

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOVYET RUSYA’NIN DAĞILMASININ RUS
BASININDAKİ YANKILARI

Ulvıyya HEPAKSAZ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Nedim YALANSIZ

İZMİR - 2020

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sovyet Rusya’nın Dağılmasının Rus Basınındaki Yankıları” isimli çalışmamın tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olunduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2020

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Sovyet Rusya'nın Dağılmasının Rus Basınındaki Yankıları

Ulvıyya HEPAKSAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

Rusya İmparatorluğu topraklarında 30 Aralık 1922 tarihinde Sovyetler İttifakı'nı kuran Lenin, Marksist ideoloji esasında, inkılap yolu ile bütün dünyada Sosyalist Cemiyetini kurmayı hedeflemekte idi. İlk başlarda Rusya'yı, Beyaz Rusya'yı, Ukrayna'yı, Gürcistan'ı, Azerbaycan'ı ve Ermenistan'ı kapsayan Sovyetlere daha sonradan Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan; 1945 yılından, yani İkinci Dünya Savaşının ardından Litvanya, Letonya, Estonya ve Moldova katılmışdı. Toplamda 15 devleti kapsayan dev bir imparatorluk kurulmuşdu. İkinci Dünya Savaşında bir sıra doğal servetini kaybeden ve 27 milyon can kaybı veren Sovyetler bu savaşın kazananları arasında yer almış olsa da savaşın bitiminin ardından kendine rakip gördüğü büyük güç olan ABD ile soğuk savaş yarışına, nükleer yarışa girerek bu yarışı kaybetti. Meşhur Sovyet profesörü olan Andrey Amirlik doğduğu köyde insanların patatesi eli ile topladığı bir zamanda devletin bu denli silahlara gereksiz harcamalar yapıldığını anlamsız bulmuşdu. Amirlik'in bu açıklaması birçok şeyin izahı için yeterli idi. Tabi bu Sovyetler Birliği'nin yapmış olduğu tek hata değildi; Büyük Sovyet Cemiyeti kurmayı hedefleyen ve Stalin'in düşüncesi olan Batı Avrupa'da yayılmak planı Sovyetlerin diğer büyük hatası oldu. 70'li yıllarda tek gelir kaynağı olan petrolden elde edilen kazanç ordu için kullanıldı. Tabi ki bu durum ekonomik çöküşe sebep olan nedenlerin başında gelen büyük hatalardan biri idi. Sovyetlerin Batı Avrupa'da füze yerleştirmesi sonucu ABD, SSCB'ye tahıl satımını durdurdu,

bu ise ÷lkede büyük ihtiyaç duyulan tahılın kıtlığına sebep olmuşdu. Sovyet lideri Gorbaçov'un perestroyka politikası ile ÷lkesini bu durumdan çıkarmak adına hızlı şekilde vermiş olduğı yanlış kararlar, art arda yapılmış olan hatalar, doğru çalışılmayan reformlar, Sovyetlerin çöküşüne neden oldu. 15 devleti kapsayan dev imparatorluk 69 sene sonra çöküşünü ilan etti.

Anahtar Sözcükler: Sovyetler Birliğı, Rusya, sosyalizm, Gorbaçov, Perestroyka, Glasnost.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Repercussions of the dissolution of soviet Russia in the Russian Press

Ulviyya HEPAKSAZ

Dokuz Eylöl University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

History Program

Lenin, who founded the Soviet Alliance on December 30, 1922 in the territory of Russian Empire, aimed at establishing the Socialist Society all over the world by means of Marx's ideology. Initially, the Soviet Union, which included Russia, Belarus, Ukraine, Georgia, Azerbaijan and Armenia, later Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, but after 1945 after the Second World War Lithuania, Latvia, Estonia and Moldova were included to Soviet Union. A giant empire encompassing 15 states was established in total. Even though the Soviets, who lost their natural fortune and 27 million deaths in the Second World War, took part in the winners of this war, after the end of the war, SU entered the Cold War race and the nuclear race with the USA, which he saw as his major rival and lost their race. Andrey Amirlik, a famous Soviet professor, found it meaningless that the state was making unnecessary spending on such weapons at a time when the people were picking up potatoes with hand in the village where he was born. This statement of Amirlik was sufficient to explain many things. Of course, this was not the only mistake made by the Soviets, but the other major mistake of the Soviets was the plan to spread in Western Europe, the aim of establishing a large Soviet Society and Stalin's idea. In the 1970s, the only source of income was petrol, which was spent on grain from abroad and expenses for military. Of course, this situation was in the beginning of the major mistakes that caused the economic collapse. As a result of the Soviet deployment of missiles in

Western Europe, the US stopped selling grain to the USSR, which caused the scarcity of grain that was needed in the country. This was not the first famine experienced by the Soviets. Even when the Soviets were established, there was famine. The wrong decisions made by the Soviet leader Recon Policy of Gorbachev in order to get country out of this situation, the mistakes made consecutively, the reforms that worked correctly, caused the collapse of the Soviet Union. The giant empire, which encompassed 15 states, declared its collapse 69 years later.

Keywords: The Soviet Union, Russia, Socialism, Gorbaçov, perestroyka, Glasnost.

SOVYET RUSYA’NIN DAĞILMASININ RUS BASININDAKİ YANKILARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

20. YÜZYILIN BİRİNCİ ÇEYREĞİNDE SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN DIŞ POLİTİKASI

1.1. SOVYET-ABD İLİŞKİLERİ	4
1.2. SSCB-İNGİLTERE İLİŞKİSİ	10
1.3. SSCB – FRANSA İLİŞKİLERİ	12
1.4.SSCB – BATI VE DOĞU ALMANYA İLİŞKİLERİ	15
1.5. SSCB-JAPONYA İLİŞKİLERİ	18
1.6. SSCB-İSVEÇ İLİŞKİLERİ	20
1.7. SSCB-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ	21
1.8. SSCB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	21
1.9. SSCB-ÇİN İLİŞKİLERİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

II. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI'NIN ANA NEDENLERİ

2.1. “SOĞUK SAVAŞ” DÖNEMİ	26
2.2. SOVYETLER’İN AFGANİSTAN İŞGALİ	32
2.3.NÜKLER SİLAHLANMA	38
2.4.1.Gorbaçov Nükleer Silahlanmaya Karşı	43
2.4.2 M.S. Gorbaçov’un Nobel Ödülü	44
2.4.SOVYETLER BİRLİĞİ LİDERLERİNİN YANLIŞ POLİTİKALARI	44
2.4.1. M.S. Gorbaçov Reformları	46
2.4.2. Glasnost (Aşkarlık)	48
2.4.3. Perestroyka (Yeniden Yapılandırma)	49
2.5. ÇERNOBİL KAZASI	52
2.6. EKONOMİK KRİZİN DAĞILMA SÜRECİNE ETKİSİ	53
2.7. DIŞ BORÇLAR	58
2.8. 1991 DARBESİ VE YELTSİN’İN İKTİDARI	59
2.9. BİRLİĞE DAHİL OLAN ÜLKELERİN AYRILMA SÜRECİ	63
2.9.1. 1989 Tiflis ve Fergane Olayları	66
2.9.2. 20 Ocak 1990 Azerbaycan Soykırımı	67
2.9.3. Litvanya Soykırımı	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI DÖNEMİNDE ÜLKEDE YAŞANAN OLAYLAR

3.1. TOPRAK ISLAHATI	73
3.2. MADENCİLERİN GREVİ	74
3.3. REFERANDUM	75
3.4. BAĞIMSIZLIK KAZANAN ÜLKELER	76
3.4.1. Alma-Ata Antlaşması	78

SONUÇ

79

KAYNAKÇA

82

EKLER

KISALTMALAR

ABD.	Amerika Birleşik Devletleri
ADHP.	Afganistan Demokratik Halk Partisi
BB.	Büyük Britaniya
BM.	Birleşmiş Milletler
BDT.	Bağımsız Devletler Topluluğu
SSCB.	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
IAEA.	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
Bkz.	Bakınız
ss.	Sayfadan sayfaya
s.	Sayfa

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Şekiller

ek s. 1

GİRİŞ

1980’li yılların sonlarına doğru sosyalizm sistemi ile yönetilen Sovyetler Birliği kapitalizm ile girmiş olduğu yarışı kaybederek 25 Aralık 1991 tarihinde varlığını sona erdirmiş oldu. Bu tezi yazmamdaki amaç bu konuda okuyuculara yeni bilgiler, kaynaklar sunmaktır. Yazmış olduğum tezi diğer tezlerden farklı kılan, Sovyet lideri Gorbaçov ile ilgili yeni bilgiler içermesi ve daha önce kullanılmayan Rus ve Azerbaycan kaynakları kullanmamdır. **Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XXVII. Kurultay Merkezi Komite’nin Siyasi Meruzesi kitabında** Gorbaçov’un 25 Şubat 1986 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu konuşmalar olduğu gibi bu teze aktarılmıştır. Bu konuşmalarda Gorbaçov sosyalizmi kapitalizme karşı koruyarak ona atılan lekelerin anlamsız, yalan ifadeler olduğundan bunun kapitalizmin yaptığı bir oyun olduğundan bahsetmiş: *“Uluslararası durumların değişmesi için sosyalizmin ne kendinden ne de fikirlerinden vazgeçmesi gerek. Sosyalizm hiçbir zaman uluslararası problemlerin savaş yolu ile hallolmasının taraftarı olmadı. Kapitalizm sosyalizmi tarihin yanlışı olarak görüyordur, bu günlerde Sovyetler ve komünizm ile ilgili birçok efsane yayılmaktadır. Bu efsanenin yayılmasındaki maksat kapitalizmin kendi tecavüzkârlığına ve silahlanmasına hak kazandırmasıdır. Sosyalizm beşeriyet için açılan yeni bir şans, yeni bir kapıdır.”*¹ Yine bu kitapta Gorbaçov nükleer silahlarla ilgili ABD, İngiltere ve Fransa ile olan ziddiyetlerinden nükleer silahların kısıtlanması ile bağlı anlaşmalara sıcak bakmamalarına kesin şekilde itirazını bildirmiş ve açık şekilde onları suçlamıştır. Bundan başka “Sovyetlerin Tam Hakimiyetine ve Sosyalist Hukuki Devletinin Yaratılmasına Doğru” kitabında 18 Şubat 1988 tarihine ait konuşmaları ve bir başka kitap olan “İnqilabi Yeniden Qurmaya - Yenileşdirme İdyalogyası” kitabında Gorbaçov’un 29 Kasım 1988 yılında gerçekleşen, perestroyka (yeniden yapılandırma) siyaseti ile çok önemli açıklamaları, konuşmalarından yararlanılmıştır. Bu kitapta yeniden yapılandırmanın hangi amaçlara hizmet ettiğinden, nasıl bir sistemle çalışacağından bahsedilmektedir.

¹ X.Везиров, (Der)Совет Иттифагы Коммунист Партиясынын XXVII Гурултайына Сов.ИКП Меркези Комитесинин Сийаси Мерузеси, X. Vezirov, Sovyet İttifakı Komunist Partisinin XXVII Kurultayına Sovyet.İKP Merkezi Komitenin Siyasi Bildirisi, Баку, Азернешр 1986, с. 15-16.

Sovyet Rusyası sürekli dünyaya Sovyet Komünist Hükümetlerin kurulduğu bütün ülkelerde rahat yaşam şartlarının olduğunu, Birliğe dahil olan bütün ülkelerin beraber hak hukuka sahip olduklarını; “halklar ilişkisi”, “halklar dostluğu”, “Sovyet halkının sarsılmaz ailesi” sloganı kullanarak bir aradayız, beraberiz süsü vermeye çalıştı, lakin hakikat bundan çok daha uzaktı. Halklar arasında adaletin sağlanılamaması, ayrımcılık yapılması, başkaldırmak isteyenlere yapılan zorbalıklar, sürgünler, ağır cezalar vs. bütün bunlar Sovyetlere karşı halklarda nefret uyandırmış oldu. Buna örnek olarak 1989 yılında Tiflis şehrinde Sovyet hükümetine karşı gerçekleşen ayaklanmanın zorbalıkla bastırılması, Litvanya’da TV binasının Sovyet askerleri tarafından basılması, Moldova’da yaşayan Türkdilli Gagauzlarla yerli Moldovyalı arasında gerginliğin yaşanması, Çeçenistan’ın başkaldırması, Özbekistan’la Mesheti Türkleri arasında yaşanan çekişmeler vs. verilebilir. Bu dönemde Birliğe dahil olan Türk dilli ülkelerin Türkiye ile bağ kurmasını engellenmekte idi. Bunun sebebi ileride Türkiye ve Azerbaycan topraklarında oluşturulacak Büyük Ermenistan devletinin kurulması planı idi. Bu sebepten dolayı Sovyet RusyaErmeni tezlerini destekledi. Avrupa Birliği de bu sözde soykırımı kabul etmiş, lakin Avrupa Birliği’nin bu sözde soykırımı kabul etme amacı farklı idi. Şöyle ki Avrupa Birliği sözde “Ermeni Soykırımını” kabul ederek bu meseleyi Sovyetler’in çöküşü yolunda kullanmayı amaçlamıştır². Devletlerin İttifaktan ayrılmak istekleri güçlenmekte idi. Bu adımı ilk defa 11 Mart 1990 yılında Litvanya atmış oldu. Kendi özgürlüğünü ilan ederek, sembolünü ve ismini değiştirerek, SSCB anayasasını ve başka kanunlarını geçersiz kabul ettiğini ilan etti.

L. Brejnev’in zamanından başlayarak ülke buhranla karşılaşmış oldu. Ne Brejnev’in ne ondan sonra hükümet başına geçen Y.V. Andropov’un ne de K.I. Chernenko zamanında buhranın önü alınabilmiştir. Tam da ülkeyi buhran vurduğu zamanda, ekonominin düşüş geçirdiği zamanlarda, hükümet parti devlet başkanlığı adı altında ülkenin siyasi kuruluşunda, ekonomisinde yeniden yapılandırma sürecine geçildi. Tarihte Glasnost ve Perestroyka olarak bilinen bu sisteme geçiş 1985 yılının yazından sonra Gorbaçov’un hükümet başına geçmesinin ardından başlatıldı. Onun düşüncesi ile sosyalizmi iyileştirmek adına sosyalizmde stalinizm zamanındaki çatlakları ortadan

² Qafar Cəbiyev, Sətdar Allahverdiyev, **Azərbaycan Tarixi**, Elm və Təhsil, Bakı 2017, s. 547.

kaldırarak, Sovyet Cemiyeti'ni sorunlardan ve bürokratizmin pasından arındırarak bu Cemiyete yeniden kalite kazandırmak ve herkesi sosyalist değerleri saygıyla yanaşmaya, engelleri aşmaya, insanları istismarcı hayattan kurtararak özgürlük sunmaya inandırmak idi. Fakat Gorbaçov'un bu düşüncesi dünya üzerindeki düzeni bozulan Sovyetler Birliği'nin çöküşünün önüne geçemedi. Komünizme karşı ABD ve Batı ülkelerinin birçoğu cephe almış durumda idi. İçlerinde Uluslararası Müslüman Dini Merkezlerinin de bulunduğu dünyadaki antikomünizm taraftarları birleşerek komünizme karşı Antikomünizm Birliği Ligi oluşturdu. Ayrıca 1976 yılında "İslam Birliği" oluşturularak komünizme karşı savaş ilan edildi. Ülke insanlarının yaşam şartlarının zorlaştığı bu dönemde komünizmle ilgili sloganların yükselmesi, insanları komünizmden soğutmuş hatta nefret ettirmiştir. Bu sebepten ötürü ülkeyi terk edenlerin sayı artmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

20. YÜZYILIN BİRİNCİ ÇEYREĞİNDE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

1.1. SOVYET-ABD İLİŞKİLERİ

1980'li yılların başlarında dünya piyasasında geçerli satın alma gücü yüksek yabancı paralar karşısında doların düşüşe uğradığı bu dönemde ABD verimlilik bakımından Batı Almanya'dan ve Japonya'dan geride idi. Durumun bu şekilde devam etmesi demek Amerikan halkının ilerleyen zamanlarda istenmeyen sürprizlerle karşılaşacağı anlamına geliyordu. Bu olasılığı engellemek ve doların düşüşünü durdurma amacına yönelik olarak Batı Avrupa ülkelerinin Merkez Bankaları 140 milyar dolar harcamış ancak bu da pek işe yaramamış, iktisadi buhranı ortadan kaldırmaya yetmedi.³ Ülkedeki işsizlik oranı giderek artmış, neredeyse 12 milyona ulaşmıştır. Ülkeye gelen göçmenlerin sayısında da azalma yaşanmıştır. Jimmy. Carter devlet başkanı olduğu dönemde, göçmenlerin sayısını arttırma amacıyla SSCB'ye teklifte bulunarak devletlerarası göçleri açmaya, bunun karşılığında ise ülkeler arasında sağlam ticari ilişkiler yaratmaya çalışmıştır⁴. SSCB bu teklife sıcak baksa da, daha sonradan Carter bu teklifini geri almıştır. Ülkedeki bu gergin durum 1983 yılına kadar devam etmiştir. Yeni Devlet Başkanı Ronald Reagan'ın iktidara geçmesiyle yapmış olduğu Rusça dilli terim olan “*Reaganomika*” siyaseti sonucu ülkedeki sosyoekonomik alanda gelişmeler yaşanmış, 13 milyona yakın işyerleri açılmış, ekonomide yaşanan kriz ortadan kalkmış, yurt dışından ülkeye göçler dahi başlamıştı. Özellikle Vietnam'dan 800 bine yakın insan göç etmişti⁵. 80'li yılların başlarında Amerika'ya toplamda 80.800 kişilik göç

³ В. Василетс, “АБШ: 1988-чи ил не вед едир”, V.Vasilets “ABD :1988 yılda ne vaat ediyor”. Гызыл Үлдуз, 12.01.1988.

⁴ СССР- США, Советская молодежь, 06.10.1989, N192.

⁵ Səmayə Mustafayeva, ABŞ VƏ Böyük Britaniyanın ən Yeni Tarixi 1918-2007-ci illər, ADPU Nəşriyyatı, Bakü, 2009 s. 129.

gerçekleşmiştir⁶. Sovyet topraklarından gelenlerin de sayısı oldukça fazla idi. Şöyle ki 1987 senesinde SSCB’de yaşayan Yahudi göçmenlerin sayısı 1988 senesinde 18.965 kişi olmuş ve onlardan 6.756’sı Amerikan vizesi almayı başarmıştır.⁷ Bu da Amerikan halkının 60%’nin Reagan hükümetinin yürütmüş olduğu bu siyaseti beğendiklerinin ve desteklediklerinin göstergesi idi. Reagan’ın ülkeler üzerindeki nüfuzu artık çok büyümüştür. Çoğu Amerikan devlet başkanı gibi Reagan da dış siyasetinde Sovyetlerle pek barışık olmamıştır. 1980’li yılların ortalarında ABD politikasının hedefi Sovyetler’in dünyadaki nüfuzunu elinden almak, SSCB’yi “*Doğu İmparatorluğu*” olarak adlandırıp onu zayıf göstermek, nüfuzdan düşürmek idi.⁸ Hatta Reagan gerçekleştirmiş olduğu bir konuşmasında Sovyetler İmparatorluğu’na “*Kötülükler Ülkesi*” diye seslendi⁹. Lakin Gorbaçov’un Genel Sekreter olduğu dönemde Reagan’la bir dizi görüşmeler gerçekleştirmesinin ardından iki devlet arasındaki ilişkilerde iyileşme yaşanmaya başladı, hatta SSCB Dış İşleri Bakanının R. Reagan ve George P. Shultz’la gerçekleşen görüşmesi Gorbaçov’u mutlu etmiş ve bu olumlu görüşmeden memnun kalan Gorbaçov, Batı liderleri İngiltere ve Fransa ile de olumlu konuşmaların başlaması için bir dizi adımlar oluşturmayı planlamıştı.

Kasım 1985 tarihinde R.Reygan’ın İzvestiya gazetesine vermiş olduğu röportaj dünya medyasında büyük yankılar uyandırdı. 1961 yılında John Kennedy ile yapılan röportajdan yirmi dört yıl sonra ilk defa ABD Başkanı Sovyet basınında röportaj vermiş oldu. TIMS gazetesi muhburi bu görüşmede sorulan bazı soruların cevaplarının yayınlanmadığını bildirmişti.¹⁰

⁶ Hovard Sinqota, **An Outline of American History, Amerika Tarixinin əsas Cəhətləri**, Birləşmiş Ştatlar Məlumat Agentliyi United States Information Service Embassy of the United States of America, Çeviri Vaqif Aslanov, New York 1988, s.366.

⁷ Едгар.Чепаров, “Имиграция: США меняют курс”, Edgar Çeperov “İmigrantlar: ABD döviz değişimi”, **Советская молодежь**, 03.10.1989, N 189.

⁸ Mustafayeva, ss. 133-134.

⁹ Кубрина Ю. С. “Советско-Американские Отношения в 70-80-е Годы”, S.Kubrina, “ 70-80 li Yıllarda Sovyet-Amerika İlişkileri **ЮИ СФУ, кафедра истории государства и права**, УДК 34, 2014, s. 1-4”.

¹⁰ Schmemann Serge, “Reaga’nın yorumları Sovyet tarafından silindi”, **The New York Times**, 05.10.1985.

Gorbaçov dünyadaki tehlikenin (nükleer silahlanma) farkında idi ve ilişkileri iyileştirmek için en küçük fırsatları bile değerlendirmek niyetinde idi. Kaldı ki 1985 yılında Komünist Partisi'nin Genel Sekreterlik seçimini kazanan Gorbaçov, Soğuk Savaşın sona erdirilmesi taraftarı olduğunu bildirerek ABD ile ilgili iyimser tutumunu en başından göstermiş idi. 1985 yılında İsviçre'nin başkenti olan Cenevre'de ABD ile SSCB taraflarının görüşmeleri olmuş, görüşmeler sonrası ise silahların %50 kadar azaltılması kararlaştırıldı, aynı zamanda nükleer silahlarla ilgili de anlaşma imzalandı. Ardından 1986 yılının Ekim ayında İzlanda'nın başkenti olan Reykjavik'te, 7 Aralık 1987'de ise ABD'nin başkenti Washington şehrinde ve son olarak 1988 yılında Moskova'da önemli görüşmeler gerçekleştirildi.¹¹ 1988 Mayıs ayında Reagan, Gorbaçov'la olan görüşmesinden geri dönerken sosyalizmle ilgili fikirlerinde yanıldığını ve sosyalizmden çok şey öğrenileceğini açıkladı. , 7 Aralık 1987 tarihinde gerçekleşen Washington görüşmesinde taraflar kısa menzili roketlerin ortadan kaldırılması ile ilgili anlaşma imzaladı. Sovyet-ABD görüşmelerinde silahsızlanmaya doğru ilk adım olarak bazı orta ve yakın menzilli roketlerle ilgili anlaşmaların imzalanması Reagan hükümetinin nüfuzunu oldukça yükseltti. Bu anlaşmalar iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşamasında da etkili oldu. En büyük nükleer ülkesi olan SSCB ve ABD'nin karşılıklı ilişkileri bütün dünya ülkelerinin siyasetini ilgilendiren, derinden etkileyen konu haline dönüştü. Reagan'dan sonra 1988 yılında Amerikan Başkanı olacak olan George Bush seçim öncesi, eğer seçilirse “Yıldız Savaşı” programına ait işlemleri hızlandıracağını ve uzay silahları sisteminin hazırlanmasının ardından hemen yerleştirilmesi için emir vereceğini bildirmiştir, ancak Demokratik Parti'den olan Michael Dukakis onun aksine olarak “Yıldız Savaşını” anlamsız bulmuştur.

Günümüzde Küreselleşme olarak tanımlanan dönemin arifesinde, ABD gündeminde en önemli sorun nükleer füzelerle ilgili alınan kararlar ve anlaşmalar olmuştur. Bu önemli anlaşmalardan biri 1988 yılının Ocak ayında ABD-SSCB görüşmesinde gerçekleşti. Bu görüşmede nükleer füzelerin iki tipinin de ortadan kaldırılması ile ilgili anlaşma imzalandı. SSCB Genel Sekreteri olan Gorbaçov iki ülkenin halkları tarafından da olumlu tepkiyle karşılanan bu anlaşma için “güzel belirti”

¹¹ Mustafayeva, s.134.

ifadesini kullandı, ABD Senatosu üyesi A. Kreston ise “*Bu anlaşma ile iki ülkenin ilişkilerinin değer kazanacağını*” söyledi.¹² Söz konusu anlaşma ile orta ve yakın menzilli Sovyet ve Amerikan füzelerinin ortadan kaldırılması işlemi artık resmen başlamış oldu. 1 Ağustos 1988 yılından itibaren Sovyetlere özel, Kazakistan bozkırlarında yerleşen Sarıözek kasabasının amaca uygun seçilen meydanında güçlü patlayıcı maddelerden oluşan dört operasyonel Sovyet füzesi imha edildi¹³. Dünyaya tehlike saçı, tehdit oluşturan nükleer silahları taşıyabilen bu füzeler yararsız oldukları veya eskidiği için değil; dünya için, insanlık için tehlike oluşturduğundan imha edilmesi kararlaştırılmıştır. Bir ay öncesinde, 1 Temmuz 1988 yılından itibaren ABD ve SSCB müfettişlerinden oluşan bir grup uzman savaş bölgelerinde, ambarlarda orta ve yakın menzilli füzelerin olup olmadığını denetlemek amaçlı yapılan titiz çalışmalar kapsamında; Sovyet Hükümeti 3 yıl içerisinde 500 kilometreden 5 bin 500 kilometre uçuş mesafesi olan 1.752 Sovyet roketinin imhasını, ABD tarafı ise benzer biçimde 859 füzelerin imhasını garantiledi.¹⁴

İçerisinde Çin, Kore ve İsrail’in de bulunduğu bazı ülkeler uzay uçuşları gerçekleştirmek için SSCB’ye teklifte bulundu. İsrail’de yayımlanan “Davara” gazetesinde SSBC, İsrail Askeri Hava Kuvvetleri mühendislerinin uzaya gönderilmesi ile ilgili olarak 21 Kasım 1990 yılında İsrail ile anlaşma imzalamış olsa da bu anlaşmanın yerine getirilmediği yazılmıştır.¹⁵ Gorbaçov’un bu dönem için düşüncesi ise ABD astronotları ile SSCB astronotlarının beraber uçuş yapması idi. Bu ikilinin ilk beraber uçuşu çok önce, 17 Temmuz 1975 yılında Amerika tarafından “APOLLON” ile Sovyetler tarafından “SOYUZ” gemisi iki gün süren beraber uçuş gerçekleşmişti.¹⁶ Bu dönemlerde uzaya ilk uçuş yapacak olan gazeteci Japonya’dan mı Sovyetlerden mi

¹²V.Vasilets, **Гызыл Улдуз**, 12.01.1988.

¹³ В. Богачев, “Умидлер догуран партлайышлар”, V.Bogaçev “Umutlar doğuran patlamalar”, **Гызыл Улдуз**, 06.08.1988

¹⁴ V.Bogaçev, ”, **Гызыл Улдуз**, 06.08.1988

¹⁵ “Космическая заявка Израиля”, “İzraylin Uzay İsteği”, **Известия**, 02.12.1990.

¹⁶ “Начался Совместный Советское Американский Эксперимент в Космосе”, “Sovyeu ve Amerika’nın Uzayda Beraber Deneyi Başladı”, **Комсомольская Правда**, 16.07.1975, No165.

olacak sorusuna Gorbaçov'un Pravda gazetesine cevabı “*Tabi ki Sovyet ülkesinin gazetecisi bu şerefe laik olacaktır.*”¹⁷ yanıtında bulundu.

Amerika yıllarca dünyaya “*Komünist Tehlikesi*” tezini yaymakla meşgul olmuşdu. Bu yüzden Sovyetler Birliği denilince milyonlarca Amerikalının aklında sadece düşman bir birlik canlanmıştı.¹⁸ Sovyet Hükümeti'nin ülke içinde ve dışında yeni siyasi bir sistem olan perestroyka sisteminin gerçekleştirmesi ikili arasındaki soğuk ilişkileri yumuşatmış olsa da G. Bush, ABD hükümeti'nin SSCB'nin uyguladığı sistemi alkışlayacaklarını ancak yine de Sovyetlere karşı her zaman tedbirli ve gözüaçık olacaklarını söylemiştir.

Bush'la Gorbaçov'un ilk görüşmesi 1989 yılında Moskova'da “*Maksim Gorki*” ismini taşıyan bir vapurda gerçekleşti.¹⁹ İkinci görüşme ise G. Bush'un daveti üzerine Washington'da yapıldı. SSCB Genel Sekreteri ABD kongresinin liderleriyle görüşmüş, Amerikan Başkan yardımcısı olan J.D.Quayle ile toplantılar yapmış, ardından Beyaz Saray'da Sovyet-Amerikan ilişkilerine dair bazı protokoller imzalamıştır. Gorbaçov ve G. Bush arasında ticari alanı kapsayan, kimyasal silahların ortadan kaldırılması ve üretiminin durdurulmasına dair, nükleer silahlara dair protokoller ve taleplerin takası ile ilgili birçok anlaşma yapıldı.²⁰ Bu evrakları Sovyetler tarafından SSCB Genel Sekreteri, Dış İşleri Bakanı E. A. Şevernadze, Amerika tarafından ise Amerikan Başkanı ve ABD Devlet Sekreteri J. Carter imzalamıştı.²¹ Bir sonraki Washington görüşmesinde ise Sovyetler tarafından Dış İşleri Bakanı A. Besemetrnix, ABD tarafından ise Devlet Sekreteri J. Carter görüşmüştü. Görüşmenin konusu ise İran Körfezi ile ilgili problemlerin çözülmesi olsa da, tarafların bu mesele ile ilgili fikir ayrılıklarının yaşanmasından dolayı taraflar arasında önceden planlanan Moskova'da gerçekleşecek görüşme ertelendi. Yoğun çabalar sonucu tekrar görüşme ise 9 Eylül 1990 yılında Finlandiya'nın başkentinde gerçekleşti. Bu görüşmede Irak'ın Kuveyt'e müdahalesi ile

¹⁷ В. С. Губарев, “Горбачёв в редакции Правды”, В. С. Губаров, “Горбачёв Pravda gazetesinde”, **Правда**, 26.10.1989.

¹⁸ В.Чуксайев,“ССРИ-АБШ : Рокетлер ве Соргулар”,. V.Çuksayev “SSCB-ABD: Roketler ve sorgular”. **Гызыл Улдуз**, 30.08.1988.

¹⁹ “С Миссей Мира”, **Советская Культура**, “Dünyanın Misyonu”, 05.12.1989, No 144.

²⁰ “М.С.Горбачовун ресми сефери”, “Garbaçovun resmi ziyareti”, **Гызыл байрак**, 07.06.1990.

²¹ “М.С.Горбачовун ресми сефери”, “M.S.Gorbaçovun resmi ziyareti”, **Гызыл байрак**, 07.06.1990.

ilgili uluslararası problemlere, Irak'ın işgalci tavrına karşı bir ortak tutum sergileme kararı aldılar.²² The Times gazetesinde çıkan bu ilginç haber de bunun ispatı idi: Gorbaçov, “ABD ile içeceği bir tabak çorba, Yakın Doğu ile bağlı olan siyasetimi değiştirebilir”²³ açıklamasında bulundu. Bu yakınlığı kendi lehine kullanmak isteyen Avrupa büyükleri SSCB'ye dahil olan ülkelerde şirketler kurmak hayaline düşmüşlerdi.

1991 yılının başlarına gelindiğinde, ABD'nin Irak'a olan müdahalesi Sovyetler ile yeni bir gerginliğe sebep olacağı endişesi yaratmıştır. Sovyetler Birliği, ABD'nin Irak'a olan müdahalesinden dolayı rahatsızlığını dile getirmiştir. Hatta Moskova, bu konu ile ilgili açıklamasında Birleşmiş Milletler için, “Kendi tüzüklerinde insan yaşamını üstte tutan BM'nin bu konuyla ilgili doğru kararlar vereceğine inanıyoruz. Diğer taraftan da Washington'dan şu şekilde konuşmalar vardır ki ‘Acaba Sovyetler ne zaman kendi askeri birliklerini Irak'a yönlendirecektir?’ Hatırlatırım ki, Moskova bu müdahalede yer almayacağını daha önceden belirtmiştir. Acaba Beyaz Saray bunu ne çabuk unutmuştur? Stratejik silahların azaltılması ile ilgili iki ülke arasında Washington'da konuşmalar olmuştur. Şimdi görüyoruz ki bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu sonuca varabiliriz ki Şubat ayında Moskova'da gerçekleşecek görüşme yapılmayacaktır. Görüyoruz ki ABD Sovyetlerin dış nedenlerden dolayı yaşadığı sıkıntıları kendi lehine kullanmak istiyor.”²⁴ açıklamasında bulunmuştur.

Tüm bu gelişmelerin ardından, 1991 yılının Ekim ayında Gorbaçov, Merkezi TV Kanalı'nda gerçekleştirmiş olduğu konuşmasında G. Bush'un nükleer silahlanmaya dair nötr olan düşüncesine cevap olarak nükleer silahların ve başlıkların ortadan kalkacağını, nükleer silah denemelerinin yapılmayacağını ve Sovyetler Ordusu'nun sayısının 700.000 asker kadar azaltıldığını bildirmiştir.²⁵

²² Марк Горин “ССРІ-АБШ призидентлеринн қорышу, ССРІ-США: предстоит встреча юристов”, Mark Gorin “SSCB-ABD liderlerinin görüşmesi, SSCB-ABD avukatlarının görüşmesi gerekli”, **Союз информирует**, 13.09.1990, s. 14.

²³ “Москва отступает”, “Moskova geri çekiliyor”, **Зеркало**, 11.1990, N 11 s. 5.

²⁴ А. Балбанов, “ССРІ-АБШ: диалогу давам етдимек герары алмышлармыдыр”, А. Balbanov, “SSCB-ABD konuşmaları devam ettirmek kararı almışlar”, **Лачын**, 02.02. 1991, s. 3.

²⁵ “ССРІ презденти М.С.Горбачовун бейанаты”, “SSCB lideri M.S.Gorboçov'un beyanı”, **Бирлик**, 9.10.1991.

1.2. SSCB-İNGİLTERE İLİŞKİSİ

1970’li yıllarda ekonomik çöküş yaşayan Büyük Britanya’da işsizlik en yüksek seviyeye ulaştı. Tarih boyunca taraflar arasında soğuk rüzgarların esmesine bakmayan İngiltere’nin Başbakanı Hardd. Wilson dış politikasında SSCB’yle yeni ilişkiler geliştirmeye önem verdi. Taraflar arasında 1974 yılında Londra’da Doğal Çevrenin Korunmasına Dair Anlaşma, ardından 1975 yılında ise Moskova Şehrinde Nükleer Silahlarla İlgili Anlaşma imzalandı.²⁶

İngiltere’nin Sovyetlerin dış ticaretinde önemli bir yeri olmasına rağmen, bir anda durumlar değişti ve taraflar arasındaki ticari ilişkilerde oldukça sorunlar yaşanmaya başladı. Sovyet-İngiliz ticaretinin zayıflamasının başlıca sebeplerinden biri Sovyetler’in Afganistan’a yönelik işgalci tavrının açıkça fark edilmesi idi.

İngiltere’de 1979 yılındaki parlamento seçimlerini Muhafazakar Parti kazanarak hükümet idaresi Margaret. Thatcher’e geçti. Bu seçimlerden sonra İngiltere hızla ilerleyerek Avrupa’daki birçok ülkeyi geride bırakmayı başarabildi. Artık birçok gazetelerde, dergilerde, makalelerde İngiltere’nin değişiminden bahsedilmiş ve sağlam ekonomisi ile ilgili yazılar yazılmaya başlanmıştı.²⁷ ABD’yi kurtaran “Reaganomics” siyaseti gibi, B. Britanya’yı da “Thatcherism” siyaseti (neo-liberal politikalar) ayağa kaldırdı.

İngiltere, dış politikasında öncelikli yeri ABD’yle olan yakınlığına vermiş, ilişkileri güçlendirme ve geliştirme adına Ronald Reagan’la yoğun işbirliği içerisine girdi. Hatta İngiltere, ABD’ye ayrıcalık niteliğinde 140 orta menzilli füzenin kendi bölgesine yerleştirmesine izin verdi.²⁸ Aynı zamanda İngiltere *Yıldız Savaşı* ile ilgili konularda da ABD’yi desteklediğini açıkladı. Komünizmi dünya için, Avrupa için büyük tehlike olarak gören İngiltere, 80’li yılların ikinci yarısından itibaren ise bu tutumunu değiştirerek Sovyetlerle ilişki durumunu yeniden iyileştirme adına bir dizi

²⁶ Fətəliyev, Musa Qasımlı, *Avropa ve Amerika ölkələrinin müasir tarixi II hissə (1945-2002’li illər)*, Bakü, 2008, s.78.

²⁷ Е.А.Порецкова, “Маргарет Тэтчер и Джон Мейджор: битва за власть”, (Margaret Tetçer ve Cohn Meydzhor: Güç uğruna savaş), *Саратовский Государственный Университет*, 23.04.2011, s.s. 327-332.

²⁸ Səmayə Mustafayeva, *Amerika ve B.Britanyanın Ən Yeni Tarixi (1918-2007)*, Bakü-2009 s. 299.

anlaşma yaptı. 4 Kasım 1985 tarihinde Paris'te gerçekleşen Gorbaçov ve Mitterand görüşmesinde BBC TV'nin muhabiri Gorbaçov'a Sovyet diplomatlarının neden Margaret Thatcher tarafından ülkeden çıkarılmasını istemiştir sorusuna Gorbaçov'un yanıtı şu şekilde olmuştur: *"Her bir ülkede bulunan Konsolosluk kendi hükümetinden görev alıyor ki eğer uluslararası problemler yaşanırsa, bunu önceden kendi hükümetine bildirsin. Zaten bence de olması gereken budur. Lakin anlamadığım şu ki, sayın Thatcher'e böyle bir işi yapmaya kim teşvik ettirmiştir? Aniden Sovyet İttifakı'nın bütün hükümet görevlilerini casus ilan etmiştir. Ben tekrar ediyorum ki, çok önceden müttefikimiz olan İngiltere ile ister siyasi diyalog isterse de ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin taraftarıyız. Bence sorunun cevabı burada da bitiyor".*²⁹ Bu açıklamasından önce 1984 yılında Gorbaçov, İngiltere'yi ziyaret etmiş, Sovyetlerde perestroyka ile başlayan bu değişimin devamının daha sağlam olduğu düşünen Thatcher ise bu fırsatı değerlendirmek isteyeceğini bildirerek 1987 yılında SSCB'de incelemelerde bulunmuştu. Bu karşılıklı görüşmelerden sonra taraflar aralarındaki ilişkileri yeniden değerlendirilme ile ilgili kararlar alındı. Thatcher 1987 yılında olumlu geçen Moskova görüşmesinin ardından gözlemleri sonucu *"Gorbaçov'la iş yapılabilir"* şeklinde basına yansıyan açıklamasını yaparak iki ülke arasındaki ilişkilerin güzel şekil alacağını bildirdi. Aslında bu açıklama yalnız başına soğuk savaşın bitiminin habercisi idi.³⁰ 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren, *soğuk savaşın* bitimine yakın olan bu dönemlerde Thatcher, Gorbaçov ve NATO ülkeleri için büyük önem taşıyordu; çünkü Thatcher'in Gorbaçov'la konuşması hem kendi ülkesinin hem de Batı'nın çıkarı için oldukça önem arz ediyordu. Gorbaçov henüz SSCB Genel Sekreteri seçilmeden önce M. Thatcher tarafından İngiltere'nin Kraliyet Balosuna davet edilmişti. Tabi ki "Demir Lady'nin" bu davetinin altında yatan çok önemli amaçlar ve çıkar ilişkisi bulunmakta idi.

²⁹X.Vezirov (Der), **М.С.Горбачов Сечилимш нитг ве мегалелер, М.С.Горбачовун дерленmiş konuşма ve mekaleleri**", Азернешр, Bakü 1985, s. 366-367.

³⁰ Грубцова Дарья Сергеевна, **"Великобритания Эпохи Маргарет Тэтчер в Отечественной и Британской Историографии"**, Уральский государственный педагогический университет, Институт общественных наук Кафедра всеобщей истории работа, Екатеринбург 2018 s-12.

1980’li yılın ikinci yarısından sonra ve 1990’lı yıllarda taraflar arasında iktisadi ve sınai iş birliğine dair anlaşmalar imzalandı.³¹ İki ülkenin ilişkilerinin bu düzeyde ilerlemesine Thatcher ile Gorbaçov’un arkadaşlık ilişkilerinin etkisi olduğu açıktı.

Londra gazetesi olan “Times” gazetesinin haberine esasen 1990 yılında İngiltere’nin yeni başbakanı seçilen John Major Sovyetler Birliği coğrafyasına mutlaka yolculuk etmek istediğini, ancak bu yolculuğu uygun bir gelecekte gerçekleştireceğini açıkladı.³² 1990’lı yıllarda iki devletin hükümetleri arasındaki son yıllarda gelişen ilişkiler Dünya ve Avrupa için önemli süreçler olarak kabul edilmektedir. Major, ABD’ye olan yolculuğu sırasında Sovyetlerde yaşanmakta olan *Glasnost ve Perestroyka* süreci hakkında önemli açıklamalar yaptı.

16 Nisan 1991 tarihinde Londra’da Avrupa Perestroyka ve İnkişaf Bankası’nın açılışıyla ilgili Lancaster-Haus’daki hükümet binasında İngiltere’nin Başbakanı J. Major’un önceliği ile yapılan toplantının ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Başkanı Valentin Sergeevich Pavlov’la görüşme yapıldı. V.S. Pavlov’un bu görüşmede gerçekleştirdiği konuşma ile perestroykanın uluslararası önemi sadece Avrupa’da değil dünyanın her yerinde daha açık şekilde anlaşıldığı açıklamaktadır.³³ Bu açıklamada Afganistan işgalinin sonlandırılmasında büyük önemi olan perestroykanın önemli konu olan ve dünya ülkelerini de rahatsız eden nükleer silahlarının, ortadan kaldırılması gibi sorunların çözümünde ve yurt dışı ülkelerle kurulacak ekonomik ilişkilerdeki öneminden bahs edildi.

1.3. SSCB – FRANSA İLİŞKİLERİ

1980’li yılların başlarında Fransa politikasında ABD’yle ilişkileri ilerletmek önde gelen planlarından biri olmasına rağmen, Fransa ABD’nin desteklediği *Yıldız Savaşları projesini* kabul etmedi, aynı zamanda da Libya’da Kaddafiye bir biçimde suikast düzenlemek maksadıyla Fransa’nın hava sahasını kullanmak isteyen ABD

³¹ Memmed Feteliyev, Musa Qasımlı, s. 88.

³² А.Балебанов “Британия баш назиринин планлары”, “Britanya Baş Bakanı’nın planları”, *Ленин йолу*, 27.12.1990.

³³ “В.С.Павловун Лондонда Чыхышы”, “V.S.Pavlov’un Londondaki konuşması”, *Һәйат*, 18.04.1991.

planına karşı çıktı.³⁴ Fransa dünyanın diğer büyük süper gücü olan SSCB'ye karşı ise 80'li yılların ilk yarısında sert politikayla yaklaşıyordu; ancak Gorbaçov'un hükümet başına geçmesi ve onun yürütmüş olduğu siyaset sonucu olarak diğer ülkeler gibi Fransa ile de ilişkiler yumuşamaya başladı. Bu yumuşamaya sebep ise her iki ülkenin yüksek seviyede karşılıklı görüşmelerinin devam etmesi idi. 1984 yılında François Mitterrand Moskova'ya davet edildi. Yapılan görüşmede Mitterrand, Fransa hükümetinin nükleer silahlar konusunda barış taraftarı olduğunu ve Gorbaçov'un yürütmüş olduğu siyaseti ve perestroykayı desteklediğini bildirmiştir. 1985 yılında Gorbaçov Paris ziyaretinde bulundu. Ziyaretde olarak Gorbaçov bu görüşmenin amacının iki ülkenin ilişkilerini geliştirmek olduğunu belirterek, *"Son zamanlarda bazı olumlu görüşmeler elde etmişiz; fakat ben düşünüyorum ki daha büyük kazanımlarımız ilerdedir."* şeklinde bir açıklama yaptı.³⁵ Gorbaçov Paris konuşmasında orta menzili füze problemine de değinmiş: *"Amerika tarafları ile bu problemle ilgili meseleler Cenevre'de müzakere olunuyor. Bu bir gerçektir ki Batı Avrupa'da 'Pershing füzeleri, ve kanatlı roketler yerleştirilmiştir. Biz konumumuzu bildirerek orta menzili roketlerle ilgili yeni teklifler vermişiz. Sayın Mitterrand'a söylediğim üzere yeni durumlar ortaya çıkıyor. Genel olarak biz Fransa'nın nükleer güçlerini, 'Sovyet-Amerikan konseptine, dahil etmiyoruz ve de etmeyiz. Hatta bizim düşüncemiz bu problemi, Fransa ve aynı zamanda İngiltere ile müzakere etmektir. Bu konuşmalar bizi ilerleyen zaman içerisinde başka boyutlara götürebilir. Biz Fransa'ya kendi nükleer silahını azaltmasını veya kullanmamasını söylemiyoruz, bu Fransa'nın kendi sorunu. Bizim söyleyişimiz budur ki, gelin konuşmalara başlayalım, nükleer silahlarla ilgili alternatif yollar bulalım ve bu bizim aramızda atılan ilk adım olsun. Gördüğümüz kadarıyla Fransa da bu fikri destekliyor. Zamanında SSCB'yle Fransa, Stockholm antlaşmasının taraftarı olmuşlar. Biz bununla da Fransa'yla siyasi diyalogumuzu ilerletmiş olduk"*.³⁶ Görüşmenin ardından Gorbaçov'la yabancı muhabirlerin görüşmesi olmuş, Fransa'nın TF-1 kanalının: *"Yakın*

³⁴ Melek Fırat, "Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 64-1**, s. 121.

³⁵ Сироткин В.Г, **История Франции: пятая республика**, Fransa Tarihi: Beşinci Respublika «Высшая школа», Москва 1989, s. 177.

³⁶ X.Vezirov (Der), Азербайджан, Баку 1985, ss. 367-368.

gelecekte Sovyet İttifakı'nın kapılarını daha geniş açmak ve Sovyet insanların serbest şekilde Batı'ya gitmesine, Batılı insanların Sovyetler İttifakı'na gelmesini nasıl karşılırsınız?" sorusuna M.S. Gorbaçov'un cevabı "Benim düşüncem şöyle ki Helsinki projesi insani problemleri, düşünceleri, bilgiyi, turist takasını da kapsıyor; böyle takaslar, onların siyasi, fitnekarlık maksadıyla kullanmak, etrafı zehirlemek, devletin iç işlerine karışmak gibi niyetleri yoksa bizim ülkemizin kapısı şimdi bile herkese açıktır. Bir örnek vermek istiyorum: Bir grup Amerikalı Volga ırmağında gezintiye çıkmak istediler. Amerikalılar ülkenin farklı şehirlerinden gelmişlerdi. Onlar tatillerini yapıp gittikten sonra duydum ki, söylemişler ki Sovyet İttifakı ile ilgili duyduğumuz her şey yalan imiş. Biz gördük ki, Sovyet insanları da bizim insanlar gibidir. Maksatları, düşünceleri, fikirleri bizimkiyle aynıdır.³⁷

1980'li yılların sonlarına doğru "Nükleer Silahlanma" ve "Yıldız Savaşları" ile ilgili konularda ortak düşüncelere sahip olan SSCB ve Fransa ilişkilerinde yeni bir sürece girildi. Paris defalarca açık şekilde nükleer ve kimyasal silahlanma konusuna da genel olarak çekince göstermiş, nükleer silahların sınırlandırılması konusunda Sovyet-ABD anlaşmasının onaylanması gerektiğini açık şekilde bildirmiştir.³⁸

Bu yıllarda iktisadi ilişkiler açısından Fransa, Batı Avrupa ülkelerinden, özellikle Almanya'dan geride kalıyordu. Fransız şirketleri çoğu zaman rekabet savaşında AFR (Batı Almanya) şirketlerine karşı kaybetmiş durumda idi. Fransa, genel olarak SSCB'ye ihraç etmek yerine SSCB'den ithal etmekte idi.³⁹ Sovyetler Birliği Fransa'ya enerji taşıyıcıları ihracı sayesinde Paris'le ticarete yüksek şekilde gelir elde ediyor, Fransa şirketlerinden de küçük sanayi mahsulleri alıyordu. 1980-1990 döneminde Sovyetler Birliği'nin yaşadığı ekonomik kriz, ülke durumunu hayli etkiledi. Fransa da Almanya gibi Gorbaçov'a ekonomik yardımda bulunarak, 1 milyar frank kredi desteği verdi.⁴⁰

1986-1990 yıllarında iki ülke arasında bir dizi anlaşma gerçekleştirildi. Bunlardan son olarak 1990 yılının Ekim ayında Gorbaçov'un Paris görüşmesinde

³⁷ X.Vezirov (Der), Азербейшр, Бакү 1985, ss. 367-368.

³⁸ J. Корольов "ССРИ-ФРАНСА : йени мерхеле астанасында", "SSCB-Fransa Yeni Etap Karşısında", ГЫЗЫЛ Улдуз, 01.12.1988.

³⁹ "SSCB-Fransa yeni etap...", ГЫЗЫЛ Улдуз, 01.12.1988.

⁴⁰ Melek Fırat, ss. 124-125.

taraflar arasında *Ortaklık* anlaşması imzalanmıştır.⁴¹ Bu görüşmenin ardından Gorbaçov, “*Bildirmek isterim ki, bizim düşüncemize esasen farklı alanlarda, özellikle de siyasi alanda Sovyet Fransa iş birliği için büyük adımlar atılmıştır. Ayrıca bu iş birliği hiç kimsenin zararına değildir; ne Avrupa’nın ne Amerika’nın ne de Üçüncü Dünya ülkelerinin.*”⁴² açıklamasında bulunmuştur. Yine Mitterrand, Sovyetler İttifakı’nın dağılmasının Avrupa ülkeleri için hiç de iyi olmayacağını bildirmiş, hatta 1991 yılında Londra’da gerçekleşen G-7 zirvesi görüşmesinde bu fikrini ABD ve İngiltere yetkilileri ile paylaşarak SSCB’ye destek olunmasının önemini belirtmiştir. Ancak ABD, bu girişimin boş bir çaba olduğunu; İngiltere ise bu teklifi kabul etmeyeceğini açıkladı.⁴³

Ancak sonrasında Sovyetler Birliği’nin dağılmasına yakın bir vakitte bağımsızlık kazanan ülkelerle ilişkilerini yakın tutmak isteyen G. Bush bu tutumundan vazgeçmiş, hatta J. Major ile hafta sonu gerçekleşen telefon konuşmasında Sovyet İttifakı’nın durumu ile ilgili Ocak ayında Washington’da gerçekleşecek Sovyet İttifakı’na yardım kongresinin yapılması teklifini ileri sürmüştür. Yine Bush, Avrupa müttefikleri olan ülkelerle beraber Sovyet Rusya’sı ve ittifaka dahil olan diğer ülkelere yardım edeceklerini bildirmiştir.⁴⁴

İzvestiya Gazetesi’nin 14 Aralık 1991 tarihli yayınlamış olduğu resmi gazetesinde Azerbaycan ve Gürcistan’ın bu yardımla ilgili başlığı şu şekilde idi: “*Gürcistan ve Azerbaycan Batı’nın bu yardımına pek de güvenmiyor.*”⁴⁵ Buna sebep ise ABD’nin diğer Sovyetler Birliği ülkelerine tanıdığı ayrıcalıktır. ABD Gürcistan ve Azerbaycan dışındaki diğer ülkelere her daim yardım edeceğini bildirdi.

1.4.SSCB – BATI VE DOĞU ALMANYA İLİŞKİLERİ

1985-1990 dönemecinde Batı Almanya ile SSCB arasında bir dizi evraklar imzalanmıştır. Batı Almanya Federal Başbakanı H. Kohl’un yürütmüş olduğu politika sonucu 80’li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomide yükselme yaşanmaya başladı,

⁴¹ Memmed Feteliyev, Musa Qasımlı, s. 124.

⁴² X.Vezirov (Der), Азербейшр, Bakü 1985, s. 373.

⁴³ Melek Fırat, s. 135.

⁴⁴ “Чэнаб Бейкер гезеблениб”, “Sayın Beyker sinirlenmiş”, **Һалк**, 18.12.1991.

⁴⁵ “Sayın Beyker ...”, **Һалк**, 18.12.1991.

işsizlik oranı göze çarpacak derecede azaldı, asgari ücretlerde de artış yaşandı. 1983 yılında işsizlik oranı %11 olmuş olsa da, 1988 yılında bu rakam yapılan çabalar sonucu %8'e indi.⁴⁶ Dış siyasetinde üstünlüğü ABD'ye veren Batı Almanya, 1983 senesinde ABD'ye mahsus orta menzilli füzeleri kendi bölgesinde yerleştirmesine izin verdi. Batı Almanya'nın almış olduğu bu karar SSCB ile büyük gerginliğe sebep olmuş olsa da 1985 yılından itibaren bu gerginlik aradan kalkmış, Batı Almanya Avrupa'da SSCB'nin en iyi partneri rolünü almıştır. 1983 yılında Batı Almanya ile SSCB arasındaki ticaret dolaşımı 7 milyon manata kadar yükseldi.⁴⁷ 1985 yılında petrolün düşüş yaşadığı zamanda bile SSCB'ye dış sermaye olarak en çok destek Almanya'dan gelmiştir.⁴⁸ 1988 yılının sonlarında Moskova'da gerçekleşen Sovyet-Batı Almanya görüşmeleri büyük uluslararası olaya neden oldu.⁴⁹ Batı Almanya'nın Federal Başbakanı olan Helmut Kohl 1988 tarihindeki konuşmasında *“Ben Moskova'ya kesin olarak iyi niyetle, iki ülke arasındaki ilişkileri üst düzeye taşımak için gidiyorum ve ayrıca SSCB Genel Sekreteri Gorbaçov ile de aynı fikirdeyim.”*⁵⁰ açıklamasını yaptı. Gorbaçov ise karşılığında şunları söyledi: *“Birbirimize iki geçmiş düşman değil; iki ortak veya dost gözü ile bakmalıyız.”*⁵¹ açıklamasını yapmıştır. Sovyet ve Batı Almanya birçok sahalarda; ister ticari, iktisadi, medeni isterse de harp alanındaki ilişkilerini güçlendirmeyi başarmışlardır. Sovyet ülkesinde yapılan değişiklikler Batı Almanya'da da ilgiyle karşılanmıştır. Batı Almanya kamuoyunun %86 düşüncesine esasen, eğer yeni Sovyet büyükleri başa geçerse bu ilişkiler daha da büyüyecektir.

⁴⁶ Memmedağa Baxışov, **Almanya Yeni Tarixi ve Müasir Tarixi**, Bakü 2014, s.125.

⁴⁷ Semaye Mustafayeva, Ramine Hüseynli, Zerife Cavadova, **Almanya ve İtalyanın En Yeni Tarixi (1918-2010 cü iller)**, Bakü 2012, s. 157.

⁴⁸ Воробьева Анна Владимировна, **“Перспективы Развития Торговых Отношений Между Россией и Германией, “ Rusya ve Almanya arasında gelişmiş ticari ilişkiler perspekti”**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Санкт-Петербургский Государственный Университет, Санкт-Петербургский 2016, s. 14.

⁴⁹ В. Василетс, “ССРИ-АФР:йени мерхеле ачарар”, V. Vasilets, “SSCB-Federal Almanya yeni etap açarak”, **ГЫЗЫЛ УЛДУЗ**, 01.11.1988.

⁵⁰ “SSCB-Federal Alman yeni etap...”, **ГЫЗЫЛ УЛДУЗ**, 01.11.1988.

⁵¹ “SSCB-Federal Alman yeni etap...”, **ГЫЗЫЛ УЛДУЗ**, 01.11.1988.

1989 yılında Gorbaçov Sovyetler Birliği'nin kabul gördüğü *Brejnev Doktorin'in* ⁵² iptal ettiğini bildirdi. Gorbaçov'un vermiş olduğu bu karar Doğu Avrupa ülkelerinin kendi kaderleerini çizmesi için şans yarattı ve Almanya'nın birleşmesi ile sonuçlandı.

Avrupa'da bulunan sosyalist devletlerden iktisadi bakımdan en iyi durumda olan Doğu Almanya dış siyasetindeki üstünlüğü SSCB' ye vermekte idi. 80'li yıllarda Doğu Almanya ile SSCB arasında “*Dostluk ve kardeşlik*” ilişkilerinin olmasına rağmen E. Xonneker'in hedefi Doğu Almanya'nın bağımsızlığını sağlamaktı. 80'li yıllarda Doğu Almanya ülkesindeki durum iç açıcı olsa da 80. yılların sonuna doğru SSCB'nin ekonomik sıkıntıları ve ülkedeki buhran durumları Doğu Almanya ülkesini de etkilemeyi başarmıştır. Bunun sonucu olarak da insanların Batı Almanya devletine göçü başlamıştır.

1989 yılında Gorbaçev'in ve Bushun Malta adasındaki yapılan görüşmesi sonucu SSCB'nin dağılması, Almanya'nın birleşmesi, Avrupa'daki devletlerin önceki kuruluşlarına geri dönmesi dünya haritasında jeo-siyasi değişikliklerin yaşanması için atılan önemli bir adım oldu.⁵³ 1990 yılında H. Kohl ile Gorbaçov, Kafkasya'da Almanya'nın birleşmesi, NATO ve finansla ilgili meseleleri konuştular. Gorbaçov'a olan siyasi tesirleri azaltmak için finans desteği gerekiyordu ki; H. Kohl bu desteği sağlayacağını, 15 milyon mark vereceğini bildirdi. 12 Eylül 1990 yılında Moskova'da 6 devlet arasındaki görüşmeler sonucu “2+4” anlaşması imzalandı.⁵⁴ Bu anlaşma Batı Almanya ile Doğu Almanya ve dört devletten oluşan ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa ülkeleri arasında yapıldı. SSCB ile DAC arasında Moskova'da imzalanmış olan anlaşmaya esasen Almanya'nın herhangi bir arazi iddiası talebinde bulunmayacağı, ordusunun sayısının 360 binden fazla olmayacağı kararlaştırıldı, aynı zamanda ne nükleer silahı, ne kimyasal ne de biyoloji silah üretimini yapacak ne de bu silahlara sahip olabilecekti.⁵⁵ Bundan başka ikili arasında dostluk, komşuluk, ortaklık ve iş birliği

⁵² 12 Kasım 1968 yılında kabul görülen Brejnev Doktorini Çekoslavakyadaki isyanın amansızca bastırılmasının ardından kabul görüldü. Bu Doktrinle Sovyetler Birliği sosyalist ülkelerinde yaşanacak bu gibi durumlarda ülkenin iç işlerine müdahale ve kontrol etme hakkı doğucaktı.

⁵³ Semaye Mustafayeva, **Amerika ve Avrupa ölkələrinin yeni tarixi**, 1945-2007, Bakü 2007, s-37.

⁵⁴ Semaye Mustafayeva, s. 163.

⁵⁵ А.Интисиферов, “АЛМАНИЯ: йени довр башланачагдыр”, “Алманыда yeni devre başlanacaktır”, **Ленин йолу**, 04.10.1990.

ile ilgili anlaşma da imzalandı. Batı Almanya 1994 yılına kadar Sovyet Birliği'ne 12 milyar mark ödemeye hazır olduğunu, ayrıca bu paranın 7 milyarının ev inşaatı için ayrılacağını kararlaştırdı. Almanya'da çıkan *“Frank Fürter Allemagne”* gazetesi Batı Almanya, Rusya'nın Avrupa Bölgesinde, Beyaz Rusya'da ve Ukrayna'da 36 bin evin inşasını kendi üzerine alacağını ve inşaat işlerinin Batı Almanya uzmanlarının denetimi altında gerçekleşeceğini bildiriyordu.⁵⁶ Gorbaçov 1991 yılının Nisan ayında Japonya parlamentosunda gerçekleşen konuşması sırasında SSCB'yle Almanya'nın barışmasının tarihi öneminden bahsederek, bu ilişkilerin dostluk seviyesine ulaştığını belirtti. Yine Gorbaçov 1991 yılında Büyük Vatan Savaşı'nın 50. Yıldönümü için yapılan kutlamalarda, *“Birleşmiş Almanya vatandaşları bilmeliler ki biz büyük ülkelerimizde barış için büyük adımlar attık. Ve inanıyoruz ki dünya ve Avrupa için önemli olan Sovyet-Almanya ilişkileri gerçekten de sakin komşuluk ve ortaklık örneği oluşturacaktır.”*⁵⁷ konuşmasını yapmıştır.

1.5. SSCB-JAPONYA İLİŞKİLERİ

SSCB-Japonya arasında İkinci Dünya Savaşından yıllar geçmesine bakmayarak, ikili arasında 1956 yılına kadar halen de sulh antlaşması imzalanmamıştır. Tarihte hala eski düşman olarak anılıyorlardı. ABD ile kurulacak yakınlıktan endişe duyan Nikita Kruşçev 1956 yılında Japonya tarafı ile beyanname imzalandı. Kruşçev bu adım sayesinde Japonya'nın ABD ile olacak sulh antlaşmasının karşısına geçmeyi başardı.⁵⁸ SSCB, Xobomai ve Şikotan adalarını 1957 yılında yapılacak olan yeni SSCB-Japonya ticaret anlaşmasına esasen Japonya'ya vermek istese de Japonya bu teklifi, anlaşmanın maddelerini hoş bulmayan ABD'nin tesiri ile reddetti.⁵⁹ Soğuk Savaş döneminde tarafsız olan Japonya'nın artık bir tarafı vardı. Bu durum ise taraflar arasında durgunluğa neden

⁵⁶ A.İntisiferov, *Ленин йолу*, 04.10.1990.

⁵⁷ “М.С.Горбаов Муһарибенин 50 иллийи мунасибети иле ССРИ прездентинин мурасиети”, “М.С.Горбаов савашин 50 ыллиғини кутламасы адина ССРБ лидеринин мураعاتы”, *Нейат*, 22.06.1991, s. 2.

⁵⁸ Профессор Го Юйци (GuoYuqi), “Российско-японские отношения с точки зрения геополитики” *Институт России Сычуаньский университет иностранных языков*, Город Чунцин, Китай 2013.

⁵⁹ “Отношения Росиии Японии, документы по катастрофы 1983 года”, https://ruxpert.ru/Отношения_Росиии_и_Японии, 22.06.2017, 02.10.2020.

oldu. Bu durgunluğun ardından 1980’li yıllarda Japonya’nın dört Kuril adasını talep etmesi ve bu talebine cevap olarak da Sovyetlerden; *“Bizim böyle bir problemimiz yok. Japonya hiçbir şekilde anlamak istemiyor ki, SSCB zamanında bize ait olan adaları neden Japonya’ya versin ki?”*⁶⁰ açıklaması geldi. Yapılmış olan bu açıklama ikili arasında soğuk rüzgarların büyümesine neden oldu. Uzun süren soğuk ilişkinin ardından ilk kez taraflar arasında yakınlaşma 90’lı yılların başlarında başladı, bunda ise perestroykanın etkisinin ve Sovyetler’in Batıyla ilişkisinin yumşaltmasının çok büyük rolü oldu. İster Sovyet-ABD ilişkilerindeki değişiklik isterse perestroyka siyaseti Sovyet-Japon ilişkilerine de yansdı. Bunun neticesi olarak da Japonların SSCB’ye ilgisi, merakı arttı. Gorbaçov’un 1991 yılında Japonya’ya yapmış olduğu siyasi yolculuğu tarihi olay olarak görülmüştür; çünkü SSCB Başkanının Japonya’ya bu ziyareti tarihte ilk kez gerçekleşmiştir. Bir asırlık zamanda Japonya parlamentosunda ilk kez Japonya ile Sovyetler Birliği’nin bayrağı yan yana dalgalandı.⁶¹ Bu tarihsel gelişme ister ticari ister iktisadi bakımdan her iki devlet için durumların bundan sonra daha da iyiye gideceğinin garantisi oldu.

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler çok zayıf bir şekilde ilerlemekte idi. Sovyet ticaretinde Japonya mahsulü miktarı toplam %2.5 oranında belirlenmiş, buna kıyasla Japonya’da ise Sovyet mahsulü miktarı %1.5 olarak daha düşük oranda tutulmuştu.⁶² Bundan başka Japonya’nın Çin’le olan para dolaşımı 20 milyar dolar, Kore ile 30 milyar dolar olduğu halde, Sovyetler Birliği’nde bu rakam 6 milyar dolar olarak değerlendirilmiştir⁷. İlişkilerdeki değişim sayesinde bu rakam yükselmeye başladı, bunun sonucu olarak Sovyetler Birliğine Japon turistlerin ziyareti arttı. 1989 yılında Sovyetler İttifakı’na 24.500 Japon turist geldi, bu rakam 1990 yılında 38.500’e ulaştı. Gorbaçov’un Japonya’ya yolculuğu halk tarafından çok iyi karşılanmış, dünyaca büyük nüfuz kazanmış Gorbaçov’un Japonya’ya gelişi yeni umutlara vesile olmuştur. Ülkenin en büyük TV şirketi olan “NHK” Japonya’da altın zaman olarak geçen saat 20-21 arası zamanda Sovyetler Birliği Devlet Başkanı ile mülakat yaptı. Sovyetler Birliği-Japonya

⁶⁰ “ССРПИ призиденти жапонийда”, “SSCB Başkanı Japonyada”, **Лачин**, 18.04.1991.

⁶¹ “SSCB Başkanı Japonyada”, **Лачын**, 18.04.1991.

⁶² “SSCB Başkanı”, **Һәйат**, 18.04.1991.

ilişkilerine dair 15 anlaşma hazırlanmışsa da bu anlaşmaların sadece 12'si imzalandı. İmzalanan antlaşmalar ticari-iktisadi anlaşmalar, doğanın korunması, nükleer enerjisinin sakin maksatlarda kullanılmasındaki iş birliği, hava trafiği gibi vs. konuları kendinde barındırmaktaydı.

Siyasi görüşmelerin bitmesinin ardından şehri gezen M.S. Gorbaçov, Nagasaki şehrine gideceğini; orada 1904-1905 yılları savaşında savaşan Rus denizcilerinin gömüldüğü mezarlığa ve ABD atom saldırısının kurbanları için yapılan “Sulh Parkı’na” uğrayacağını açıklamıştı.

1.6. SSCB-İSVEÇ İLİŞKİLERİ

1980’li yıllara kadar SSCB ile tarihi geçmişi karmaşık olmayan ülkelerden biri İsveç’tir. Sovyet denizaltısının 1981 tarihinde İsveç sularında görünmesi bu yıllarda taraflar arasında büyük patlama yaşanmasına sebep oldu. Kaldı ki ABD’nin, Afganistan üzerindeki işgalci tavrıyla tüm dünyadan tepki alan SSCB’ye karşı İsveç üzerindeki dolduruluşu ile bu iki devlet düşman pozisyonunu aldı.⁶³ Gorbaçov, 6 Nisan 1991 tarihinde İsveç’i ziyaret etti, İsveç Başbakanı İngvar Carlsson ile görüşmelerde bulundu. Gorbaçov görüşmenin güzel geçtiğini, perestroyka siyasetinden konuşulduğunu, ekoloji alanında ve enerji projesi ile ilgili iş birliğinden duyduğu memnuniyeti açık şekilde ifade etti.⁶⁴ İsveç Başbakanı İngvar Carlsson, 6 Nisan 1991 tarihinde Stockholm’da “Rusenbad” Hükümet defterhanesinde gerçekleşen basın toplantısında Sovyetler Birliği Devlet Başkanı ile olan görüşmelerinin sonuçlandığını ve görüşmeden çok memnun kaldığını açıkladı.⁶⁵ Başbakan, İsveç ve SSCB ile teknik ve iktisadi iş birliklerini ilerletmek niyetinde olduğunu bildirmiştir. Bu ise iki ülke arasındaki ilişkinin oldukça iyi olduğunun kanıtı idi.

⁶³ Сергей Андреев, Шведский нейтралитет - стратегия и вооруженные силы, 25.11.2019, 05.05.2020, https://russiancouncil.ru.cdn.ampproject.org/v/s/russiancouncil.ru/amp/analyticsandcomments/analytics/shvedskiyneytralitetstrategiyaivooruzhennyesily/?usqp=mq331AQFKAGwASA%3D&_js_v=0.1#aoh=15900554585870&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%251%24s%20alanından&_pshare=https%3A%2F%2Frussiancouncil.ru%2Fanalyticsandcomments%2Fanalytics%2Fshvedskiyneytralitet-strategiya-i-vooruzhennye-sily%2F.

⁶⁴ “Горбачевин Исвеч сәфәри”, “Gorbaçov’un İsveç ziyareti”, **Һәйат**, 08.04.1991.

⁶⁵ “Gorbaçov’un İsveç....”, **Һәйат**, 08.04.1991.

1.7. SSCB-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ

Sovyet-ABD rekabetinde SSCB'ye müttefik ülkeler içerisinde Hindistan da yer almaktadır. Hindistan'ı bu müttefikliğe teşvik eden adım ise ABD'nin, Hindistan-Pakistan savaşında Pakistan'ı desteklemesi ve Sovyetlerin Hindistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden olması idi. Dünyaca meşhur filozof olan Nikolai Roerich, Hindistan için Sovyetlerin kız kardeşi cümlesini kullanmıştır. Hatta bununla ilgili Rusya'nın **Sadrujestvo** gazetesinde bir makale yayımlandı.⁶⁶ 60'lı yıllarda başlayan Sovyet-Hindistan yakınlaşması 70'li yılların başlarında bir dizi anlaşmanın imzalanması ile resmileştirilmiş olsa da 90'lı yıllarda BM'nin Güney Asya'da nükleer silahların ortadan kaldırılması konusuna SSCB'nin destek vermesi ikili arasında soğuk rüzgarlar esmesine neden oldu.⁶⁷ 1988 yılının Ekim ayında Gorbaçov'un Hindistan'a ziyareti her iki ülke tarafından hoşgörü ile karşılandı. Bu görüşle ilgili Hindistan'ın merkez gazetesi olan "Neşnl Gerald" gazetesi Rusça, "*Hoş gelmişsin dünyanın mimarı olan Gorbaçov*" yazısını yazmıştır.⁶⁸ Buradan da bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin gayet iyi olduğunu görmek mümkündür.

1.8. SSCB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Osmanlı ve Rusya İmparatorluğu döneminde başlayan bu ilişki Türkiye-Sovyetler Birliği ve Türkiye-Rusya ilişkilerine kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır. Osmanlı döneminde karşı karşıya, Sovyetler Birliği döneminde ise bir dargın bir barışık olan ülke arasındaki ilişki Rusya döneminde dost ülke seviyesine kadar yükselebildi. Eylül 1930 tarihinde yapılmış Moskova görüşmesinin ardından durumlar yumuşamış

⁶⁶ С.Скородумов, "Индия - не чужбина, а родная сестра России", "Hindistan yabancı değil, O Rusya'nın kız kardeşidir" **Содружество**, 03.2002, No 4.

⁶⁷ Muharrem Hilmi Özev, "Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları", **Güvenlik Stratejileri** Yıl 8, sayı 16, s. 155, Elnur İsmayılov, "Rusya'nın Güney Asya Politikası Çerçevesinde Pakistan'la İlişkiler", **Bilgesam**, 30.04.2015, No 1210, s. 1.

⁶⁸ В. Байдашин, В.Чуксеев, "Отношения СССР и Индии набирают силу", V. Baydaşın, V. Çuksayev, "SSCB ve Hindistan ilişkileri güc topluyor", **Социалистическая Индустрия**, 20.11.1988, N 267.

gibi gözükse de, 30'lu yılların sonlarına doğru ikili arasında anlaşmazlık tekrar ortaya çıktı. 1940'lı yıllarda olduğu gibi 60'lı yıllarda da Türkiye'nin Batı'yla yakınlaşması Sovyetler Birliği'ni oldukça rahatsız etti.⁶⁹

Sovyetlerin Boğazlara yönelik planlarının ve toprak iddialarının olması Türkiye'nin Nato'ya üye olmasına da zemin hazırlamış idi. Kaldı ki Sovyetleri rahatsız eden de bu yakınlaşma olmuştur. Bunun karşılığında Sovyetler Türkiye'yi "arkadaşçasına" uyararak, onun tecavüzkar bir bloka katıldığını ve bundan zararlı çıkacağını iletmiştir.

Tüm bunlara ilaven ABD'nin Türkiye ile askeri antlaşmasını imzalaması ve bunun doğrultusunda ABD'nin *Jupiter* adlı füzeyi Türkiye'ye göndermesi kararı Sovyetler Birliği'ni yeni planlar yapmaya teşvik etmiştir.⁷⁰ ABD'nin yapmış olduğu bu hamle Türkiye ve SSCB ilişkilerini etkilemiş, hatta bu konuyla ilgili SSCB'nin Türkiye'ye göndermiş olduğu mektupta ikili arasındaki ilişkinin bozulmayacağına dair Türkiye'nin çaba göstereceğine inandıklarını açık şekilde belirtmiştir.⁷¹ Durumdan etkilenen SSCB'nin Türkiye'de yerleşmiş olan füzelerin kaldırılması karşılığında Küba krizinin son bulacağını bildirmesi ile Türkiye'nin SSCB'ye olan inancı kaybolmuştur.⁷²

1960'lı yılların sonlarına doğru imzalanan anlaşmanın ardından Türkiye SSCB'den kredi desteği alarak ülkesinde bir sıra fabrikalar, tesisler, petrol rafinesi inşa ettirmiştir. Bu ekonomik destekle SSCB, Türkiye'yi kendi safına çekmeyi hedeflemiştir. 1970'li yılların sonları ise ikili için ticari açıdan güzel gelişmelerle sonuçlanmıştır. Bülent Ecevit'in başbakan olduğu dönemde ikili arasındaki ilişkilerde yumuşama dönemi başlamıştır. Özellikle de B. Ecevit'in 15 Mayıs Londra konuşmasından sonra taraflar arasındaki soğukluk kısmen ortadan kalkmıştır.⁷³ Bunun ardından 1982-1984

⁶⁹ Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, (2014 Bahar), ss. 253-282.

⁷⁰ Musa Qasımlı, **Türkiye Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980**, Ankara 2013, s. 32.

⁷¹ Musa Qasımlı, s. 33.

⁷² Ebru Gençalp, "Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2014, Cilt 24, Sayı 29, ss. 315-352.

⁷³ Кайгысуз Джумхур, **Турецко-Советские Отношение в контексте международной военно-политической конфронтации (1920-1991)**, Cumxur Kaygısız, Uluslararası askeri-siyasi cebheleşme bağımında Türkiye-Sovyet ilişkileri (1920-1991). Yayınlanmamış Doktora Tezi, кафедра истории и

yılları arasında taraflarca bir dizi anlaşmalara imza atılmıştır. 25 yıllık ömrü olan, iki taraf içinde mühim olan 1984 anlaşmasına esasen 1987 yılından itibaren SSCB'nin Türkiye'ye doğal gaz vermesi planlanmıştır.⁷⁴ Rusya Devleti'nin Nijniy Novgorod Üniversitesi'ne ait bir disertasyada (doktora tezi) bu mevzu ile ilgili bir imada bulunulmuştur. Şöyle ki ABD'nin ve *çerçeve içerisinde* NATO'nun müttefiki olan Ankara'nın SSCB'yle yapmış olduğu bu anlaşmada karşılıklı olarak alış-veriş yapıldığı, SSCB'den alınacak doğal gaz karşılığında Türkiye'nin milli üretiminin takasının yapılması planlanmıştır.⁷⁵ Aslında burada da açık şekilde SSCB'nin neden Türkiye'ye yardım ve yakınlık gösterilmesi açıkça belli edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından 1989 yılından itibaren Gürcistan'a ve Orta Asya Ülkelerine açılan Sarp Sınır Kapısı ticarete açık hale getirildi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlık kazanan Türk devletleri ile ilişkiler Türkiye'nin dış siyasetinde öncelikle yer tutmuştur. Artık 90'lı yıllardan başlayarak bu devletlere ziyaretlerde bulunulmuştur. 1991 yılının Haziran ayında Konya şehrinde IV. Türk-Sovyet Birliği görüşmesi gerçekleşmiştir. Osman Fikri Sertkaya'nın⁷⁶ da bulunduğu bu görüşmede yeni kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri de bu birliğin bir sonraki görüşmesinin Kazakistan'da gerçekleştirilmesi ile ilgili idi.⁷⁷

1991 yılının Mayıs ayının 20'sinden sonrasına gelindiğinde ise Sovyet halkına SSCB sınırlarından diğer ülkelere geçme özgürlüğü tanınmıştır. Kanunda açık şekilde hangi vatandaşlara, hangi sebeplerden ötürü pasaport verilemeyeceği ve bununla ilgili o vatandaşın dava hakkının olduğu da belirtilmiştir. Bu kanunla beraber 1991 yılının son

политики России ИМОИ ФГАОУ ВО «Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского, Нижний Новгород 2017, s. 118

⁷⁴ Soli Özel, Belkıs Gökçe Açar, Türkiye-Rusya ilişkilerinin Ekonomik boyutu, Ekonomi ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi, 11.2019,

⁷⁵ Кайгысуз Джумхур, s. 121-122.

⁷⁶ **Osman Fikri Sertkaya** 1966-2005 yılları arasında Göktürk, Uygur, Karahanlı, Kıpçak, Çağatay, Erken Osmanlı ve Çağdaş Uygur Türkçesi devrelerinin dili, edebiyatı, tarihi, sanatı, musikisi, folkloru kısacası Türk dili ve kültürünün çeşitli sahalarında 40 kadarı Almanca, Fransızca, İngilizce, Kırgız Türkçesi, Rusça ve Japonca olmak üzere 330'dan fazla araştırmayı yerli ve yabancı ilim dergilerinde yayımlayarak Türkoloji biliminin yurt içinde ve dışında yayılması ve tanınması için katkı ve çalışmalarda bulunmuş, 1985-2005 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Uluslararası Akademik İlişkiler Kurulu üyesi olarak çalışmış şimdi İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün Müdürlüğü görevinde çalışmaktadır.

⁷⁷ “Совет-Турк бирлийинде”, “Sovyet-Türk birliyinde”, **Азербайджан**, 17.08.1991.

aylarında Türkiye-Gürcistan sınır kapısı olan Sarp Sınır Kapısı Sovyet turistlerin akınına uğramıştır. Sarp Gümrük Müdürü Çetin İnanc ülkeye rekor sayısında turist geldiği bilgisini vermiştir.⁷⁸ 1991 yılında toplamda 286 bin kişi sınır kapısından geçmiştir.⁷⁹ Turist akınından dolayı sınır kapısında günlerce süren kuyruklar meydana gelmiştir. Bu sebeple Karadeniz illerinde birçok otel, konaklama yeri ve dinlenme tesisi yapılmıştır. Türkiye ve başta Rusya ile olmak üzere bağımsızlık kazanan diğer ülkelerle birlikte büyük ticaret ağı oluştu. Bunun sonucu olarak Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler hem politik hem ticari anlamda yeni boyut kazandı, 25 Mayıs 1992 tarihinde taraflar arasında ilk anlaşma imzalandı. Türkiye'yle sağlanan bu anlaşmanın ardından başta Güney Kore ve Japonya olmak üzere diğer Asya ülkeleri de ilişkiler genişletildi.

1.9. SSCB-ÇİN İLİŞKİLERİ

Komünizm ideolojisi hüküm sürmüş bu iki devlet arasında iyi komşuluğun ilk adımları 1950'li yılların 14 Şubat'ında imzalanan antlaşma ile başlamıştır. Bu anlaşma ile ekonomi alanında birtakım gelişmeler yaşandı, ülkelerle turist ziyaretleri ve öğrenci transferi gerçekleşti. Stalin'in ölümünün ardından Kruşçev'in hükümet başına geçmesi ile durumda değişiklikler oldu Kruşçev'in sürdürmüş olduğu sakinlik ve barış politikasını kendi lehine kullanmaya çalışan Çin meydanı boş bularak kendini dünyaya komünizm lideri ilan etti. Çin ile ilişkileri sıkılaştıran SSCB, Çin'i savunmak adına ABD hükümetine bile tehditler savurarak Çin'in her daim yanında olacağını belirtti. 1960'lı yıllardan itibaren ise ikili arasındaki ilişkilerde soğukluk yaşanmaya başladı. Çin-Hindistan karşılaşmasında SSCB'nin Çin'in tarafında yer almaması, Çin'in ABD ile yakınlaşması ve liderlik hülyası, SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi ve en önemlisi Doğu Türkistan sınır sorunun oluşması bu soğukluğa neden oldu. Ayrıca ABD ile yakınlaşmasına karşılık SSCB, Çin-Vietnam Savaşı'nda Vietnam'ın yanında yer aldığını açıkladı. Soğukluğun yaşanmasının hemen ardından SSCB Çin'e göndermiş

⁷⁸ “Совет Иттифакындан Туркийейе”, **һалк**, 18.12.1991, s. 3.

⁷⁹ “Совет Иттифакындан...”, **һалк**, 18.12.1991, s. 3.

olduğu ekibini, uzmanlarını, öğretmenlerini, subaylarını geriye çekmiş, Çin’le yapılan yeni projeler, işler yarım kalmıştır. Taraflar arasındaki ilişkinin hızlı şekilde soğumasında önemli bir etken ise Çin’in Sincan’a uygulamış olduğu politika idi. Çin, Sincan nüfusunu kendi tarafına çekmek için Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş yaptı ve burada yaşayan Kazak, Kırgız gibi grupların Çince öğrenmesini hedefledi. İki ülke arasındaki ilişkilerin restorasyonu Brejnev’in ölümünden sonra gerçekleşti. Taraflar 1983 yılında Moskova’da görüştü ve bu görüşmenin ardından Kasım ayında Çin- SSCB sınırı ticarete açıldı. Bu şekilde ilişkilerde iyileşme gerçekleşti.

İKİNCİ BÖLÜM

II. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI'NIN ANA NEDENLERİ

2.1. “SOĞUK SAVAŞ” DÖNEMİ

Avrupa'daki bazı problemlerin çözüme ulaşması için üç büyük devletin buluşması beklenmekte idi. Nihayet üç büyük devletin başkanları olan Truman, Winston Churchill ve Stalin'in katıldığı konferans 17 Temmuz 1945 tarihinde Potsdam'da gerçekleşti. Bu konferansın hizmet ettiği amaçlar Almanya politikası ve İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan sınır problemlerinin hallolunması idi. Konuşulacak, halledilecek birçok konunun olmasına rağmen gündemlerindeki esas konu Nazi Almanyası problemi olmuştur. Bu konu soğuk savaşın esasını kapsayan en önemli konuların başında gelmekte idi. Anlaşmalar sonucu Almanya ile Polonya arasındaki sınır problemi çözüme ulaştı. İki ülke arasındaki görüşmelerde gerçekleşen bu soğuk savaş Avrupa'yı Doğu ve Batı bloklarına böldü.

Birinci Dünya Savaşından daha da ağır kayıpların yaşandığı ve 67 milyon insanın hayatının kaybettiği İkinci Dünya Savaşından yenilgiyle çıkan Batı ülkelerinden farklı olarak Amerika bu savaştan kazançlı çıktı ekonomisini daha da güçlendirmeyi başardı. Lakin Avrupa ülkeleri ABD kadar şanslı değildi. Savaşta can kaybı fazlasıyla çoktu. En çok can kaybını 25 milyondan fazla kayıp veren Avrupa ülkeleri yaşadı.⁸⁰ Polonya'dan 4.3 milyon, Almanya'dan 1.7 milyon, Yugoslavya'dan 600 bin, Fransa'dan 410 bin, İtalya'dan 390 bin kişi hayatını kaybetti.⁸¹

İkinci Dünya Savaşı iki kıtayı da, Avrupa ve Asya kıtası ülkelerini, çok yordu, zayıf düşürdü. Savaş sonrası İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya ülkelerinin zayıf düşmesi ile, dünya bu iki süper gücün (ABD ve SSCB) eline geçti. Savaştan yorgun düşen Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet ideolojisinin yayılmasının tam da zamanı idi.⁸² Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerinde totaliter rejim kurmak niyeti, Balkanlara

⁸⁰ Çağrı Erhan, “Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl 1996, Cilt 51, Sayı 01, s. 259.

⁸¹ Çağrı Erhan, s. 259.

⁸² Çağrı Erhan, s. 265.

yapmış olduğu baskı ve Türkiye'ye ait boğazların yönetimini ele geçirme çabası Batı Avrupa ülkelerini ve ABD'yi Sovyetlere karşı tedbirler almaya mecbur etti.⁸³

W. Churchill'in 5 Mart 1946 tarihinde Fulton'da yapmış olduğu konuşma SSCB'de büyük çalkantılara neden olmuştur: *"Atom bombasının hazırlanması hakkında bilginin usul ve hammaddesinin halihazırda esasen Amerika'nın elinde olması neticesinde dünyanın hiçbir ülkesinde hiçbir insanın uykusu bölünmüyor. Ben bu şekilde düşünüyorum, halihazırda durum değişmiş olsaydı ve bu korkutucu haber herhangi bir komünist devletin yahut da yeni faşist devletin elinde olsaydı biz rahat uyku uyuyamazdık."*⁸⁴ Churchill'in ülkelere sunmuş olduğu teklif SSCB'ye karşı başta ABD ve B. Britanya'nın da olduğu İngiliz dilli ülkelerin ittifakının kurulması idi. Bu da aslında Amerika'nın dış politikası ile aynı amacı taşıyordu. Amerikan hükümetinin dış politikası komünizme karşı savunma ve komünizmi engellemek idi. Dünya ülkelerinin komünizmi onaylama düşüncesinin SSCB'yi tek süper güç yapacağı korkusu komünizm aleyhine olan ABD'yi fazlasıyla rahatsız eden bir durum oldu. Bunun için de ABD müttefik ülke arayışına girerek 1947 yılında Avrupa ülkelerinin ekonomisine katkı sağlayacağı adı altında Marshall Planı üzerinde yoğun çalışmalara başlandı. Esasında Marshall Planı ile ABD hükümeti, 16 ülkeye ekonomik yardımda bulunarak sosyalizmin kötü olduğu propagandasını yaymayı ve Avrupa ülkelerini kendine müttefik edip SSCB'yi bu savaşta yalnız bırakmayı hedeflemişti. Bu amaçla Amerikan hükümeti Avrupa'nın çökmüş ekonomisinin kalkındırılmasına yardımcı olarak "kurtarıcı kahraman" ünvanını alacak, aynı zamanda hem kendini destekleyen birilerinin olmasını sağlayacak hem de kendi büyüklüğünü, gücünü bu ülkelere göstermiş olacaktı. Bu da SSCB'yi oldukça rahatsız eden bir durumdu. Sovyetler bu planda yer almaması için Doğu Avrupa ülkelerine baskıda bulunarak, onları engellemeye çalıştı. Bu karışıklık ikili arasındaki ilişkilerin haliyle soğumasına neden oldu. İkili arasında soğukluğun başlangıç

⁸³ Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s. 5.

⁸⁴ Cəmil Həsənlı, *SSCB-Türkiye: Soyuq Müharibənin Sınaq Meydanı*, Bakı-2005, s. 303.

noktası ise Sovyetler ile iş birliğine önem veren Başkan Franklin Roosevelt'in ölümü olmuştur.⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı SSCB için ağır neticelenmiş olsa da maddi ve askeri gücü kayba uğrayan SSCB, ABD ile karşı karşıya gelmekten çekinmedi. 12 Mart 1947 tarihinde Başkan Harry Truman, SSCB tehlikesini karşısına alma maksatlı Truman Doktrini olarak adlandırılan tarihte iz bırakmış büyük konuşmasını yaptı.⁸⁶ Büyük destek kazanan bu konuşmasında Truman bu savaşın aslında iki farklı ideolojiye sahip olan ülkelerin savaşı olduğunu açıkladı.⁸⁷ Bu konuşma “soğuk savaşın” başlaması olarak dünya tarihinde önemli yer tutmuştur. Buna aynı zamanda sosyalizm ve kapitalizmin savaşı da diyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşından sonra İngiltere'nin ekonomik kriz yaşaması nedeni ile Yunanistan ve Türkiye'ye yapmış olduğu yardımı ABD hükümeti üstlenmiştir. Bunun asıl sebebi ise Sovyetlerin Türkiye'ye baskı uygulaması idi. Sovyetlerin Türkiye'ye baskı kurmaya çalışması ABD'yi Türkiye'ye yakınlaştırmış oldu. Yunanistan ve Türkiye'ye sağlanacak yardım konusu kongrede müzakere konusu oldu. Truman yaptığı konuşmada, Yunanistan'ın özgür bir ülke olarak kalabilmesi için acil yardım başvurusu yaptığını, Yunanistan'da çıkmış iç savaşın sadece Yunanistan'a değil Batı'ya da birçok zarar vereceğini ve bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi.⁸⁸ Uzun süren konuşmalar sonucu toplamda 400 milyon tutan yardımın 1/3'ü kadarı Türkiye için geri kalanı ise Yunanistan için ayrıldı.⁸⁹ Artık Türkiye ve Yunanistan Yakın Doğu'da ABD için kalkan rolünü oluşturmakta idi.⁹⁰

⁸⁵ Hüseyin-Çakır Faruk Emiroğlu, Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletlerin Barışı Koruma/Güçlendirme Misyonu ve Türkiye. s. 675. <http://www.ayk.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/em%c4%b0ro%c4%9elh%c3%bcseyin%c3%87akırfarukso%c4%9euksava%c5%9esonrasib%c4%b0rle%c5%9em%c4%b0%c5%9em%c4%b0lletler%c4%b0nbarı%c5%9eikoromag%c3%9c%c3%87lend%c4%b0rme-m%c4%b0syonu-ve-t%c3%9crk%c4%b0ye.pdf> 12.04.2020.

⁸⁶ Yavuz Güler “II Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, Cilt 5, Sayı 2/ 2004, s. 216.

⁸⁷ Şenol Sevim, **Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmayan Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.say-10.

⁸⁸ Yavuz Güler, s. 216.

⁸⁹ Yavuz Güler, s. 216.

⁹⁰ Selim Kurt, “Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, 09.2014, yıl 7, Sayı XIX, s. 171.

Komünizme ve komünizmin yayılma politikasına karşı, Sovyetler Birliği'ne daha yakın olmak aynı zamanda Sovyetlere karşı ön cephe oluşturmak maksatıyla ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin beraberliği sonucu 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuruldu.⁹¹ İlk başta bu örgüte ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Hollanda, İzlanda, İtalya, Belçika, Danimarka, Norveç, Portekiz daha sonra ise 1952 yılında Türkiye, ve Yunanistan, 1955 yılında Batı Almanya, 1982 yılında ise İspanya dahil oldular. Savunma amacıyla kurulan bu ittifakın dünya ve insanlar açısından önemli başarısı nükleer silahlanmanın karşısına geçilmesi ve Avrupa'nın çökmüş ekonomisinin kalkındırılması idi. NATO'nun kurulmasına karşılık 14 Mayıs 1955 tarihinde SSCB'nin önderliğinde Arnavutluk, Bulgaristan, Doğu Almanya, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya'nın da dahil olduğu yeni savunma örgütü olan Varşova Paktı kuruldu.

1957 yılında Batı Blokunu endişeye salan füzeleri havada önleme becerisi olan *Sputnik-1* uydusu Sovyetler Birliği'nin daha güçlü ve hızlı füzeler yapabildiğinin delili idi. Şok etkisi yaratan bu gelişme NATO ülkelerini ve ABD'yi hızlı bir çözüm arayışına soktu. Bu amaçla ABD, hem kendini hem de NATO üyesi devletleri sürpriz bir Sovyet füze saldırısından koruyabilmek için Sovyetler Birliği'nin nükleer tesislerini takip ve kontrol edebilecek U-2 uçaklarını geliştirdi.⁹² 1947 yılında başlayıp 1990 yılına kadar süren soğuk savaşın en gergin dönemi 1947-1953 yılları arasını ve 60'lı yılları kapsamıştır. Taraflar arasındaki savaşın yumuşama dönemine geçişi ise başlaması ise 1953-1959 ve 1970'li yılları kapsamakta idi. 1948 yılında Çin problemi konusu, Kore savaşı konusu aynı zamanda Kuzey Kore ve Çin Cumhuriyeti'nde komünistlerin hakimiyeti ele alması ABD-SSCB gerginliğine neden oldu. 25 Haziran 1950 tarihinde ise Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye savaş açması ve bu savaşta SSCB'nin Kuzey Kore'ye yardımda bulunması ikili arasındaki gerginliği yeniden başlattı.⁹³

⁹¹ Ali Karaosmanoğlu, "Nato'nun Dönüşümü", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 40, 2014, s.s 3-38.

⁹² Nurettin Gülmez, Bülent Tahancı, "Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden bir Örnek: U-2 Uçak Krizi" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, Bahar 2004, s.s 231-232.

⁹³ Nejat Doğan, "Nato'nun Örgütsel Değişimi 1949-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl 2005, ilt 60, Sayı 03, s.s 69-108.

İki ülke arasındaki ilk yumuşama 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra 1955 yılında yapılan anlaşma ile sağlandı. Kısa süren yumuşamanın ardından ikili arasında Berlin problemi, Çin ve Küba olaylarının baş vermesi ile yeni bir gerginliğe neden oldu. 1962 yılının Ekim ayında SSCB'nin aldığı Küba'ya füze yerleştirme kararı bu gerginliği daha da tetikledi.⁹⁴ Gerginliğin bir başka sebebi de Sverdlovsk üzerinde ABD'nin hususi keşif uçağının (U-2) vurulması idi. Buna karşılık olarak ise ABD Hükümeti Küba sahillerini Küba'nın hem deniz hem de hava sınırlarını bloke etti. Barış taraftarı olan SSCB lideri Nikita Kruşçev Kennedy'ye teklifte bulundu Küba ve Türkiye'deki üslerin 2-3 hafta içinde tahliyesini istedi. Sovyetler Birliği lideri diktatörü bir başka teklif daha ileri sürdü: *"Biz Türkiye'nin toprak bütünlüğüne riayet edeceğimize Birleşmiş Milletler önünde resmen söz verebiliriz; fakat Amerika da Küba'nın toprak bütünlüğüne riayet edeceğini Birleşmiş Milletler önünde garanti etmelidir."*⁹⁵

60'lı yıllarda ekonomisi hiç de güzel olmayan ABD'nin Vietnam üzerine çok sayıda yatırım yapmasından dolayı kaybı fazlasıyla çoktu. Vietnam'ın ABD'nin elinden çıkması onun yürütmüş olduğu siyasetin en büyük yanılması olmuştur. ABD, Vietnam savaşında yüklü para harcamış, asker ve subayını kaybetmiştir. Bu kayıplarının üstüne eklenen Sovyet baskısıyla da ABD bu savaşı durdurmuştur.

Nihayetinde iki ülke arasında uzun süren konuşmalar sonucunu vermiş, dünya büyük bir faciadan, nükleer savaşın eşiğinden döndü. İki ülke arasında yumuşama dönemi 70'li yılların başlarına doğru tekrardan yaşanmaya başladı. İlk önce 1971 yılında Fransa ile, daha sonra 1972 yılında ABD'yle antlaşmalar yapıldı. 1973 yılının başlarında Moskova'da ve Washington'da taraflar arasında farklı sahalarda iş birliğine ve iktisadi ilişkileri güçlendirme adına 20'den fazla antlaşma imzalanmıştır. Kısa süren ateşkesin ardından 70'li yılların sonlarına doğru SSCB, Doğu Avrupa'ya orta menzilli füzelerini yerleştirerek gerginliği tekrardan başlatmış oldu. Bu duruma karşılık olarak ise NATO, SSCB'den füzelerini çıkarmasını istemiş, aksi takdirde Batı Avrupa'ya kendi füzelerini

⁹⁴ Ali Demirdağ, **11 Eylül Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), , Isparta 2010, s. 19.

⁹⁵ İbrahim Bozkurt "Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 57, Kasım 2017 s. 225.

yerleştireceği uyarısında bulunmuştur. SSCB Genel Sekreteri olan M. Gorbaçov 1985 yılında bu gerginliğin aradan kaldırılması için bir dizi çaba sarf etti. Bu adımı atmasına sebep ise 80’li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliği’nin Afganistandaki savaşlarda sunmuş olduğu maddi yardımlar, soğuk savaş sürecinde artan askeri harcamalar ve en önemlisi ise ülke ekonomisinde yaşanan düşüştü. Artık 80’li yılların sonlarına doğru SSCB’nin çöküş dönemini yaşayan ekonomisi, ABD ile yarışacak durumda değildi. Bütün bunlar hükümeti çok yormuş, zayıf düşürmüştür. Soğuk savaş döneminde tüm dünyada askeri giderler hayli fazla yükselmişti 1980 yılında NATO’nun askeri giderleri, Varşova Paktının askeri giderlerinden daha fazla olmuşdu..

1945’den 1990’na kadar devam eden soğuk savaşın kazananı ABD ve Batı müttefikleri ve antikomünist ülkeler olmuştur. ABD ülkesinin yürütmüş olduğu siyasetin sonucu olarak Sovyet ordusunun Afganistan’ı terk etmesi Sovyetlerin dünya üzerindeki nüfuzunu aynı zamanda İslam ülkelerindeki nüfuzunu da zedeledi. Bölünmüş Almanya’nın yeniden birleşmesi, Varşova Paktı’nın ortadan kaldırılması ve Dünyanın süper güçlerinden olan Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılması ile “soğuk savaş” sona ermiş oldu. Soğuk savaşın bitmesi, SSCB ve Varşova Paktı’nın dağılması sadece Avrupa’da değil dünyadaki siyasi durumun değişmesine de neden olmuştur. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilere damgasını vuran askeri, ideolojik ve siyasi temellerde oluşan iki kutuplu sistem sona ererken, Doğu Bloku’na ait ülkeler coğrafyasında önemli bir güç boşluğu ortaya çıktı. Uzun yıllardan beri dünya egemenliği düşüncesini besleyen, rakipsiz kalan ABD güç dengelerinin bozulması sonucu ile bu düşüncesini gerçekleştirebildi. Sovyet İttifakı’nın dağılmasıyla ilgili farklı düşünceler olsa da en dikkat çeken Gorbaçov’un kurmuş olduğu ekibiyle beraber Batı’nın planı esasında bile isteyerek SSCB’yi dağıtmak idi. Karşısı alınamayan rüşvetler, zimmet, sahtekarlık halleri ve çevikliğini kaybeden idare sistemi, pahalı harcamalar Sovyetler Birliği’nin dağılmasının iç nedenlerini oluşturmakta idi. Soğuk Savaş ve kapitalizmin üstünlüğü Sovyetleri iflasa götüren dış nedenlerin başında gelmekte idi.

Gorbaçov Türkiye’nin Amerikan Üniversitesinde gerçekleşen konuşmasında *“Hayatımın maksadı komünizmi mahvetmek olmuştur.”* açıklamasında bulunmuş olsa da

liderliği döneminde komünizmi değiştirmemiş, sadece ona değişiklikler getirerek onu yenilemiş oldu⁹⁶. Komünist rejiminin iflasa uğraması ile Varşova Paktı dağıldı, SSCB kendi askeri birliklerini Doğu Avrupa’dan çıkarmak zorunda kalmışdı. Sovyet ordularının Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Batı Almanya’dan çıkarılması NATO yesi ülkelerini oldukça rahatlatmıştır. Artık NATO’ya tehlike arz eden bir imparatorluk olmadığı için NATO’nun dağılması korkusu G. Bush’u harekete geçirmiş ve NATO’ya karşı her an bir düşman çıkabileceği tezini ortaya atmıştır. *“NATO İttifakını korumak için ona Sovyet düşmanlığı gerekmiyor. şu anki başlıca düşmanımız kararsızlıktır.”*⁹⁷

2.2. SOVYETLER’İN AFGANİSTAN İşGALİ

Afganistan’da 17 Temmuz 1973 tarihinde komünizm taraftarı Muhammed Davud sonuncu şah olan amcası oğlu Zahir şah’ı devirerek, cumhuriyeti kurdu kendisini de Devlet Başkanı ilan etti. Davud, ülkenin ekonomik durumunu iyileştirmek için yenilikler yapma çabasına girdi. İlk olarak eğitim, vergi, gümrük sisteminde değişiklikler yapıldı, ardından gıda maddelerinin fiyatları sabitlendi, asgari maaşlar iki kat yükseltildi, bankalar millileştirildi ve 1976-1982 yıllarını kapsayan büyük “*yedi yıllık*” plan yapıldı.⁹⁸ Bu planın destekleyen tabi ki SSCB idi. Davud Han’ın yapmış olduğu bu yenilikler halk tarafında karşılık bulmadı. SSCB ilişkileri sıkı tutma adına önce daha önceden vermiş olduğu 100 milyon dolar yardımın geri ödemesini uzatacağını açıklamış ve bununla da yetinmeyeceğini, 600 milyon dolar da ilerleyen yıllarda yine yardım elini uzatacağını bildirmiştir.⁹⁹ Yapılan bu yardımlar ilerleyen zamanlarda Sovyetler Birliği’ni büyük kriz yaşamasına neden olacaktır. Tabi ki SSCB’nin sözde bu yardımları altında yatan başka planları, düşünceleri vardı. Bu yardımlar adeta SSCB için sermaye rolünü oynamakta idi. Bu zamanlarda ise dünyanın büyük güçlerinden olan ABD Afganistan’a karşı hiçbir adımda bulunmamış, meydanı geçici olarak Sovyetlere bırakmıştır. Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır sorununda (*Peştunistan*), ABD

⁹⁶ Qafar Cbiyev, Stdar Allahverdiyev, s. 546.

⁹⁷ “НАТО-нун з мнафеи вар”, “NATO’nun kendi menfati var”, **Лачын**, 19.11.1991.

⁹⁸ Msiağa Mhmmdi, **fganistan Sovet işgalından Amerika mdaxilsin**, Bakü 2017, s. 17.

⁹⁹ Msiağa Mhmmdi, s. 17.

Pakistan tarafında yer aldı. Buna sebep ise zamanında ABD'nin Cenevre Antlaşması'na katılma teklifini Afganistan'ın redd etmesi idi.¹⁰⁰ ABD'nin Pakistan tarafında yer alması Sovyetler Birliği'nin işini daha çok kolaylaştırdı. Ne ABD ülkesinin ne de komşu olan İran ve Pakistan'ın Afganistan'a yardım eli uzatmasının taraftarı olmayan SSCB fırsatı kendi lehine değerlendirerek hızlı şekilde Afganistan'a destek oldu. SSCB'nin Afganistan için tek yardım eden ülke olması demek SSCB'nin Afganistan'ı kolayca safına alabilmesi demektir. Bu dönemlerde Afganistan askerlerinin eğitim için Sovyet okullarına gönderilmesi kararı alındı. Bunun başlıca nedeni ise Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ardından kendi askeri birliklerini Afganistan'dan geri çekmesi idi.¹⁰¹ Nikita Sergeevich Khrushchev'in Davud Han ile yapmış olduğu antlaşma ile Sovyetler Birliği ilerleyen zamanlarda uygulamaya koyacağı büyük planın başlangıç noktasını koymuş oldu. Şöyle ki askeri eğitim için Sovyet Harp Okullarına gönderilen Afgan öğrenciler ülkelerine geri döndükten sonra Sovyet sistemini marksist propagandasını ülkelerinde yaymış olacaktı.¹⁰² Sovyetler Birliği'nin kusursuz bir şekilde yürüttükleri bu marksist propaganda çok geçmeden kendini gösterecekti. Sovyetler ve Çekoslovakya'dan Afganistan'a geri dönen ve beyinleri komünist propaganda ile yıkanan askeri öğrenciler artık Sovyetlerin bu planını hayata geçirmeye başladılar.¹⁰³ Durumun farkına varan ABD, Zahir Şah'ın egemenliğinin sona ermesinin ardından bu durumu kullanabileceğini düşünerek politikasını değiştirdi ve Afganistan ile Pakistan arasındaki savaşta her ikisine de eşit mesafede duracağı açıkladı.

ABD ve Afganistan ilişkilerinin başlangıcı 1936 tarihinin Mart ayında Paris şehrinde gerçekleşen iki ülke diplomatlarının karşılıklı şekilde gidiş gelişlerinden sonra olmuştur. Fakat 1979 yılında Amerikan Büyükelçisinin öldürülmesi olayı ülkeler arasındaki ilişkinin tekrardan değişmesine neden oldu ve Büyükelçi cinayetinin kim tarafından, Sovyetler Birliği veya Afganistan hükümeti tarafından mı yapıldığının belli

¹⁰⁰ Abadullah Ulfet, **Afganistan'da Sovyet İşgali ve Ulema**, Ankara 2016, s. 18.

¹⁰¹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", **Avrasya Etüdleri**, 34/2008-2 (61-82), s. 68.

¹⁰² Hüseyin Şeyhanlıoğlu, s. 69.

¹⁰³ Murat Büyükbaş, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006, s. 39.

olmamasından ötürü ABD tarafı kendi diplomatlarını ve görevlilerini Afganistan'dan geri çekmek mecburiyetinde kaldı.¹⁰⁴ SSCB-ABD rekabetinden kaynaklı ABD tarafının yapmış olduğu hamleler sonucu Sovyetler Birliği hızlı bir şekilde harekete geçerek kendi askeri birliklerini Afganistan topraklarına yerleştirme kararı aldı. ABD tarafını yapmış olduğu diğer önemli hamlelerden biri de Batı Almanya'da yerleştirmiş olduğu orta menzilli "Pershing" füzeleri idi.¹⁰⁵

SSCB'nin Afganistan'a karşı yapmış olduğu yardımlardan ve yakınlıktan halk rahatsız olmuştur. Afgan alimi Sistani, Davud Han'ın en yakın adamı olan Serdar Muhammed Naim Han tarafından yürütülmüş olan siyasetin tehlikeli neticeleri ile ilgili onu uyarmış, değişiklik yapılması gerektiğini bildirmişti.¹⁰⁶ Naim Han aynı zamanda SSCB'nin yapmış olduğu bu yardımların da halk tarafından hoşgörölü karşılanmadığını, SSCB'nin Afganistan'ı avcunun içine almasından duyduğu endişeyi iletti; komşu olan İran ve Pakistan ile iletişimi iyileştirmesini, ABD ile daha yakın olmasını da Davud Han'a tavsiye etti. Naim Han ve halkın bu düşüncesi Davud Han'ı etkilemeyi başardı. Davud Han tutmuş olduğu istikameti ve tarafını değiştirmek kararını aldı. ABD'nin bu durum karşılığında Afganistan'a yardım elini uzatması Afganistan'ı Sovyetlerden uzaklaştırmış oldu. İki ülke arasında soğukluklar bundan sonra başladı. İlk soğukluk SSCB'nin Yüksek Sovyeti'nin bakanı Nikolay Padgorni'nin Kabile ziyareti zamanı ortaya çıkmış oldu. Amerikan Hükümeti ve İslam ülkeleri tarafından destek gören ülkedeki İslamcı mücahit grupların komünizmin aleyhine olmaları, Davud Han hakimiyetine karşı tehdit oluşturmaları ve bu grupların ülkedeki rolünün büyük olması Davud Han'da endişeye sebep oldu. Davud Han ülkenin yeni bayrağını kaldırarak Sovyetler ile beraber çalışmadığını halka beyan etmiş oldu. ABD, Davud Han'ın bu kararını desteklediğini Afganistan'a daima yardımcı olacağını bildirdi. ABD, İran ve Pakistan güçlerinin yapmış olduğu bu plan Davud Han üzerinde etkisini gösterdi, onu Sovyetlerden uzaklaştırmayı başardı. Afganistan ve SSCB ilişkileri ağır darbe aldı. Bu iki ülke arasındaki ilişkinin tamamen kopması ise Davud Han'ın 1977 yılında

¹⁰⁴ Ruhullah Begzad, **11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme Ve Taliban Örgütü**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, s. 9.

¹⁰⁵ Məsiağa Məhəmmədi, s. 17.

¹⁰⁶ Məsiağa Məhəmmədi, s. 19.

Moskova'ya ziyareti sırasında gerçekleşen görüşmede oldu. Sovyet Hükümet Başkanı olan Brejnev'in Davud Hana karşı yanlış tavır sergilemesi Davud Han'ı oldukça sinirlendirdi.

*“Biz hiçbir zaman size ülkemizin iç işleri ile ilgili bize emir vermenize izin vermeyeceğiz ve gerekirse Afganistan fakir bir ülke olarak kalacak ama kendi kararlarını alma konusunda özgür olacak.”*¹⁰⁷ açıklamasını yapan Davud Han sert bir şekilde tepkisini ortaya koydu. Afganistan'ın tren yolu vasıtasıyla Bender-Abbas limanına olan çıkışı elde etmesi ile SSCB'ye olan bağımlılığını tamamen ortadan kaldırmış oldu.¹⁰⁸ Bundan sonra komşu ülke olan İran ile yakınlık ilişkileri kurulmaya başlandı. İran ve ABD Hükümeti Afganistan'a para yardımı yapmaya hazır olduklarını açıkladılar.

27 Nisan 1978 tarihinde ülkede silahlı ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. ADHP'li (Afganistan Demokrasi Halk Partisi) olan Nur Mohammed Terraki, Devlet Başkanı olan Davud Han'ı devirerek kendisini Devlet Başkanı ilan etti ve Davud Han ve ailesinin öldürülmesi emrini verdi. Bu olayda tarihe “Nisan Devrimi” diye geçti. Terakki, Devlet Başkanı olmasının ardından Hafizullah Emin ile Babrak Karmal Başbakan yardımcısı vazifesini almışlardır. Bu devrim zamanı Afganistan hükümeti ülkeyi devrimden ve dış güçlerden koruma amaçlı SSCB'den yardım istedi.¹⁰⁹ Bununla da SSCB'nin desteklediği, başında Nur Muhammed Terraki olan Demokratik Afgan Cumhuriyeti kuruldu ve tekrardan SSCB ile sıkı ilişki kurulmaya başlandı. Yeni hükümetin yapmış olduğu ciddi değişiklikler üç renkli bayrağın, komünizm bayrağına benzer kırmızı bayrakla değiştirilmesi, bunun üzerine bayraktaki sembollerin yerine halk kelimesinin yazılması ve ayrıca milli marşının değiştirilmesi Afganistan Halkının ayaklamasına sebep oldu.¹¹⁰ Halk tarafından desteklenmeyen Nur Muhammed hükümetine karşı itirazlar acı sonla neticelenmiş oldu. Terraki Hükümeti'ne karşı çıkan insanlar infaz

¹⁰⁷ Mohammad Aref Salihi, **Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler 1973-2014**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014 s. 23.

¹⁰⁸ Məsiəğa Məhəmmədi, s. 21.

¹⁰⁹ “Заявление правительства Афганистана”, Afganistan Hükümeti'nin Beyanı”, **Правда**, 29.12.1979.

¹¹⁰ Mohammad Aref, s. 29.

edilmeye başlandı ve ülkede yeni bir iç savaş meydana geldi. Terraki Hükümeti halkın gözünü korkutmak amaçlı 27 binden çok insanı idam ettirdi.¹¹¹

İki büyük süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan büyük mücadeleyi kendisi için iyi değerlendirerek her iki taraftan da para yardımı alabilmeyi başaran Afganistan, Sovyet tarafında olmayı kabul ederek ülkeyi işgale sürüklemiş oldu. Bu dönemde, yani 70’li yılların sonlarında halen Sovyet üniversitelerinde beyinleri marksist propaganda ile yıkanan askerlerin, subayların, öğrencilerin yetiştirilmesine hızla devam edilmekte idi.¹¹² A.M. Kalinoviski Afganistan’a askeri müdahelenin Sovyetler Birliği siyasetinin uç noktası olarak görmüş ve düşüncesine bu sözlerle açıklık getirmiştir; *“Soğuk savaş geostrateji karşındurması daha geniş bir şey idi, bu aynı zamanda da iki yaşayış yolu, iki modernleşme üsulu arasındaki yarış idi.”*¹¹³

ABD’nin Vietnam’daki kaybindan güç alan kendinin ise Angola ve Etiyopya’daki başarılarını göz önünde bulunduran SSCB, Afganistan’a olan müdahalesinin başarılı olacağına emin idi. Terraki ile Hafızullah Emin arasında baş gösteren gerginlik sonucu Terraki öldürülmüş oldu. Bu olay Terraki taraftarı olan SSCB’nin hoşuna gitmedi SSCB’nin yeni plan yapmasını gerektirdi. SSCB’nin yeni planı ise Emin’i kısa zamanda iktidardan devirerek kendilerine yakın bildiği başbakan yardımcısı olan Babrak Karmal’ı getirmek idi. 25 Aralık 1979 tarihinde Sovyet Birliklerine, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti’nin devlet sınırlarını geçmesi emri verildi. SSCB Moskova Askeri Kuvvetleri Afganistan’a girerek Afganistan’ı işgal etti. 28 Aralık 1979 tarihinden itibaren Afganistan tamamen Sovyet hakimiyetine geçmiş ve Afganistan’ın yeni Devlet Başkanı Sovyet yanlısı olan Babrak Karmal oldu. 1980 yılının Eylül ayında Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d’Estaing’le gerçekleşen görüşmede Brejnev Afganistan’a olan müdahalesini şu şekilde açıklamıştır: *“Devlet Başkanı Terraki benim misafirim idi ama O vatanına döndükten sonra Hafzullah Emin tarafından öldürüldü, ben Emin’in bu hareketini hiçbir zaman affetmem”*.¹¹⁴

¹¹¹ Erhan Kanyılmaz, “Sovyet-Afgan Savaşı”, **Bütün Dünya**, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, , sayı 2018/02, s. 136.

¹¹² Murat Büyükbaş, s. 43.

¹¹³ Məsiəğa Məhəmmədi, s. 56.

¹¹⁴ Məsiəğa Məhəmmədi, s-61.

Afganistan'ın işgaline ilk tepkiyi gösteren ABD hükümeti 1979 yılının Haziran ayında imzalanacak SALT-2 anlaşmasının Senato'da onaylanmasını ertelemiş ve bu da yetmeyerek Sovyet ekonomisini zarara uğratmak için Sovyetlerin ihraç ettiği tarım ürünlerine ambargo yapılması için planlar başlatmıştır.¹¹⁵ Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinde ABD'nin büyük rolü olduğunu da unutmamak gerekir. Afganistan'ın SSCB'ye ihtiyaç duyması aslında Amerikan politikasının planladığı şekilde işlemesi demektir. Bununla ABD, SSCB'nin çöküşünün temellerini atmayı hedefledi. SSCB, Afganistan'a yapmış olduğu yardım ile Afganistan'ı etkisi altına aldığını sanarak aslında kendisini ekonomik çıkmaza sokacaktır. ABD de tam olarak bunun planını kurmakta idi. Bu yardımlarla SSCB ileriki zamanlarda fark edemediği ekonomik krizi yaşayacaktı. ABD'nin planının bir kısmında istenen Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi ile birlikte ister askeri ister maddi bakımından fazla kayba maruz kalması idi. Planın bir başka kısmında ise mücahitlerin yanında olduğunu, onları desteklediğini göstererek Sovyetlerin çöküşünü sağlayacaktı. Garip olan şu ki cihatçıları kendi menfaati için koruyan ABD, 11 Eylül 2001 saldırısından sonra onları terörist ilan etti.¹¹⁶

İslam Konferansına üye olan 34 ülkenin onayı ile 1989 yılının Ocak ayında Sovyet birliklerinin hemen Afganistan'dan çıkarılması ile ilgili önemli bir karar alınmıştır.¹¹⁷ M.S. Gorbaçov'un büyük rolü olan bu kararla Sovyet Hükümeti askeri birliklerini Afganistan topraklarından zamanla çıkaracağını bildirmiştir. Sovyet askerlerinin Afganistan topraklarından çıkması tam bir sene sürmüştür.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki mağlubiyeti, Afganistan üzerinde egemenlik kurma arzusu ile yapmış olduğu maddi yatırımlar sonucu ekonomide düşüşün yaşanması ve Sovyetler'in büyük güç kaybetmesi ile sonuçlandı. 3338 gün süren bu savaşta can kaybı sadece Rusya'dan değil Sovyetler Birliğine dahil olan bütün ülkelerden oldu. 1979-1989 Afganistan Savaşında toplam 14.453 Sovyet askeri hayatını kaybetti, 1.5 milyon sivil Afgan sakini katledildi, 7.5 milyon insan da komşu ülke olan

¹¹⁵ Murat Büyükbaş, s. 46.

¹¹⁶ Ruhullah Begzad, s. 10.

¹¹⁷ Erhan Kanyılmaz, s. 137.

Pakistan ve İran'a göç etti.¹¹⁸ SSCB'nin Afganistan üstündeki on senelik (1979-1989) egemenliği zamanında hiçbir şekilde Afganistan'ın doğal kaynaklarını kullanamadı, hatta o dönemde Afganistan toprağında yeni bulunan önemli hidrokarbon rezervlerine bile ulaşamadı. Afganistan üzerinde hiçbir kazanç elde edemeyerek bunun mağduriyetini yaşadı.

2.3.NÜKLER SİLAHLANMA

Plutonyumlu bölümden oluşan Trinity adı verilmiş atom bombasının ilk denemesi 16 Temmuz 1945 tarihinde ABD tarafından New Mexico eyaletinde gerçekleştirildi¹¹⁹. İnsanlık için facia olan bu silah artık kullanıma hazır durumda idi. İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Amerika, “sözde”, Japonya'nın teslim olmasını hızlandırmak amaçlı Japonya'yı bombalama kararı aldı. Bununla Amerikan hükümeti atom bombasını deneyerek kendi gücünü, askeri üstünlüğünü dünya ülkelerine, özellikle de SSCB'ye göstermiş olacaktı. İlk başlarda hedef olarak Japonya'nın Truk limanı seçilmiş olsa da daha sonradan o zamanki ABD Devlet Başkanı olan Harry Truman planı değiştirerek bombayı Japonya'nın sınırları dahilinde patlatma kararı almıştır. Böylelikle bir şehrin büyük bölümünü yok etme becerisine sahip uranyumlu atom bombasının Hiroşimo şehrine atılması sonucu 200.000'e yakın insan hayatını kaybetdi.¹²⁰ Bununla yetinmeyen ABD ikinci atom bombası saldırısını Nagasaki şehrinde gerçekleştirmiştir.¹²¹ 20 kilo ton güce sahip bu bombanın patlaması sonucu 74 bin insan öldü.

1943 yılından itibaren kendi atom çalışmalarını başlatan SSCB nükleer silah mühimmatlarını test etmek için Çelyabinsk-65, Tomsk-7 ve Krasnoyarsk-26'da endüstri kompleksleri oluşturdu. SSCB “ilk şimşek” adlı atom denemesini 1949 yılının Ağustos

¹¹⁸ Mervener Lüleci Karadere, “Afganistan: Asya'daki Stratejik Çıkmaz”, **İnsani Ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, İstanbul, 06.08.2015 s.s. 1-13.

¹¹⁹ Erdem Denk, “Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”, Ankara Üniversitesi, **SBF Dergisi**, Cilt 66, No. 3, 2011, s. 99.

¹²⁰ Assel Ismakhanbetova, **Orta Asya Bölgesinde Nükleer Silahsızlanma: Kazakistan Örneği**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013, s.13.

¹²¹ Ismakhanbetova, s.13.

ayında Kazakistan’a bağı Semey şehrinde gerçekleştirdi. O zamandan 1990 yılına kadar SSCB tam olarak 715 nükleer silah denemesi yaptı. Sovyetler Birliği’nin yapmış olduğu R-5M füzesi nükleer başlıklı ilk balistik füze idi. Bu ise haliyle ABD ve NATO üyesi ülkeleri için büyük sürpriz oldu. Bunun karşılığında da ABD hükümeti Japonya üzerinde patlatmış olduğu bombalardan 700 kat daha etkili, güçlü olan yeni füzelerin üretimine başlayacağını açıklamıştır. ABD 1954-1957 seneleri arasında deniz altı füzeler (Polaris) ve kıtalararası balistik füzeler (Atlas Titan Minuteman) programını başlatdı.¹²² 1959-1965 yılları arasında Sovyetler Birliği orta menzili ve kıtalararası füze programını (R-12, R-14, R-16) heyata geçirdi.¹²³ Bu durum ABD’yi fazlasıyla rahatsız edecek ve ABD açıklamasında Sovyetlerden gelecek her türlü saldırıya nükleer silahlarla yanıt vereceğini açıklayacaktı.¹²⁴ Dünyayı korkutan, bütün canlıları tehdit altında bırakan nükleer silahların üretimini durdurmak, yayılmasını önlemek artık şart olmuştur. ABD başkanı Eisenhower’in de önerisi ile 1957 yılında kurulan IAEA’nın (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) en başlıca görevi nükleer silahlarının askeri amaçla kullanılmasının önlemektir.¹²⁵

İkinci Dünya Savaşından sonra ABD 1951 yılında Enevetak bölgesinin insanlarını zorla adadan çıkartarak nükleer denemesini gerçekleştirdi. Burada tam olarak 11 deneme yapıldı. İngiltere ise kod adı “Kasırga” olan nükleer denemesini Avusturalya sahillerinde gerçekleştirdi. Bununla da 1952 yılında İngiltere nükleer silahına sahip olan üçüncü ülke oldu. Fransa ise ilk denemesini 1960 yılında El-Cezire’de gerçekleştirdi. Çin kod adı “596” olan nükleer silahını ise 16 Kasım 1965 tarihinde denedi. Hindistan ise ilk kanunsuz nükleer ülke olarak denemesini 1974 yılında yaptı. Dünyanın 8 ülkesinin nükleer silaha sahip olmasına rağmen sadece 5 ülkesi “Nükleer Ülkesi” statüsünü taşımaktadır: ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin.

¹²² Виктор Стефанович Колтунов, “Стратегические ядерные силы США и России - состав, ядерные доктрины и программы развития”, “ ABD ve Rusya Stratejik Kuvvetleri —, Nükleer Doktorinler ve Kalkınma Programları”, Композисyon, **Московском физико-техническом институте**, Москва, 01.11.2003

¹²³ Viktor Stefanovich Koltunov, 01.11.2003

¹²⁴ Umut Uzer, “21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları”, **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, s. 74.

¹²⁵ Mustafa Kibaroglu, “Enerji Mi? Silah Mı? Nükleer’in İki Yüzü”, **Avrasya Dosyası**, Nükleer Özel Sayı 2005 s. 3.

60'lı yıllarda SSCB'yle ABD arasındaki soğuk savaş zamanında nükleer silahların kullanılması korkusu Dünya ülkelerini oldukça rahatsız eden bir durum idi. Bu yıllarda 30 binden fazla savaş başlığına sahip Amerika'nın Türkiye'ye kod adı "Jupiter" olan uzun menzilli füzelerini yerleştirmesi süper güçler arasında nükleer krize ve Küba buhranına neden oldu. ABD için büyük sorun ise Sovyetlere mahsus olan SS-4 ve SS-5 füzelerinin Küba'ya yerleştirilmesi idi. SSCB'nin ABD topraklarına bu kadar yakın olması ABD'yi fazlası ile huzursuz etti. ABD, SSCB'nin Küba topraklarını terk etmesi sözüne karşılık, Türkiye'de yerleştirmiş olduğu orta menzilli roketlerinin ortadan kaldırılacağı sözünü verdi. 1967 yılında ABD Başkanı Johnson ile Sovyetler Birliği'nin Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin'in Glazborg kasabasında görüşmeleri gerçekleşti. Johnson görüşmeye ABD'nin Savunma Bakanı olan Robert McNamara ile beraber katılmıştır. McNamara Küba krizinden sonra nükleer silahların kısıtlanması ile ilgili düşüncelerini paylaşarak *"Sayın Bakan Kosigin, biz sizi silahlarla ilgili konuşmaya davet ediyoruz. Hem sizin hem de bizim tehlikesizliğimiz için silahların artırılmasını durduralım, kullanmayalım."*¹²⁶ açıklamasında bulundu. Kosegin şaşkın halde hiç düşünmeyerek McNamara'ya şu şekilde cevap vermiş: *"Neden? Oysa biz sizin gibi düşünmüyoruz, bizim silahlarımız savunma silahlarıdır, ben sizden Viyetnamı terk etmenizi öneriyorum. O zaman bizim konuşmak için bir konumuz olacaktır. Bununla da toplantı burada bitmiştir."*¹²⁷ Küba krizinin son bulmasının ardından acil durumlar için taraflar arasında yeni bir yöntem olarak *kırmızı telefon* hattı oluşturulmuştur.¹²⁸

Bu yıllarda SSCB'nin nükleer silahının maddi temelini Batı Almanya'da oluşturmakla ilgili planları vardı. Büyük ülkelerin bu planlarına karşı İrlanda, nükleer silahların yayılmasını önlemek amaçlı çağrıda bulundu. Nihayet bu çabalar sonucu SSCB,

¹²⁶ Алексей Георгиевич Арбатов, "Актуальные проблемы российско-американских отношений и сокращения наступательных вооружений", A.G.Arbatov, "Rus-Amerikan İlişkilerinin Güncel Sorunları ve Saldırı Silahlarının Azaltılması", Kompozisyon, **Московском физико-техническом институт**, Moskova, 21.02.2002.

¹²⁷ A.G.Arbatov, 21.02.2002.

¹²⁸ Alexander Bratersky, "Для них мы еще СССР почему у России такие отношения с США", Aleksandr Bratersky, "Onlar için biz hala SSCB'yiz, neden Rusya'nın ABD ile bu şekilde ilişkisi var" 17.11.2018. https://www.gazeta.ru/politics/2018/11/16_a_12061255.shtml 12.04.2020.

ABD ve İngiltere'den oluşan büyük güçlerden ibaret Nükleer Silahların Yayılmasını Önleyen Antlaşma geliştirildi ve nükleer güç konusunda bazı şartlar ortaya koyuldu:

- Nükleer silahları devretmek veya kontrol etmek yetkisini kimseye vermemek,
- Nükleer silahların elde edilmesine hiçbir şekilde yardım etmemek,
- (IAEA) Uluslar Arası Atom Enerjisi Ajansı güvencesi olmadan, nükleer olmayan ülkelere nükleer malzeme vermemek,
- Atom enerjisinin barışçıl kullanımında uluslararası iş birliğine teşvik etmek,
- Nükleer silahlanma ile ilgili görüşmeler yapmamak.

1950'li yıllardan başlayan nükleer silahlanma yarışını sınırlandırmak için 26 Mayıs 1972 tarihinde uluslararası gerilimleri hafifletme, taraflar arasında güven oluşturma ve yeni fırlatıcı başlıklı füzelerin inşasını başlatmama amacı ile geçici olarak SALT-1 antlaşması imzalandı, bu antlaşma 3 Ekim'de yürürlüğe girdi. Buradaki ana kavram bu tip silahların, füzelerin dengeli şekilde azaltılması idi. Rusça ve İngilizce nüshalarla hazırlanan geçici antlaşmanın 8. maddesine esasen tarafların antlaşmanın bütün maddelerini kabul etmelerine dair yazılı bildirimlerinin alınması gerekmekte idi. Taraflar bu antlaşmayı 1977 yılına kadar sürdürmeyi ve antlaşmanın bitiminde ise yeniden bir SALT antlaşması yapılmasını uygun gördüler. Daha sonradan ise taraflar arasında fikir ayrılıkları başladı ve tekrar görüşme Vladivostok şehrinde gerçekleşti. 24 Kasım 1974 tarihli Vladivostok görüşmesinde 1972 yılında geçici olarak bağlanan SALT-1 antlaşmasının sonlandırılmasına, uzun vadeli ve stratejik saldırıların sınırlandırılmasına dair antlaşma imzalandı.¹²⁹ Bu antlaşma imzalandığında çok başlıklı füze sayısı ABD'de, balistik füze sayısı ise SSCB'de daha çoktu.¹³⁰ Vladivostok Antlaşmasına dayanan SALT-2 antlaşmasının içeriği 18 Haziran 1979 tarihinde hazırlandı ve kabul edildi. Bu antlaşmanın 1985 yılının 31 Aralık'ına kadar yürürlükte kalacağı kararlaştırılsa da SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'a askeri birlik göndermesi sonucu antlaşmanın şartları ABD tarafından kabul edilmedi ve yürürlüğe giremedi.

1980'li yıllarda ABD'nin yeni planlarının içerisine nükleer silah yarışını hızlandırmak ve daha pahalıya mal olan silahların üretimini yapmasına tahrik ederek,

¹²⁹ A.G.Arbatov, Moskova, 21.02.2002

¹³⁰ Sibel Kavuncu, "Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci", Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss.119-148.

ekonomik kriz yaşıyan SSCB'yi fazlasıyla masraf ettirmektir.¹³¹ Bu plan artık işe yaramıştı; nükleer silahlar için yapılan masraflar, Afganistan'a fazlasıyla yapılan maddi yardımlar, Birliğe dahil olan ülkelerin ayaklanması, 1989 yılında Gürcistan halkının silahlı kalkışması, Azerbaycan'ın kanayan yarası 20 Ocak olayları, Dağlık Karabağ meselesinin ortaya çıkması, Mehseti Türklerinin Orta Asyadan çıkarılması, Berlin Duvarı'nın yıkılması sonucu Alman ülkelerinin birleşmesi, Batı Avrupa'da Sovyet Bloku'nun parçalanması, darbe olayı ve en önemlisi 1970'li yılların sonlarından başlayan ve baş edilemeyen ekonomik kriz SSCB'nin çöküşüne sebep olan ana nedenler idi. Burada enteresan olan ise Sovyetler Birliği'nin dağılma tehlikesine Sovyet insanların sessiz kalması idi.

New York gazetesinin haberine esasen Aralık ayının 5'inde ilk etabı Colorado şehrine ait Pueblo Harp Sahası'nda 234 başlık, ikinci etabı ise 8 Eylül'de 233 başlıktan oluşan Pershing-2 füzelerinin ortadan kaldırılma işlemi gerçekleşti.¹³² Nükleer silahlarla ilgili SSCB'nin ABD ile imzaladığı son antlaşma ise STAR 1 antlaşması oldu.

Gorbaçov ve diğer Komünist Parti Görevlilerinin bu yanlış politikaları dönemin tarihçisi A.A. Sazanov tarafından şöyle anlatılmıştır: *"Sovyetlerin dağılmasına tam 503 gün kalmıştı. Bu birliğin dağılmasının büyük suçluları Gorbaçov, Yeltsin, Yakovlev ve Kravçuk idi."*¹³³

Dünya devriminin lideri olan Muammer Kaddafi **Pravda Gazetesi**'nin özel muhbiri olan J. Şaşkova ile yapmış olduğu konuşmada Sovyetler Birliği'nin dağılmasını bütün dünya için facia olarak gördüğünü belirtmiştir. Hatta Şaşkov'un Sovyetler Birliği'nin ABD, Batı Avrupa ve Çin'in Yakın Doğu politikasını nasıl değerlendirdiği sorusuna şu şekilde cevap vermiştir: *"Sovyet İttifakı ile ilgili sadece geçmiş zamanda konuşabiliriz. Bu büyük bir kayıptır. Şu an bu kayıptan yararlanan ABD kendi tesirini bütün dünyaya yaymaya çalışıyor. Sovyetler Birliği'nden korkan Batı Avrupa ülkelerinin*

¹³¹ Анатолий Дьяков, Тимур Кадышев, Павел Подвиг, Представляемая статья опубликована в "Ядерная политика России: проблемы и перспективы", Anatoli Dyakov, Timur Kadyshev, Pavel Podvig, "Rusya'nın Nükleer Politikası: Sorunlar ve Beklentiler, **PIR Center Scientific Notes**, N-14, 05. 2000, s. 40-47.

¹³² "Договор в действии", " Анlaşма Uygulaması", **Социалистическая Индустрия**, 19.11.1988, N 266.

¹³³ А.А. Сазонов, **Кто И Как Уничтожал СССР?**, A.Sazanov, SSCB'yi Kim ve Nasıl yok etdi, Аргументы Истины, Moskova, 2010, s. 43.

bir kısmı şimdi Büyük Almanya'nın yaranmasından korkuyorlar. İngiltere ve İtalya ise dördüncü hükümdarın ortaya çıkmasından ise korkuyor. Bundan korkmasına değer, çünkü bu olacaktır. Zannımca gelecekte Almanya ile Fransa arasında gerginlik yaşanacaktır. Batı Avrupa bu tehlikeyi önceden fark ettiği için ABD'den yardım istiyor.”¹³⁴

2.4.1.Gorbaçov Nükleer Silahlanmaya Karşı

Gorbaçov 1986 tarihinde Fransa ziyaretinde şunları söylemiştir: “*Paris’deyken bizim ABD hükümetine sunmuş olduğumuz teklif halihazırda Cenevre’de tartışma mevzusu olmuştur. Sovyet İttifakı nükleer silahları azaltmaya hazır durumda lakin tek şart var ki kozmik darbe silahları uzaya gönderilmesin. Biz bunun için ciddi adımlar atmaya hazırız, dünyadaki huzuru destekliyoruz. Amerikalılardan bile daha iyi anlıyoruz bu silahları durdurmazsak dünyanın neyi beklediğini. Eğer ki bu gergin şartlar altında çözüm yolu bulamazsak o zaman bu konuşma ABD ile son konuşma olacaktır. Bir defasında ABD Başkanı eğer gezegenimiz için ufoların inmesi tehlikesi olsaydı, SSCB ve ABD hükümetleri hemen konuşup anlaşacağını söylemişti, lakin nükleer silahlanma ufoların inmesinden daha tehlikeli değil mi, bu rahatsız edici bir durum değil mi?*”¹³⁵

Bu açıklama dünya medyasında çok konuşulmuştur. Nükleer silahlanmaya karşı daima açık konuşan SSCB lideri Sovyetler Birliği’nde de eleştiriye maruz kaldı. Afganistan işgaline son noktayı koyan Gorbaçov dünya için tehlike doğuran silahlara karşı da daima savaşmaya ve barışa hazır olduğunu açıkladı: “*Emperyalizmin zorla kabul ettirdiği hızlı silahlanma sonucu 20. asır dünya siyasetinde şu soru ortaya çıkmıştır: İnsanlık nükleer tehlikesinden canını kurtarabilecek mi? Yoksa nükleere karşı durma siyaseti üstün mü gelecek? Kapitalizm dünyası hegomonluk ideolojisinden ve siyasetinden bıkmamıştır. Kapital dünyanın hakimleri halen sosyal kisas almayı umut etmektedir. Onların tek düşüncesi güç üstünlüğü sağlamaktır. Nükleer silahlanma kural dışı edilmeli, bu ve*

¹³⁴“ССРИ-нин Дағылмасндан Бутун Дунйа зерер чәкди”, “Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Bütün Dünya Zararlı Çıkdı”, M.Gezafti’nin Pravda gazetesine vermiş olduğu röportajdan, **Һалк**, 22.11.1991, N230.

¹³⁵, X.Везиров, (Der), s. 26.

bunun gibi kitlevi can alan diğer silahlar ortadan kaldırılmalı ve böylelikle uluslararası ilişkiler sağlamlaştırılmalıdır.”¹³⁶

2.4.2 M.S. Gorbaçov’un Nobel Ödülü

1990 yılı için Nobel Ödülü SSCB’nin Başkanı olan Gorbaçov’a verildi. Bu kararı Nobel Komitesi ilan etti. Gorbaçov’un bu ödülü almasına nedenleri dünya insanlarını huzursuz eden nükleer silahların kullanılmasına hiçbir zaman onay vermemesi, barış taraftarı olması ve barış anlaşmaları yapmasıdır. Gorbaçov kendisine Nobel ödülünün verilmesi ile ilgili Kremlin’de Sovyet ve dış ülkeler basını ile görütü, bu başarısını perestroyka ile bağdaştırmaya çalışmış ve ödülünü almak üzere 10 Aralık’ta Oslo şehrine doğru yola çıkacağını açıkladı ve şunları söyledi.

*“Bana Nobel ödülü verilmesinde niyetimin, gayretim, ülkede başlanan derin değişikliklerin, maksatlarımın, yeni fikirlerimin anlaşıldığını, onaylandığını sizin tarafınızdan görmüş oldum. Bunun için sizlere, komitenin bütün çalışanlarına kendi minnettarlığımı bildiriyorum”.*¹³⁷

Komite’nin açıklamasında Sovyet liderinin barış anlaşmalarında göstermiş olduğu desteğinden ötürü bu ödülü hak ettiği belirtildi, ayrıca son yıllarda Batı ile Doğu arasında çok büyük değişiklikler olduğunu, kavgaların yerini konuşmaların ve anlaşmaların almasında Gorbaçov’un rolünün büyük olduğu vurgulandı.

2.4.SOVYETLER BİRLİĞİ LİDERLERİNİN YANLIŞ POLİTİKALARI

Stalin’den sonra liderlik vasfına yükselen Nikita Hruşov 1953-1964 yılları arasında Sovyetler Birliğine liderlik etmiştir. Stalin politikasından farklı olarak kapitalist devletlerle savaşmayı değil barışla yaşamayı teklif eden Hruşov’un zamanında halkın refahı kısmen de olsa düzeldi. Sovyet Birliği kayb ettiği değerlere (edebiyat, filimler ve. b) Hruşov’un zamanında tekrar sahip olabilmıştır. Okullar, müzeler, tarihi

¹³⁶ X.Везиров, (Der), s. 5.

¹³⁷ “M.S.Gorbaçovun Nobel Müzahirəsi”, *Һәйат*, 08.06.1991.

yapıtlar restore edilmiş ve tahsil konusunda büyük adımlar atılarak sekiz yıllık sisteme geçildi ve yeni ders programı hazırlandı, tarımda büyük gelişmeler yaşandı. Tarımda verimin düşük olmasının solhoz ve kolhozların maddi menfaatlerinin olmamasına bağlayan Hruşov, bunların gelirlerinin arttırılmasını sağlamıştır. Yapmış olduğu bu başarılı adım sayesinde tarımda kalkınma gerçekleşmiştir. Ayrıca MTS'yi (Makine-Tarım Sanayii) ortadan kaldırarak, onların işlevlerini kolhozlara devretti. Bununla beraber tarım mahsulleri son 3 yılda %25 oranında artış göstermiş oldu. Yine Hruşov zamanında diğer alanlarda da yenilikler yapılmaya devam edildi. Çalışma saatleri 8 saatten 7 saate indirilmiş ve devlet elince halkın mülkiyeti kendilerine ait evlerin temin edilmesi arttırılmıştır. Yüksek maaş alamayan işçilerin (hizmetçiler ve inşaatçılar) ücretlerinin arttırılması yine bu yeniliklerin arasında yerini aldı.

1960'lı yıllarda Rusya'da bir dizi grevler yaşandı. Bu grevlerin altında erzak kıtlığının ve erzak fiyatlarının artması yatıyordu. Yine böyle büyük grevlerden birisi ise yirmiden fazla ölümün yaşandığı ve kırktan fazla kişinin tutuklandığı Novoçerkassk'de yaşanmıştı. Tüm bunlar üzerine askeri maaşların düzenli ödenmemesi, verilen vaadlerin yerine getirilmemesi Hruşov'un gözden düşmesine sebep oldu.

Hruşov'dan sonra hükümet başına geçen Leonid Brejnev zamanı ise, yani 60-80'li yıllar, Sovyetler Birliği için durgunluk zamanı olarak anılmaktadır. Brejnev zamanında hatalı bir kararla ABD ile yapılan silah rekabeti sonucu devlet bütçesi azaldı, askeri giderler yükseldi ve sonuç itibarı ile ekonomi büyük zarara uğradı. Brejnev yeni fikirler üreterek kişi başına düşen milli geliri çoğaltmayı ve bu sayede ABD'yi geride bırakmayı planlamış olsa da bu planı hayata geçiremedi. Kendi döneminde faydalı teknolojiyi geliştirmeyi amaçlamış ve milliyetçi bir düşünceyle Rus nüfusunu arttırma amaçlı bir sürü girişimde bulundu. Geçmişe nazaran ekonomide gözle görülür bir iyileşme yaşansada Brejnev'in unutulmayacak hatası Afganistan'a işgalci tavr sergilemek oldu.

1982 ve 1984 yılları arasında Sovyetler Birliği'ne liderlik yapan Andropov, SSCB'nin kalkınması için planlar yapmak istese de dönem süresinin kısalığı bu planlarının tamamını gerçekleştirmesine engel olmuştur. Yapmış olduğu planların bir kısmı ise rüşvet ve zimmet suçlarını engellemek, aynı zamanda halkı ülkedeki negatif

düşüncelerinden arındırmak ile ilgiliydi. Genel olarak Andropov'u diğer farklı kılan hal onun radikal ıslahatları idi. Ancak Andropov'un vefatı ile yarım kalmış Sovyetler için faydalı planlarını ardından göreve başlayan Konstantin Çernenko sürdürmemiştir.

Sovyetler Birliği'nin son lideri olan Gorbaçov zamanında ise farklı bir sisteme geçildi. Yeni sistem olan Aşkarlık ve Yeniden Yapılandırma politikası ile Stalinizm kötülendi, okunması ve satışı yasaklanan eserlerin tekrar yayınlanmasına izin verildi, yeni yapıların inşasına başlandı, var olan yapılar ise modernleştirildi. Fakat bu sistem yapmış olduğu güzel işlerle beraber ciddi hataları da beraberinde barındırdı. Yeniden yapılandırma ile yapılan ilk hata iş gücünün düşmesine neden olan alkolün yasaklanması, alkolizme karşı savaşın başlatılması oldu. Bu hatanın Sovyetlere maliyetinin 67 milyar manat olduğu açıklandı. Ancak bu rakamlarla ilgili farklı düşünceler mevcuttur. Bu konuyla ilgili açıklamalar aşağıda yapılacaktır. (Bkz. 2.4.2. Perestroyka)

2.4.1. M.S. Gorbaçov Reformları

Sovyetler Birliği'ni ekonomisinin ve Sovyet sisteminin aksaklarını tamamlamayı amaçlayan Gorbaçov reformlarının maksadı Gorbaçov'un deyimle sosyalizmden kapitalizme geçid değil, sosyalizmi baştan yaratmak, iç politikayla dış politikayı düzene, disipline sokmak idi. Bu dönemlerde Sovyetler Birliği teknolojiye Batılı ülkelerden kıyasla çok daha uzak idi. Bu reformlar sayesinde teknolojinin desteği ile ister bilimde istersede tarım alanlarında yararlanmak mümkün olucaktı. Bütün bunlarla Sovyetler Birliği'ni yeni dönem bekliyordu.

“Perestroyka faaliyetimizde en üstün hedeftir. Sosyalist uğurların, düşüncelerin, prensiplerin korunmasının, inkişaf ettirilmesinin ve geçmişten miras kalmış deformasyonların da aradan kaldırılmasının, hepsinin anahtarı Perestroykadır. Biz yakın gelecek için karşıya koyduğumuz vazifeleri ancak demokratikleştirme ve aşkarlıkla bağdaştırarak yapabiliriz. 30'lu yılların başlarında amirlik-bürokratik idare etmenin kök salması, kitlevi ceza uygulamalarının ve diğer kanun bozuntularının yayılması sonucu ülkemiz birçok kayba; insan kaybına, siyasi, manevi, maddi kayba maruz kalmış;

yüz binlerce komünistin, milyonlarca çalışanın, köylünün ve aydının emeği, azmi, savaşı sayesinde ülkemizi dünyanın en çok inkişaf etmiş, nüfuzlu devletlerinden birine dönmüştür. Dünya tarihinin en ağır savaşını kazandık. Bütün bu problemler perestroyka dahilinde demokratik konuşmalar ve anlaşmalar şeklinde hallolmalıdır. Reformların tam da zamanıdır, ertelemeden yapılması gerekmektedir. Bu reformların en mühim vazifesinden biri Sovyetlerin işini hızla yenilemektir. Parti Teşkilatının perestroyka dönemindeki en önemli işi Sovyetlerin özgürlüğünün dayanıklılığını sağlamaktır. Erzak probleminin en kısa zamanda hallolması için tarım ve iktisadiyatın yönlendirilmesini yenilemek şart olmuştur. İktisadi vazifelerin, içtimai inkişafın ve diğer vazifelerin yapılmasının anahtarını **devlet hayatının ve içtimai hayatın demokratikleşmesinde** görüyoruz. Biz hepimiz şu an bir okul okuyoruz ve inanıyorum ki, herkes bu okuldan yüksek not alarak ayrılacaktır. Sovyet Birliği'ne dahil bütün halklar kendilerini iyi hissetsinler; kendi adetlerini, dinlerini, medeniyetlerini serbest şekilde inkişaf ettirsinler ve aynı zamanda da Lenin geleneğini korumaya devam etsinler.¹³⁸

Büyük Lenin partisinin perestroykaya olan desteğinden bahseden M.S. Gorbaçov'un düşüncesine esasen Sovyet insanları perestroyka sisteminin başarısına kalpten güveniyorlardı. Gorbaçov ülkeyi buhran durumundan kurtarmak adına yeni reformlar başlatmış lakin çok umutlanılan bu reformlar kendini ispat edememiş, çökmüş olan ekonomiyi iyileştirememiştir. Onun düşüncesine göre sosyalizme yeni bir can, bir nefes getiren bu reformlar sosyalizm ülkelerinde büyük değişikliğe neden olacak, ülkenin sosyal-iktisadi gelişmesini hızlandıracak ve bu yenilikler sayesinde bir hukuk devleti oluşturulacaktı. Aynı zamanda ülkedeki alkol sorunlarının çözümüne, ayrıca rüşvet ve sahtekarlığa karşı da çözüm olacaktı.¹³⁹

¹³⁸ X. Везиров, Советлэрин Там Накимыййэтинэ Вэ Сосиалист Нугуги Дөвлэтинин Йарадылмасына Доғру, X. Везиров, Sovyetler'in Там Hakimyetine ve Sosyalist Hukuk Devleti'nin Yaratılmasına Doğru, Азэрнэшр, Бакы 1989, s. 6-7.

¹³⁹ Bülent Yücel, s. 646.

2.4.2. Glasnost (Açıklık)

Dünyada yankı yapan bu reformlar iki koldan oluşuyordu; birinci kolu, içinde demokrasi ve şeffaflığı barındıran Glasnost'tu, ikinci kolu ise ekonomiye katkı sağlayacağına daha çok zarar vermiş olan Perestroyka politikası idi. Böylelikle 1980'li yılların ortalarından itibaren Komünist Partisi Sovyet Toplumu'nu kurtarmak adına Perestroykanın ilk çizgisi olan Glasnost'u (Açıklık) ortaya çıkardı.¹⁴⁰ Toplumu idare etmenin değişmesi ve kanun bozuntularının engellenmesinin anahtarını aşkarlık ve demokratikleşmede görüyorlardı. Aslında bu reforma benzer reform geçmişde XIX yüzyılda ikinci Aleksandrın zamanında yapılmış, fakat sonuç elde edilememişti.¹⁴¹ Halk ilk başlarda genç bir hükümet liderinin reformlarını güzel şekilde karşıladı. 1985 yılından itibaren demokrasi adı altında Glasnost sistemine geçiş başladı. Bu tarihi adım aslında SSCB'nin dağılmasına yol açan bir adım oldu. Geniş yankı uyandıran *glasnost* kavramının mahiyeti Komünist Parti liderlerinin halkla doğrudan bir bağ, iletişim kurnası idi. Soğuk savaş zamanı sürecinde ekonomik açıdan yıpranan SSCB'ye şu zamana kadarki reformlar etki etmemiş bu da halkın itirazına sebep olmuştu. Bu zaman kadar Sovyetler Birliği hükümetinden memnun kalamayan halkı kendi safına çekmek, devletle Halkı birleştirmek, sosyalizmi büyük alana yayarak kendinin yeni imajını dünyaya göstermek için glasnost uygun bir adım olmuştu. Glasnost politikasına esasen eskiden Sovyet hükümetinin izin vermiş olduğu kadarıyla haber yayınlayan gazeteciler, akademisyenler ve yazarlara ifade özgürlüğü ve bilgi elde etme özgürlüğü sunulmuştur.¹⁴² Bu zamana kadar bazı olaylar halka doğrusu ile anlatılmamış, Sovyet sistemini eleştire bilen gazete ve dergilerin haberleri, yayınları kısıtlanmıştı.¹⁴³ Buna örnek olarak 1986 yılındaki Çernobıl patlamasında yaşanan gerçeklikler medya tarafından halka doğru aktarılmadı. Bu ve buna benzer olayları halka anlatarak halkı kendi safına çekmek politikası aslında yeni bir politika değildi. Zamanında Hruşovda

¹⁴⁰ İradə Nuriyeva, **Azərbaycan Tarixi Ən Qədim Zamanlardan XXI Əsrin Əvvəllərinədək**, Bakü 2015 s. 289.

¹⁴¹ В. Жуковб, **Новейшая История России**, Санкт-Петербург, 2006, s. 15.

¹⁴² David M. Kotz ve Fred Weir, Çeviri Cemile Çakır, **Garbaçovdan Putine Rusiya'nın Yolu**, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2012, s. 105-106.'

¹⁴³ Emrullah Ataseven, **Rusya'nın Avrupa Siyaseti**, Hiper yayın, İstanbul 2019, s. 153.

Stalini suçlayarak Halkı kendi safına çekmeyi başarmıştı. Aslında halk bir amaç değil araç rolünü oynamakta idi. İfade özgürlüğü, eleştiri özgürlüğü ile daha çok sevilen *glasnostla* Sovyet geçmişi çok eleştiri aldı. Geçmiş tarihe dönük en çokda Ekim devrimi ile ilgili yeni mekaleler derc olundu. Bu geçmişin çirkinlikleri (devlet memurlarının sahtekarlığı, görevi kötüye kullanma ve.b) halkın bir kısmının hoşuna gitmeyerek halkda farklı düşünceli grupların formalaşmasına sebep oldu. Gorbaçov'un halka sunmuş olduğu glasnostla ifade özgürlüğüne kavuşan insanların gözleri açılmaya başladığı andan itibaren Sovyetler Batı'yla karşılaştırılmaya başlanmış, bu da resmen Sovyetler Birliği'ne ve aynı zamanda sosyalizme karşı çıktıklarının bir göstergesi oldu. Hatta Gorbaçov'un en yakınında bulunan Yakovlan da 1991 yılında sosyalizmi eleştirenler içerisinde yer almakta idi.¹⁴⁴ Gerçeği söylemeye kalırsa Gorbaçov'un kabul gördüğü bu reformlar ne Sovyet medeniyetine nede Sovyet siyasetine uygun değildi.¹⁴⁵

Sosyalizmi canlandıramayan aksine kaptalizme dönük yolan alan glasnost amacına uygun işleyiş gösteremedi, hedeflenen ekonomik durğunluğu kalkındıramadı. Bunu farkına varan ve gözleri açılmış halkın Gorbaçova karşı nefreti uyanmış tekrar halk devletden uzaklaşmış oldu.

2.4.3. Perestroyka (Yeniden Yapılandırma)

Gorbaçov'a göre Perestroyka, Lenin'in sosyalizm konseptine tam da uygun idi. Perestroyka'nın hedeflerine ulaşması için en önemli etken hızlandırılmış demokratikleşmeydi. Burada Stalinizme karşı çıkan, Lenin ideolojisini esas alan Komünist Partisi'ne büyük sorumluluk yüklendi. Her bir komünist demokratizm örneğini sergilemek zorundaydı. Gorbaçov da konuşmalarında bunun öneminden bahsetti: *“Parti işinin yeniden yapılandırılması herkes tarafından aynı şekilde algılanmıyor. Sağlam, işsever, rengarenk ve aşık olan; komünistlerin insan severliği ve inceliği ile dolu bir parti hayatı bugün bize lazımdır. Çünkü biz komünistlere her*

¹⁴⁴ David M.Kotz,Fred Weir, s. 108.

¹⁴⁵ А. Мелник, “Религия в бшественно Политическое Жизни БССР(1985-1991г.г)”, А.Мелник, “ 1985-1991 Yıllarında BeyazRusyada Siyasi ve Toplumsal Din”, **Белорусский Государственный Университет Исторический Факультет**, Минск 2019, s. 26.

*zaman örnek olarak bakılıyor, ki gerçek komünistler bunlardır. İlk partiden son partiye kadar sergilenmesi gereken bu sistem Nisan ayından itibaren uygulanmaya başlayacaktır.*¹⁴⁶ Yine Gorbaçov, Harvard University Gazetesi'ne verdiği demecinde perestroykayla ilgili bakış açısını, *“Perestroyka her şeyden önce iç nedenlerimiz için gereklidir.*¹⁴⁷ cümlesiyle ifade etmiştir.

Reformun ikinci kolu sayılan “iyileştirme, yeniden yapılandırma” konsepti altında Perestroyka politikasına alkolizme karşı savaşılarak başlanılmıştır. Alkolizmi engellemek amaçlı Sovyetler Birliği'ne dahil olan ülkelerde birçok üzüm bağı sökülüştür. Bu SSCB'nin yapmış olduğu büyük hatalardan biri idi. Bununla alkolden, şaraptan almış olduğu geliri kaybetdi. Üç yıl içerisinde bu zararın büyüyerek tamı tamına 67 milyar manat olduğu belirtilse de Gorbaçov bu rakamın yanlış olduğunu aslında 37 milyar manat, Pavlov ise 200 milyar manat olduğunu belirtti. Yapılan ikinci büyük hata ise mahsullerin kalite bakımını üstelenecek yeni iş sektörünün açılması ve bu açılan sektöre devlet bütçesinden para ayrılması idi. Yeniden yapılandırma adı altında partide çalışan devlet memurları işten çıkarılarak Gorbaçov'a sadık olacak yeni memurlara görev verildi. Sovyetlerin perestroyka ile ilgili en meşhur sloganlardan biri “çalışmak, çalışmak, yine de çalışmak” idi.

1986-1987 yılına nazaran 1988 yılında köy tarımındaki genel mahsulde %18 artış, emek mahsuldarlığında da %27 artış, aynı zamanda et ve sütte de artış kendini gösterdi. Tabi ki bunlar SSCB'yi kurtarmaya yetmezdi. Kısa süren artışın ardından durum tekrardan kötüleşmeye başladı. Gorbaçov'un başkan seçilmesi de ülkeyi düşmüş olduğu bataklıktan kurtarmaya yetmedi. Siyasi ıslahatların yapılmaması sonucu perestroyka sisteminden beklenen sonuç elde edilemedi ve Sovyetlerin çöküşü daha da hızlanmaya başladı. Gittikçe artmakta olan giderler durumu daha da zorlaştırdı. Şöyle ki perestroykanın ilk yıllarında gelir 372.8 manatken gider ise bundan daha fazla; 385.6 milyar manat idi.¹⁴⁸ Bir yıl sonra ise giderin azalması amaçlanırken aksine gider daha da artmış oldu. Yani 1986 yılında bu rakam değişerek 417.1 milyar manata ulaşmış oldu.¹⁴⁹

¹⁴⁶ X.Veirov, s. 108-109.

¹⁴⁷ Z. Livaneli, **Gorbaçov'la Devrim Üstüne Konuşmalar**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 9.

¹⁴⁸ A.Şahmuradov, “SSRİ-nin Süqutu Prosesi Haqqında”, **Bakı Universitetinin Xəbərləri**, 2012 N 4 s. 62.

¹⁴⁹ A.Şahmuradov, s. 62.

1989-1990'lı yıllarda SSCB'nin dış borcu büyüyerek milli gelirin yarısına ulaştı. Bu durum hükümet için hiç de iyi bir izlenim bırakmıyordu. İnsanların komünizmle ilgili düşünceleri değişti, halkın Gorbaçov'a olan güveni sarsılmıştır. Hükümet halka açıklamasında ülkeyi sarsıldı olan bu zorlu dönemin 2000 yılına kadar biteceğini, borçların ödeneceğini ve güzel günlerin yakın bir zamanda geleceğini bildirerek halkın ayaklanmasını önlemeye çalıştı. Perestroykanın cemiyete özgürlük ve demokrasi katacağını bildiren Gorbaçov, ülkenin düşmüş olduğu bu durumun sebebinin perestroyka yolunda devlet başkanlarının yapmış olduğu büyük hatalara, siyasi ve iktisadi islahatlar zamanı alınan acele kararlara, olaylara zamanında müdahale edilememesinden kaynaklanan problemlere bağladı.

Gorbaçov 1988 yılında parti toplantısında yaptığı konuşmada şöyle diyordu: *"Biz yapmış olduğumuz bu işlerle geleceğe umut vermiş oluyoruz, ve bu da manevi bir sermayedir"*.¹⁵⁰ Gorbaçov'un perestroyka ile ilgili yapmış olduğu iddialı konuşmalar yabancı ülkeler tarafından özellikle de ABD tarafından eleştiriye maruz kaldı. Şöyle ki A.N.Yakov'un Amerikalı bir muhabirle olan görüşmesinde, muhabirin A.N.Yakov'a; *"Amerikalılar sizin bu Perestroyka sisteminizi anlayamıyorlar, perestroyka onlara göre çok ilginç bir sistem. Peki size, Gorbaçov'a bu ilginç gelmiyor mu? Siz bu sistemi anlayabiliyor musunuz?"* sorusuna, Yakov'un cevabı *"Hem evet hem hayır. Aslında ekonomik reformla başlayıp ilerleyen zamanda siyasi reformla birleştirecektik, bu yapılan ilk hataydı. Mali konularda yapılan ikinci ciddi hata da para harcayan herkes bu piyasaya çıkması ile oldu. Hükümet işletme kanunlarında büyük hatalar yaptı, şirketlere kar karşılığında bağımsızlık verildi. Ayrıca tarım politikasının uygulanmasında da geç kaldığımızı düşünüyorum. Çeşitli boyutlarda yapılan hatalar, yanlış hesaplamalar, plansız programlar aptalca idi."*¹⁵¹

¹⁵⁰ J. Hажыйев, M.S.Gorbaçov İnkilabi Yeniden Qurmaye –Yenileşdirme İdyalogyası, J.Hacıyev, M.S.Gorbaçov İnkilabi Yeniden Yapılandırmaya- Yenişestirme İdyalojisi, Bakı 1988, s. 43.

¹⁵¹ Алексей Голенков, Советский проект. Империя ССРИ Народная Сверхдержава, A.Galenkov, Sovyet Proyehti. SSCB İmperatorluğu Halkı'nın Süpergücü, Москва 2010, s. 77-78.

2.5. ÇERNOBİL KAZASI

Dünyanın en korkunç kazalarından biri olan Çernobil patlaması Sovyetler Birliği'ni oldukça zor duruma soktu. Kazayla ilgili birçok fikir ortaya konmaktadır. Gorbaçov bu felaketin bir hata olduğunu ve bu hatanın da operasyon çalışanı ve genel olarak istasyon yöneticisinde olduğunu açıkladı. Buna benzer patlamalar Sovyetler Birliği'nde 1957 yılında ve 1960-1970'li yıllarda da yaşansa da bu olayları gizlemek mümkün olmuştu. Lakin Çernobil patlaması o kadar büyük patlamaydı ki 200 bin metre kare alanı kirletmeyi başardı. Hem kirlenen alanın büyüklüğü hem de patlama neticesinde gökyüzüne yayılan radyasyonun Almanya'da ve İsviçre'de ortaya çıkması patlamanın gizlenmesine engel oldu. Ayrıca ABD hükümeti kazanın yaşanması ile ilgili haberi patlamadan birkaç dakika sonra aldığını açıkladı. SSCB hükümeti patlamadan 48 saat sonra yani 27 Nisan 1986 tarihinde patlamaya yakın olan bölgelerin boşaltılması emrini verdi. Bu aslında geciken bir karar idi.

XX. yüzyılın en büyük facialarından biri olan Çernobil kazasının zorluklarını Ukrayna ve Beyaz Rusya halen çekmektedir. Bu ülkelerde dünyaya gelen bazı çocuklarda “Çernobil Hastalıkları” diye bilinen duyu organı hastalıkları, sindirim sistemi bozuklukları, kısırlık, genetik değişiklikler, kanser hastalıkları, uykusuzluk sorunları ve bunun gibi bir dizi hastalık halen görülmektedir. Kaldı ki radyoaktif atıklar yalnız insanları değil diğer canlıları da etkilemiş, bu faciadan sonra başta balıkçılık olmak üzere tüm hayvancılık sektörlerinde %5-10 arasında bir daralma yaşanmıştır.¹⁵² Doğaya oldukça zarar veren radyoaktif atıklar Beyaz Rusya'nın toprak sahasının %23'ünü, Rusya'nın %6'sını, Ukrayna'nın %5'ini kirletmiştir.¹⁵³

“Çernobil faciası halen bitmemiştir. İnsanlık bu felaketin türetmiş olduğu sosyal, tıbbi ve psikolojik problemlerin karmaşıklığını ancak şimdi tamamen fark etmeye başlamaktadır. Kazadan itibaren geçen süre zarfında Sovyet İttifakı facianın sonuçlarını biraz olsun zayıflatmak için çabasını arttırmıştır. Bu çaba Rusya, Ukrayna ve Beyaz

¹⁵² Е.Ф. Конопли, И.В. Ролевича, “Чернобыльская Авария: последствия и их преодоление”, Е. Конопли, И. Ролевича, “Çernobil Kazası: sonuçları ve giderilmesi”, **Национальная Академия наук Беларуси**, Барановичи Укрепенная типография, 1998, s. 19.

¹⁵³ Е. Конопли, И. Ролевича, s. 5.

Rusya Birleşmiş Programı esasında yapılmaktadır. Ayrıca bu faciada bize yardım ettiği için BM Sekreteri Javier Perez de Cuellar'a ayrıca teşekkür ederim."¹⁵⁴

2.6. EKONOMİK KRİZİN DAĞILMA SÜRECİNE ETKİSİ

70'li yılların sonlarından itibaren ülkedeki ekonomik kriz kendini açık şekilde belli etmeye başladı. Bir değil birden fazla alanda başlayan bu krizin önünü almak hükümet için çok zor hal aldı. Ekonomideki büyük çatlaklar ilk defa olarak Başbakan olan Yuri Andropov'un zamanında kendini göstermeye başladı.¹⁵⁵ Ekonomiyi kurtarmak adına Andropov bir sıra reformlar yapsa da ondan sonra hükümet başına geçen Konstantin Çernenko reformların hiçbirini kabul etmedi ve onaylamadı.

Ülkedeki işsizlik artık rekor sınırına ulaşmış durumda idi. Çalışanların sayısı 1989 yılında 139.3 milyon kişi kadar azalmış, 1990 yılında ise bu rakam 138.4 milyona düşmüştür.¹⁵⁶ Kriz çiftçilerin durumunu oldukça etkiledi, sosyal sınıflaşmayı gittikçe derinleştirdi. Üretilen mallar artık kalite bakımından değerden düşmüş, ürünün fazla üretilmesi kalitenin önüne geçmişti.¹⁵⁷ Askeri harcamalar ise ülkedeki bu buhran durumunun daha da derinleşmesine neden oldu. Şöyle ki devlet bütün gücünü, dikkatini askeri sahaya yönlendirerek önemli noktayı kaçırdı, halkın ekonomik ihtiyacını beklemede bıraktı.¹⁵⁸ Halkın ödenmemiş ihtiyacı 55 milyar manata kadar arttı, halka erzak temin edilememesi, erzak kıtlığı kendini belirli şekilde ortaya çıkardı. Tahıl üretiminde büyük eksiklik oluştu, devlet depolarına 68 milyon ton tahıl gönderilmiştir ki bu da normalinden 18 milyon ton az tahıl demekti⁵. Yumurta, patates, sebze üretimi azaldı, ülkede daha çok tahıl, sebze, et üretimine; kömür ve petrol çıkarılmasına ihtiyaç duyulmakta idi. Şöyle ki SSCB gelirin yarısını neredeyse petrolden almaya devam

¹⁵⁴ Бутун Өлкелерин Һукуметлерине ве Дунйа Иҗтимаийетине Совет Сосйалист Республикалар приздентинин Мурасиаты, "Бүтүн Өлкелерин Һукуметлерине ве Дунйа Халкına Совет Сосйалист Cumhuriyetler Baş Бакан'ın Мураعاتı", **Һәйат**, 27.04.1991.

¹⁵⁵ İsmail Özsoy, "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler", **Bilgi-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 39, Yıl 2006, s. 169.

¹⁵⁶ "ССРИ Довлет Статистика Комитесинин Мелуматы", "SSCB İstatistik Komitesi'nin Bildirisi", **Бирлик**, 30.01.91.

¹⁵⁷ İsmail Özsoy, s. 176.

¹⁵⁸ İsmail Özsoy, s. 181.

ediyordu. Fakat bu durum 80'li yılların ikinci yarısından itibaren değişmeye başladı. Petrol fiyatlarında her yıl düşüş yaşanması nedeni ile SSCB gelir kaynağının önemli kısmından mahrum oldu. Hükümet tarımda tasarruf edilmesinin önemli olduğunu; her ton metalden, petrolden, kömürden, gübreden, elektrik enerjisinden tasarrufun yapılması gerektiğini açıkladı. Kazakistan'da tarımdan üçte bir kadar az milli gelir elde edildi, Türkmenistan'da ise genel olarak son on beş yıl içerisinde hiçbir artış görülmedi.¹⁵⁹ Kısa zaman içerisinde hükümet doğru adımlar atmazsa, cemiyetin maruz kaldığı maddi kayıplar sonucu insanların hayat kalitesi düşecek ve halkın bu duruma tepkisi sert olacaktı.¹⁶⁰ Bunun üzerine batıda ferah hayat şartlarının oluşmasını radyo yayımı vasıtasıyla duyan insanların tepkisinin değiştiğinin farkına varan hükümet radyo yayımını önlemeye çalışsa da buna engel olmayı başaramadı.¹⁶¹

Ekonomide esaslı ve hızlı bir dönüş yapılması artık zorunluydu. Ekonomiye canlandırma amaçlı hükümet iki etaptan oluşan bir ekonomik program tahsis etti. Bu programın ilk etabı 1992 yılına kadar, ikinci etabı ise 1993'den 1995 yılına kadar gerçekleştirilecekti. Hükümet tahılın genel toplanmasını %17, et üretimini 2.1 milyon ton (%13), süt üretimini 8.2 milyon ton (% 9), yumurta üretimini 7 milyar adet (%9,4) olarak açıkladı. Toplam olarak ise 1986-1987 yıllarında son beş yıla nazaran köy tarımında genel olarak %18'lik ve ekmek mahsuldarlığında ise %27'lik bir artış; 1988 yılında ise 1987 yılına göre %10'luk bir yükselme yaşansa da durum her yerde aynı değildi. Balkanlardan farklı olarak Ermenistan, Voronej, Novosibirsk, Yaroslavl, Kostroma, Rostov vilayetlerinde tarla mahsuldarlığı ve çiftçilik halen düşük seviyelerde idi.¹⁶² Azerbaycan, Gürcistan, Özbekistan, Çeçen-İnguşetya, Odessa ve Çerço'da da durum et teçzihâtı açısından aynı şekilde idi. Kazakistan ve Estonya'da inşaatçıların verimli çalışması sonucu ise her 5 aileden biri ev alabildi. Tacikistan'da ve Sovyetler Birliği'nin birçok vilayetlerinde ise; Gorki, Ryazan, Penza, Çita ve Dağıstan'da ev ve sosyal tesislerin inşaatı yavaş yavaş ilerlemekte idi. İşçi ve memurların aylık maaşları

¹⁵⁹ X.Везиров, (Der), s. 51.

¹⁶⁰ "ССРИ Али Советинин Сесийасы", "SSCB Yüksek Soveti Toplantısı", **Һәйат**, 23.04.1991.

¹⁶¹ A.Ş.Şahmuradov, s. 61.

¹⁶² "Народное хозяйство в зеркале цифр", "Halk Tarımı aynadaki rakamlar", **Социалистическая Индустрия**, 28.10.1988, N 247.

1989 yılında 240,4 manattan 270 manata, kolektif çiftçilerin aylık maaşı ise 203 manattan 220 manata yükselmiş olsa da bütünlükte 1990 yılındaki perakende satış fiyatları 1989 yılıdakine nazaran %5,3, hizmet bedeli ise %3 oranında artmıştır.¹⁶³ Ancak buna rağmen bu gösterge ülke için yeterli değildi. Kaldı ki, 1989 yılında, 1990 yılı için ülkede erzak üretimini 18 milyar manatlık arttırmak ve buna ek olarak halka ev dağıtımını devletin başlıca planlarından birkaçıydı. Genel olarak 44 milyon metrekarelik alan daire inşaatını arttırmak için ayrılmıştı.¹⁶⁴ Ancak bu planlara rağmen SSCB'nin 1990 yılında devlet gelir tablosu sadece 428,2 milyar manat olarak belirlenebilmiştir. Bu ise 1989 yılına nazaran 52,2 milyar manat fazla demek oluyordu. Gider ise 488,2 milyar manat olarak belirlenmiş idi.¹⁶⁵ Bu da 1989 yılında alınmış bir sonraki yıl için karşılaştırılan planların başarılı olamadığı anlamına geliyordu.

Yurt dışından gelen erzakların satışından elde edilen gelir 1987 yılında 1985 yılına nazaran 9 milyar manat azalmıştı. Bu yüzden devlet yurt dışından gelen malların alımını azaltmak mecburiyetinde kaldı. Genel mahsul 1990 yılına göre %2, milli gelir ise %3, dış ticaret döngüsü ise %6,9 oranında azaldı.¹⁶⁶ Yılın ilk yarısında üretilen milli gelir %12 idi, yani bir önceki yıla nazaran 3 kat düştü. Büyükbaş hayvan ve yumurta satın alımı %14, süt alımı ise %12 azalmıştı.¹⁶⁷ Grev yapan madencilerin isteklerinin karşılanmaması da, işin durdurulmasına ve dolayısıyla iş gücünün kaybına sebep olmuştur.

Bunlarla beraber ülkedeki kriz durumu nüfus sayısını da etkiledi. 1990 yılında SSCB nüfusu 290,1 milyon idi. Yıl içinde nüfus sadece 1,4 milyon kişi arttı, oysa bu sayı 1989 yılında 2 milyon civarında idi. Bu da doğumların azalması, ölümlerin çoğalması gibi bir dizi problemi ortaya çıkardı. SSCB'den göçün artması da nüfusun azalmasına yansdı.

Dünyanın süper gücü olan ABD ile her zaman yarışan SSCB artık bu yarış kaybetmiş durumda idi. Devlet bütçesi o kadar düşüşe uğramıştı ki uzay uçuşları için

¹⁶³ “SSCB İstatistik Komitesi'nin Bildirisi”, **Бирлик**, 30.01.91, N9.

¹⁶⁴ “ССРИ Али Совети сессийасында”, “SSCB Yüksek Soveti Toplantısı”, **Ленин йолу**, 28.09.1989, No 114.

¹⁶⁵ “ССРИ Али Совети...”, **Ленин йолу**, 28.09.1989, No 114.

¹⁶⁶ “SSCB İstatistik Komitesi'nin...”, **Бирлик**, 30.01.91, N9.

¹⁶⁷ “ССРИ Али Советинин Сессийасы” **Һәйәт**, 18.04.1991.

ayrılan 300 milyon rublenin sadece 220 rublesi ödenebildi.¹⁶⁸ 1990 yılını uğurlayan Gorbaçov halka yeni yılın başında, geçen bu yılın çok zor olduğunu; bunda ise devrin ve ülke büyüklerinin yanlışlarının ve hepsinin hatalarının olduğunu ve bu durumdan çıkmanın yolunu ise beraber hareket etmekte, müttefik ülkelerle birlik olmakta gördüğünü açıkladı.¹⁶⁹

1989-1990 yıllarında ülkeyi buhrandan çıkarma isteği ve bunun için yapılan çalışmalardan sonuç alınamaması, yine perestroykanın vermiş olduğu problemler halen hallolmadı, durumu daha da derinleştirdi.¹⁷⁰ Önerilen kanunların yerine getirilmemesinin sorumlusu tek parti yönetiminde görülüyordu.¹⁷¹ Bu sistem ortadan kalkmadığı sürece, müttefik ülkelerin hakları verilmediği sürece ekonomisinin canlanması, krizin bitmesi çok zor olacaktı. Bakanlık tarafından SSCB Yüksek Sovyeti'ne yeni bir teklif geldi. SSCB'nin ve müttefik ülkelerin hükümetlerine ekonomiyi kalkındırmak adına sunulan bu teklifte amaç; ilim-tahsil ve sağlık kurumlarında, kültür bölümlerinde çalışanların maaşlarının minimum tutarını üretim sahalarında çalışan memurların maaşlarının orta seviyesine ulaştırmak olan bu yeni program Sovyet Rusyası'nda hafif ekonomik devrim olarak nitelendirildi.¹⁷² Başka bir teklif ise 1991 yılının Şubat ayının 18'inde SSCB'nin Yüksek Sovyeti toplantısında Başbakan Valentin Sergeevich Pavlov tarafından önerildi. Bu teklif fiyatlandırma politikası ve halka yapılacak sosyal yardım ıslahatı ile ilgiliydi. Başbakan Pavlov bu teklifi sunarak perakende fiyatların limitinin %60 arttırılmasını ve bunu da devletin şahsen kontrol etmesini ve müttefik ülkelerin de merkezin belirlediği fiyatın üstüne çıkmamalarını, isterlerse fiyatta indirim yapabileceklerini açıkladı.¹⁷³ Adı geçen ürünler ekmek, un, şeker, çay, et, süt, yumurta, bebek mamaları, ilaç, çorap, ayakkabı, elektrik, kömür, doğal gaz, odun vs. idi. Ayrıca az gelire sahip olan ailelere öncelik verileceği de kanunda geçmekte idi. Ülkede gelir durumu kötü olan 40

¹⁶⁸ С. Лесков, “Новый совместный полет”, S. Leskov, “Yeni Ortak Uçuş”, **Известия**, 19.04.1990.

¹⁶⁹ “ССРИ Призидентинин Совет Халгына Йени Ил Мурачыаты”, “SSCB Liderinin Sovyet Halkına Yeni Yıl Muracatı”, **Лачын**, 05.01.1991 N2.

¹⁷⁰ M.F.Məlikova, E.Q.Nəbiyev, **Müasir Dövlət və Hüquq Tarixi**, Bakü 2003, s. 246.

¹⁷¹ Qafar Cəbiyev, Setdar Allahverdiyev, s. 547.

¹⁷² “Переходить от слов к делу, решительно двигаться в перед. Доклад М.С.Горбачева”, Konuşmalardan işe koyulma zamanı, daha kararlı hareket etmek lazım. M S.Gorbaçev Bildirisi, **Советская кыргыз**, 19.12.1990, N 290.

¹⁷³ “ССРИ Али Советинин Сесийасында”, “SSCB Yüksek Soveti Toplantısında”, **Лачын**, 21.02.1991 N 22.

milyondan fazla kişi bulunmakta idi.¹⁷⁴ Bu teklif beğenilerek Gorbaçov'un 2 Nisan 1991 tarihindeki önergede kendi yerini bulmuş oldu. Gorbaçov vermiş olduğu fermanında Halk Tarımı'nın çöküş durumunda olduğunu, tarım ilişkilerinin bozulduğunu, binlerce müesseselerin ise faaliyetlerini durma tehlikesinin olduğunu, milli gelirin %10 azaldığını da ifade ediyordu.¹⁷⁵ A.A. Sazanov yazmış olduğu *"Sovyetleri Kim ve Nasıl Dağıttı?"* kitabında Birliğin düştüğü buhran durumuyla ilgili olarak kendi anısını şöyle anlatmıştır: *"Hatırlıyorum, ben küçükken Komünist Partisinin memurları kendi aralarında Moskova'nın düştüğü buhran durumunu eleştirerek marketlerde erzak raflarının boşluğundan, insanların sıralar halinde beklemesine yol açan ekmek kıtlığından ve bunların sorumlusunu Gorbaçov olarak gördüklerinden bahsediyorlardı."*¹⁷⁶

1991 Nisan ayının 15'inde toplanan SSCB Yüksek Sovyeti'nin toplantısında Başbakanın I. Yardımcısı olan V. Dagujiyev: *"İkinci Dünya Savaşından sonra ülkemizde şimdiki gibi tehlikeli ve zor durum yaşanmamış, ortaya çıkan olaylar ekonomiyi derin buhrana sürüklemiş, bunun sonucu olarak da insanların yaşam şartları kötüleşmiş, buhran Halk Tarımı'nın bütün bölümlerini derinden etkilemiştir."*¹⁷⁷ açıklamasında bulunmuştu.

Batı'da başlayan durgunluk problemlerini ve krizi Batılı ülkeler bir dizi reformlar yaparak önlemeyi başardı, ancak bu reformlar SSCB'yi kurtaramadı. Aslında bu iktisadi kriz, siyasi ideoloji ve idarecilik alanında doğan bir kriz idi.¹⁷⁸ 70 yılların sonlarında ve 80'li yılların başlarında başlayan, SSCB'nin dağılmasında yüksek rol oynayan bu ekonomik kriz durumu değiştirmiş, kapitalizmin hücumu geçmesi ile sonuçlandı. Kriz burjuva ideolojisinin yaşlanması ve dağılması ile de bağlantılı idi.¹⁷⁹ Bu durum SSCB'nin ulusal alanda nüfuzunu yeterince sarsmayı başardı.

¹⁷⁴ "ССРИ Налк Депутаты йыгынчагы", "СССР Millet Vekili toplantısı", **Сосйалист Сумгайыты**, 01.06.1989 N63.

¹⁷⁵ "М.С.Гарбачовун Ферманы", "М.С.Горбаçов bildirisi", **Бергушад**, 24.05.1991, N50.

¹⁷⁶ А.А. Сазонов, s. 48.

¹⁷⁷ "ССРИ Али Советинин Сесийасы", "СССР Yüksek Soveti'nin Toplantısı", **Һәйат**, 18.04.1991.

¹⁷⁸ Борис Олейник, Валннтина Павлов, Николай Рыжков, **Гарбачов Анатолия Предателсва, В.Олейник, В.Павлов, Н.Рижков, Горбаçов Hainlerin Anatomisi**, Москва 2013, s.197.

¹⁷⁹ Рой Медведев, **Советский Союз. Последние годы жизни**, Roy Medvedev, **Sobyetler İttifakı. Heyatının Son Yılları**, Москва 2010, s. 628.

2.7. DIŞ BORÇLAR

L. Brejnev'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde durumlar değişmeye başlamıştı. 1984 yılından itibaren Sovyetlerin dış borcu artmaya başlayarak yılın sonlarına doğru ülkenin kendi gelirinin hemen hemen yarısından çoğunu kapsamakta idi. 1990 yılında ekonominin bütün bölümlerini, esasen para tedavülünü buhran sardı, dış ticaret döngüsü %6,9 azaldı, 55 milyar manata ulaşan devlet borcu 1986 yılında 30 milyar dolar olsa da, bu rakam 1989 yılında 50 milyar dolara kadar yükseldi.¹⁸⁰ Ekonominin gittikçe kötüleşmesi, ihracattaki ve petroldeki düşüşler SSCB'yi 1990 yılında iyice borç çukuruna itti. Bu borçları ödemek SSCB için hiç de kolay değildi. Ülke masraflarının artması ve gelirin iyice azalması ülkeyi daha çok zora soktu. Sovyet Hükümeti üretimin yeniden ayağa kalkması için 200 milyar manatlık bütçe ayrılmasının gerekeceğini bildirdi. 1991 yılında ülkede yaşanan askeri darbe olayları ise bu borçların ödenmesini imkansız hale getirdi. 1989 yılında Türkiye de SSCB'ye borç veren ülkeler arasında yerini aldı.¹⁸¹ Genel olarak ise SSCB'nin "yedilerin" (ABD, Büyük Brleşik Krallık, Fransa, Japonya, İtalya, Almanya) hepsine ve Güney Kore'ye büyük borçları vardı. O zamanın en büyük finansörleri Batı Almanya, İtalya ve Japonya ülkeleri idi. Kendilerini SSCB'nin bursçuları olarak tanımlayan 10 ülke karşılıklı şekilde anlaşarak Moskova şehrinde SSCB'nin borçlarının ödenmesinde sorumlu olduklarını gösteren memorandum imzaladılar.¹⁸² Ardından da 4 Aralık 1991 tarihinde ülkeler arasında SSCB'nin dış borçları ile ilgili anlaşma imzalandı.¹⁸³ Bundan sonra Büyük Yedili, borçlarla ilgili yeni kararlar kabul etti. Şöyle ki 1991 yılının 1 Ocak'ına kadar olan zamanda ve 1992 yılın sonuna kadar SSCB'de kullanılacak krediler ve ödemelerin ertelenmesine karar verildi.¹⁸⁴ SSCB'nin dağılmasının ardından borçlar ülkeler

¹⁸⁰ E.B. Сахаров, "Внешний Долг Бывшего СССР", E.Saxarov, "Geçmiş SSCB'nin Dış Borcu", **Семинар № 20**, 08.08.2018.

¹⁸¹ Ali Başaran, "Siyasi ilişkiler Kredi ilişkileri etkileşimi Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye örneği (1930-2000)", **Karadeniz Araştırmaları**, XIV/54 - Yaz 2017, s. 223.

¹⁸² Захов Александр Сергеевич, **Россия и Страны СНГ: Проблема Урегулирования Внешнего Долга СССР**, Захов Александр Сергеевич, **Rusya ve BDT Ülkeleri: Dış Borcun Yükselmesi Sorunları**, Санкт-Петербург 2015, s. 57.

¹⁸³ E.B. Сахаров, s. 287.

¹⁸⁴ А.Шохин, **Внешние Долг России**, А.Шохин, **Rusya'nın Dış Borcu**, Москва 1997, s. 8.

tarafından bölündü. Bu borcun %61'ini Rusya Federasyonu ödeyecekti ki tahmini olarak bu oran 57 milyar dolar civarında idi.¹⁸⁵ Diğer yüksek oran ise Ukrayna, Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan'ın payına düşmekteydi.

1991 yılında çöküşünün ardından SSCB, varisi olan Rusya Federasyonuna büyük kısmı Almanya'ya ait olan ve 19 ülkeyi kapsayan 60 milyar manatlık büyük borç bırakmış oldu.¹⁸⁶ Lakin 1991 yılındaki bu rakamın 81 milyar manata ulaştığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Halk Tarım Akademisi'nin direktörü İvan İvanov 1991 yılının sonlarında Sovyetler Birliği'nin borcunun 39 milyar manata ulaşacağını ve bu borcu 15 ülke arasında bölmenin imkansız görüldüğünü, aynı zamanda da ülke döviz gelirin 22 milyar manat olacağını ve bunun da yarısından fazlasının borçların faizinin ödenmesine gideceğini açıkladı.¹⁸⁷ Borçlanan sadece Sovyetler Birliği değildi tabii Latin Amerika ülkelerinde de borç krizi devam ediyordu. Gorbaçov kendisine ait olan "Perestroyka ve Ülkemiz için, Bugün Dünya için Yeni Tefekkür" kitabında bu konuya değinmekte ve bununla alakalı önemli bazı fikirler beyan etmektedir. Şöyle ki burada "sosyal bombadan" ve bu bombanın patladığı takdirde vermiş olduğu faciadan bahsetmektedir.¹⁸⁸ "Sosyal bomba" ise gelişmekte olan ülkelerin ABD'ye olan borcu idi. Şöyle ki sadece Venezuela'nın borcu 32 milyar dolar idi. ABD şirketi gelişmekte olan ülkelere almış olduğu menfaat, onların sermayesinden 4 kat fazladır. Kaldı ki bu ülkeler bu borcu ödeyemeyecek hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin Batı'ya borcu 1988 yılının sonlarında 1 trilyon 320 milyar dolar olmuştur ki, bunun 1/3 hissesi Latin Amerika ülkelerinin payına düşmekte idi.¹⁸⁹

2.8. 1991 DARBESİ VE YELTSİN'İN İKTİDARI

RSFSR (Rusya Sovet Federativ Sosyalist Respublikası) Boris Yeltsin'i Yüksek Sovyet Başkanı seçti. Halk, Yeltsin'in ülkeyi bu buhran durumundan kurtaracağını umut

¹⁸⁵ Е.В. Сахаров, s. 287.

¹⁸⁶ "ССРинин Хариси Борсу", "SSCB'nin Dış Borcu", İzvestiya gazetesinden, Лачын, 17.09.1991.

¹⁸⁷ "SSCB'nin Dış" Лачын, 17.09.1991.

¹⁸⁸ А.Бирюков "Бомба Партлайыр", А.Бирюков "Бомба патлыыр", Гызыл Улдуз, 16.03.1989.

¹⁸⁹ А.Бирюков, 16.03.1989.

ediyordu. Ancak bu umutlar kısa bir süre içerisinde boşa çıktı. Hem dış siyasette hem iç siyasette Yeltsin'in tek başına hareket etmesi, düşüncelerini halkla paylaşmaması, Anayasa kanunlarına doğru şekilde uymaması gibi hareketler artık insanlar tarafından onaylanmıyordu. Ayrıca bir düşüncesinden dolayı çok büyük eleştiriler aldı: "Rusya'nın kendi ordusu kurulmalıdır."¹⁹⁰

Lakin ilerleyen zamanlarda ülkede ortaya çıkacak darbe girişimi sayesinde B.N. Yeltsin tekrardan halkın güvenini kazanacaktı. 18 Ağustos 1991 tarihinde Başbakan olan Gorbaçov'un Kırım'da olmasını fırsat bilen Gorbaçov'un yakın adamları ve aynı zamanda da Komünist parti üyelerinden olan Başbakan yardımcısı G. Yanayev, Bakan V. Pavlov, Savunma Bakanı olan D. Yazov, B. Puga, V. Kryuçkov ve bir sıra gençler tarafından Gorbaçov'un hakimiyetini sonlandırmak adına darbe girişiminde bulundular. Sovyet Hükümeti acil olarak 19 Ağustos 1991 tarihinde Moskova saati ile saat 16.00'da 6 aylık acil durum ilan etti.¹⁹¹ Sovyet Hükümeti Gorbaçov'un rahatsız olduğu ve onun vazifesinin icrasını Anayasanın 127/7 maddesine esasen Başbakan yardımcısı olan K.İ. Yanayev'e devir edecekleri açıklamasını yaptı.¹⁹² Darbe yapılacak günün pazartesi seçilmesi hiçde tesadüf değildi. Pazartesi günü Sovyet Rusya'da gazeteler genel olarak çalışmıyordu. Darbenin yapıldığı pazartesinden itibaren ise kısıtlı gazetelerin yayınına izin verildi, hanksi bu darbeni eleştirmeyecek, suçlamayacak olan gazeteler. Yayınına izin verilen gazeteler Krasnaya Zvezda, Trud, Raboçaya Tribuni, İzvestia, Sovetskaya Rusya, Pravda, Moskovskaya Pravda idi. Darbe haberini ise Garbaçov, yayınına yasak konulan Moskovskaya Novisti gazatesinden öğrenmiş oldu. Uğursuz darbenin ardından meşhur gazete olan İzvestya gazetesinin müdür ve editörleri istifasını sunmuşlardı.

Halkın bu darbeye karşı olan tutumu ve B.N. Yeltsin'in büyük direnişi sayesinde bu darbe Demokratik Kuvvetlerin başarısıyla sonuçlandı. Gorbaçov, Kırım'dan Moskova'ya geri döndü, bununla da Komünist Partisi faaliyetini anlık olarak durdurdu. Gorbaçov dönüşü sonrası yaptığı konuşmasında bu darbenin B. Yeltsin, Leningrad halkı

¹⁹⁰ "RSFSR Али Советинин Сийаси Бейанаты", "Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetleri", **Һәйат**, 23.02.1991.

¹⁹¹ "Совет реһберлийинин фөвгаладе тедбирлери", "Sovyet hükümetinin oğlanüstü önlemleri", **Бергүшад**, 21.08.1991, No75.

¹⁹² К.Санайев,В.Павлов,О.Бакланов, "Совет реһберлийинин бейанаты", К.Санайев, В.Павлов, О. Бакланов, "Sovyet Hükümetinin Bildirimi", **Гуржистан**, 20.08.1991.

ve Rusya Parlamentosu sayesinde başarısız olduğunu açıkladı. Aynı zamanda perestroyka siyasetinin de bu başarısızlıkta rolünün büyük olduğunu bildirdi.¹⁹³ B. Yeltsin bu darbenin sebeplerinden biri olarak kendisinin Gorbaçov'un ve Nazarbayev'in katılmış olduğu görüşmenin KGB (Devlet Güvenlik Komitesi) tarafından dinlenmiş olduğunu ve bu konuşmada KGB Başkanının ve aynı zamanda Başbakan Pavlov'un da görevinden uzaklaştırılması ile ilgili konuların konuşulduğunu kamuoyu ile paylaştı. Önceden darbenin olacağına dair bilginin ABD Hükümeti tarafından Gorbaçov'a bildirilmiş olmasına rağmen Gorbaçov bu bilgiye pek de önem vermedi.¹⁹⁴ Bush Batılı ülkeler gibi Rusya'daki bu darbeyi kanunsuz buldu, Gorbaçov'un makamında kalmasını teklif etti. Dünyaca ünlü birçok gazetede de Gorbaçov'a destek amaçlı yazılar yer almıştır. İngiltere'de yayınlanan Gguardian gazetesi Gorbaçov'un düşüşünü sadece Rusya ve Sovyet hakimiyeti için değil tüm dünya için zararlı bulmuştur. Fransız gazetesi olan Liberation gazetesi ise bu düşüşün imzalanmış sulh anlaşmaları için zararı olacağını bildirmiştir.¹⁹⁵

Darbenin ardından 27 Ağustos'ta SSCB Yüksek Sovyeti darbeye ilişkin toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda Gorbaçov yapılan darbenin boşa çıkması sebebiyle ittifak devletlerin bağımsızlık isteklerinin artacağını, bu yüzden ittifak anlaşmasında yeni değişiklikler yapılması gerektiğini bildirmiş ve bununla ittifakın dağılmaması için yeni planların uygulanmasını istemiştir. Milletvekilleri bu olaylarda Pavlov'u da suçlu bularak görevinden uzaklaştırılması ile ilgili SSCB Başkanının fermanını imzalamışlardı.¹⁹⁶

Gorbaçov bu devrimde Komünist Partisini suçlayanlara karşı itirazda bulunarak partinin bu olaylarla ilgisinin bulunmadığını açıkladı: *"Sovyet İttifakı Komünist Partisi M. K. Sekreterliği ve Siyasi Bürosu devlet devrimi aleyhine çıkmamıştır. M. K. bu devrimi kötülemek ve ona karşı çıkmak gibi sert bir tutum sergileyememiş, komünistlerin*

¹⁹³ Ayşegül Aras . "Rus Siyasal Tarihi ve Başkanlık Modeli", 24.11.2017.

<http://sahipkiran.org/-2017/10/24/rus-siyasal-tarihi/>

¹⁹⁴ M.S.Garbaçova başarısız darbe girişiminin arka planı.18.08.1991.

https://www.bbc.com/turkce/hab-erler/2011/08/110818_sscb_kendall, 12.04.2020.

¹⁹⁵ В.Малухин." Без Горбачева не было бы Ельцина", V.Malukin, "Gorbaçovsuz Yeltsin olamazdı", **Саюз**, 08.1990 N 33, s. 11.

¹⁹⁶ "ССРИ Али Совети сессийасы", "SSCB Yüksek Soveti'nin Toplantısı", **Бирлик**, 31.08.1991, N. 70.

anayasayı çiğnememesi için çağrıda bulunamamıştır. Parti rehberliğinin kimi üyeleri devrimciler tarafında yer almıştır. Bu da haliyle milyonlarca komünistin isminin lekelenmesine sebep olmuştur. Bütün komünistlerin delilsiz olarak suçlanmasını doğru bulmuyorum. Onları bu ülkenin vatandaşı oldukları için korumak benim liderlik borcumdur.”¹⁹⁷

SSCB Yüksek Sovyet Başkanı A. İ. Lukyanov kendini savunmuş ve bu savunmasında şu ifadeleri kullandı: *“Aleyhime karşı iddia edilen ve kesinlikle reddettiğim ithamlarla alakalı halihazırda SSCB Yüksek Sovyeti’nin Başkanı vazifesinde kalmam mümkün değildir. Rica ediyorum bu ithamlar dikkatli ve tarafsız şekilde araştırılsın. Bir insan gibi şerefim korunsun istiyorum. Korkaklık ve kendimi kurtarma iddialarını reddediyorum. Şaşırmıştım, kendimi kaybetmiştim, asıl durumdan haberim yoktu. Lakin ihanet etmedim, ki bunu yapamazdım.”¹⁹⁸*

Bundan sonra Gorbaçov’a bağlılıklarını göstermek isteyen bir grup milletvekili, başkan yardımcısı vazifesi için A. N. Yakov’u, SSCB Dış İşleri Bakanı vazifesi için de Eduard Şevardnadze’yi uygun gördüklerini bildirdi.

Yapılan bu büyük darbeden kazançlı çıkan tek kişi Yeltsin olmuşdu. Boris Yeltsin’in bu başarısı ona 12 Haziran 1991 tarihinde yapılan Başkanlık seçimini kazandı. Yeltsin bu seçimini yüksek oranla kazanmış ve liderlik tahtını 2000 yılına kadar sürdürdü.¹⁹⁹ Moskova’dan %85-90 oranında oy alan Gorbaçov’un uyguladığı yeniden yapılandırma sistemini kabul etmeyen ve bu yüzden işinden uzaklaştırılan Yeltsin, Parti komitelerinin ortadan kaldırılması gerekliliğini ileri sürdü ve bu karar Sovyet Komünist Partisinin dağılma sürecini hızlandırdı.

Moskova Belediye Başkanı Yuri Lujkov Ağustos darbesi ile ilgili düşüncelerine şu şekilde açıklık getirdi *“Böyle bir algı mevcut ki 1990 yılının Ağustos olayları (darbe) olmasaydı Sovyetler Birliği ülkeleri bağımsızlık kazanamazlardı. Lakin Sovyetler İttifakı’nın dağılması süreci Ağustos olaylarından seneler öncesinde başlamıştır.*

¹⁹⁷ “М.С.Горбачовун бейанаты”, “М.С.Горбачов’un bildirimі, **Азербайджан Муеллими**, 28.08.1991.

¹⁹⁸ “ССРІ Али Советинин нөвбеденкенар сесийасы”, “СССВ Yüksek Soveti’nin planlanmayan Toplantısı”, **Азербайджан Муеллими**, 28.08.1991. “ССРІ Али Совети сесийасы”, **Ишыг**, 31.08.1991, N. 82.

¹⁹⁹ Sumru Kaleli, Çizem Denkel, Yeltsin sonrası dönem Putin’in siyasal pazarlama çalışmaları (2000-2008 dönemi), **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt15, Sayı 1, Yıl 2019, ss 290-304.

Gorbaçov ve etrafındakiler bu tarihi olaylara karşılık göstererek ittifakın tekrar kurulması için farklı senaryolar üretiyorlardı. Sovyetler Birliği dağılmaya mahkum idi, onun ömrünü uzatmak mümkün değil idi. Can vermekte olan organizmanın ömrünü yalnızca kısa süreliğine uzatmak mümkün olabilirdi., “Bu darbenin önemli tarafı totaliter rejime son vermesi ve Moskova’ya özgürlük kazandırmasıdır.”²⁰⁰

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Sovyet topraklarının %70’ini, nüfusunun ise %60’ını kapsayan Büyük Rusya Federasyonu kurulmuştur. Dağılmanın ardından bütün dünya ülkelerinin rahatsız olduğu başlıca sorun nükleer silahların (54 nükleer santral ve 30 bine yakın nükleer silah) hangi ülkeye miras kalacağı endişesi ve dolayısıyla bu silahların akıbeti idi.²⁰¹ Bir grup terörist örgütlerin bu silahlara ulaşma isteği diğer ülkeler için büyük tehdit oluşturmıştır.²⁰²

2.9. BİRLİĞE DAHİL OLAN ÜLKELERİN AYRILMA SÜRECİ

Sovyetler Birliği’nin hizmet sektöründe ve teknolojiye oldukça geride kalması, üretimin az ve kalitesiz olması, anlamsız askeri harcamalar, petrol ve altında yaşanan düşüşler ve bu ekonomik sıkıntıların giderilmesi için alınan dış borçların yetersiz kalması, yine en başlıcası olarak ittifaka dahil olan ülkelerin aydın insanlarını halkı uyandırmaması için sürgünlere göndermesi diğer ülkelerde ayaklanmaların başlamasına sebep olmuştu.

Sovyet sisteminin zayıflamasıyla beraber ülkede etnik ve milliyetçi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durumda haliyle Sovyetler Birliği’ni rahatsız eden bir konu olmuştur ve bu da SSCB’nin büyük hatalar yapmasına yol açmış ve onlara karşı çıkan ülkelerde yeni olaylar yaratarak ülke gündemini değiştirmeye çalışmıştır. En kötüsü ise

²⁰⁰ Azərtac, “Sovet Sisteminin Süqutu və Partiya Rejiminin Ləğvisizin Gündəlik Həyatınıza Necə Təsir Göstərir?”, 17.08.2001.

https://azertag.az/xeber/SOVET_SISTEMININ_SUQUTU_VA_PARTIYA_REJIMININ_LAGVISIZIN_GUNDALIK_HAYATINIZA_NECA_TASIR_GOSTARIR-818448

²⁰¹ Sina Kısacık, “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Akdeniz”, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi**, 01.01.2019, s. 5.

²⁰² Nilgün Gerçek, “Küresel Felaket: Nükleer Terörizm, Uluslararası Hukuk Çerçevesine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Mayıs 2013, 12(1), s.s 91-121.

bu ülkelerde başkaldıran diğer anti-kuvvetlerle beraber iş birliği yaparak ülkede kaos çıkarmış, katliamlar gerçekleştirmiş ve bağımsızlık isteklerini engellemeye çalışmıştır. Bu katliamlardan en büyükleri ise Gürcistan, Azerbaycan ve Litvanya'da yaşandı. Moldova'da yaşayan Türkdilli Gagauzlar da Sovyetler Birliği'nin bu siyasetine kurban gitmiş ve yerli Moldovanlar ile Gagauzlar arasında yaşanan olaylarda her iki taraftan da kayıplar verildi.

Perestroyka zamanında Sovyetlere karşı ilk itirazlar Kazakistan'da yapılmaya başlandı. Bu itirazların kaynağı ise dönemin Kazakistan lideri olan Dinmuhammet Kunayev'in görevinden bir süreliğine uzaklaştırılması ve yerine aslen Rus asıllı olan Genadi Kolbin'in getirilmesine dayanmaktadır. Bu durum ülkede çalkantıların yaşanmasına sebep olmuştur. *"Her bir halka kendi lideri"* sloganı altında ileri sürülen bu itirazlar sonucu gerçekleşen olaylarda kaç kişinin hayatını kaybettiği kesin değildir.

1989 yılının 28 Kasım günü Ukrayna dili resmi dil olarak kabul edilmiş ve ardından 1990 yılında Sovyetlere karşı başkaldırmalar başlamıştır. İlk olarak Ukraynalı öğrenciler Kiev'de bulunan Yüksek Sovyet binasının karşısında toplanarak protestoda bulunmuşlardır. 16 Temmuz 1990 tarihinde Ukrayna bağımsızlığı ile ilgili bir beyanname kabul etmiştir. Bu beyannamedeki önemli maddelerden biri nükleer silahlar ile ilgiliydi. Bu maddeye göre Ukrayna nükleer silahların üretilmesi ve çoğatılması gibi planlardan kaçınacak ve Ukrayna bölgesinde yer alan doğal servetler sadece Ukrayna vatandaşlarına ait olacaktı. Ukrayna, bu beyannamenin kabulünden yaklaşık bir yıl sonra Sovyetler Birliği'nde gerçekleşmiş darbenin hemen ardından, 24 Ağustos 1991 tarihinde kendi bağımsızlığını kazanmış oldu. Bu bağımsız ülkenin ilk lideri L. M. Kravçuk olmuştur. 17 Eylül tarihinde ise aslında Sovyet Sosyalist Ukrayna olan resmi adını, "Sovyet Sosyalist" kelimesini çıkararak yalnızca "Ukrayna" kalacak şekilde değiştirmiştir.

1986'ta gerçekleşen Çernobil kazasının ardından büyük ölçüde zarar görmüş Beyaz Rusya'da Sovyetler Birliği'ne karşı itirazlar yükselmiştir. Beyaz Rusya'da komünizme karşı savaşılan Halk Cephesi'ne Lenon Poznyak liderlik yapmıştır. 27 Temmuz 1990 tarihinde Beyaz Rusya kendi beyannamesini ilan etmiştir. 25 Ağustos

1991 tarihinde ise aslında Sovyet Sosyalist Beyaz Rusya olan resmi adını, “Sovyet Sosyalist” kelimesini çıkararak yalnızca “Beyaz Rusya” kalacak şekilde değiştirmiştir.

Sovyetler Birliği kurulduğu zaman bu birliğe dahil olan ülkelerde bir dizi yeniliklerle beraber anayasalarında da değişiklikler kabul edilmiştir.²⁰³ Rusya 1991 yılında bağımsızlığını ilan ederek 1993 yılında kendi anayasasını kabul etmiştir. Rusya’nın ardından Mart ayında bağımsızlık kazanan Gürcistan’dan sonra ülkeyi çalkalayan, Yeltsin’i yücelten askeri darbe Gorbaçov’a olan umutların bitişi olmuştur. Tataristan ve Çeçenistan kendi bağımsızlığını ilan etmiş olsa da Moskova bu bağımsızlığı tanımadığını bildirmiş, bu da Çeçenistan ile Rusya arasında günümüzde halen devam etmekte olan sorunlara neden olmuştur.

En az nüfusa ve yüz ölçümüne sahip Batı Sovyet ülkelerinden olan Litvanya, Letonya ve Estonya Sovyetler Birliği’ne son giren ve ilk çıkan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerin içerisinde ise Litvanya Sovyetler Birliği’nden ilk ayrılan ülke olarak tarihe geçmiştir. Letonya, Litvanya, Estonya ve Ukrayna perestroykanın başarısızlığı sonucu ülkelerindeki yönetimleri komünistlerin elinden almaya başlamış ve 1990 yılının başlarında Estonya, Litvanya mayıs ayında ise Letonya Batıdan da destek alarak Sovyetler Birliği’nden ayrılmak için bağımsızlık isteğinde bulunmuşlardır. Bağımsızlık yolunda zorlu günler geçiren Baltık yanı ülkeler bu bağımsızlığı hiç de kolay elde etmemişlerdir. Can kayıpları vererek özgürlüklerini kazanmışlardır. Çünkü Sovyetler Birliği bu ülkelerde sömürgeci bir siyaset yürütmüştür. Bu olayların ardından komünist sistemle yönetilen Doğu Avrupa’da da özgürlük adına ayaklanmalar başlanmış ve Macaristan, Polonya ve Bulgaristan’da komünist yönetime son verilmiştir. Ardından Çekoslovakya da ikiye ayrılmış, yeni devletler oluşturmuştur.

Halk Milletvekili Kongresi’nde Gorbaçov büyük bir konuşma yaparak kendi hatalarını eleştirmiştir: *“Ortaya çıkmış bu olaylar benim için ağır bir ders olmuştur. Egemen devletlerin ittifakı hakkında yeni anlaşmaların imzalanmasına bir gün kaldığı bu dönemde iş birliğini sıkılaştırmak, sağlamlaştırmak gereken bir zamanda yapılan kanunsuz devrimler sonucu düştüğümüz ağır duruma bakmayarak iktisadi problemlerin*

²⁰³ Sahra Hasanova, Azerbaycan’da Anayasa Yapım Süreci, s. 133.
. <https://www.izmirbarosu.org.tr/pdfdosya/azerbaycan-da-a2019112593719249.pdf>.

hallolması için vaktin kaybolmasına ve ülkedeki sosyal durumun son derece gergin olmasına bakmayarak ortaya çıkan olaylar onaylıyor ki 1985 yılından bu zamana kadar görmüş olduğumuz işler ülkede öyle bir durum, öyle bir gerçeklik yaratmaya imkan vermiştir ki perestroyka daha önceden başarısızlığa uğramıştır. Halk onu kabul etmedi, ordu halkla bir oldu ve bu zamanda halklar demokrasi yoluna el attılar. Devrim lehine çıkanlara taraflar oldular, demek ki birçok yanlışlara sebep olmuşuz. Bu açıdan söylemek isterim ki cemiyetimizin bütün hayat görevlerini kapsayan devrim, inkılabi değişikliklere bağlılığa geldiğimiz zaman Gorbaçov yine aynı Gorbaçov'dur. Fakat bu Gorbaçov bizi yavaşlatan totaliter sistemin yapısından kurtulmanın önemini daha önce anlamamış ve buradaki yanlışları sezememiştir."²⁰⁴

Kravçuk'un, Şuşkeviçin ve Yeltsinin önderliğiyle 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında Belovej Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur. 1991 yılından sonra bağımsızlık kazanan ülkelere karşı diğer dünya ülkelerinin ilgisi artmış ve bu ilkelrle ticari-iktisadi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.

2.9.1. 1989 Tiflis ve Fergane Olayları

Abhazya Halkı Gürcistan'dan ayrılıp özgür bir devlet kurmak isteğini Moskova ve Gürcistan'a bildirdi. Bu konu Gürcüstanda büyük tepkiyle karşılandı. Abhazyayla beraber Osetya'nın da ayrılma isteği Gürcistandaki durumları daha da zorlaştırdı. Moskova'nın bu olaya karşı tepkisi beklenen kadar sert olmadı, hatta sessiz kalmakla yetindi. Buna karşılık 9 Nisan 1989 tarihinde Tiflisde itiraz sesleri yükseldi. Sovyet asgerlerinin isyana müdahilesi sonucu çoğu kadın olmakla 20 kişi hayatını kayb etdi iki bine yakın ise yaralandı.²⁰⁵ yaşanan bu faciadan sonra Gürcistan Sovyetler Birliği'nden ayrılmak isteğini bildirdi. Jeopolitik ve stratejik bakımdan Sovyetler için vazgeçilmez

²⁰⁴ "М.С.Горбачевин чыхышы", Халк, 09.05.1991.

²⁰⁵ Şahmuradov, A. "SSRİ-nin Süqutu Prosesi Haqqında", Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, No 4, 2012, s. 65.

nitelikte bir ülke olan yaşanan bu faciadan sonra Gürcistan bağımsızlık talebinde bulundu.

9 Nisan Tiflis Olayının ardından Sovyetler Birliği'nin yeni hedefi Özbekistan'da yaşayan Türkler idi. Tiflis olaylarının üzerinden dikkatleri almak ve Sovyetlere olan nefreti bastırmak için Sovyetleri kahraman yapacak yeni bir olaya gerek vardı. Hedef ise Stalin döneminde Özbekistan'a sürgün edilen Ahıska Türkleri idi. Dönemin Özbekistan başkanı da bu plana alet olmuştu. Plana göre yerli Özbekler ile Ahıska Türkleri karşı karşıya getirilecek, Sovyetler Birliği de bu karışıklığa el koyacak ve durumu düzelterek Gürcistan olaylarını unutturacaktı. Sovyetlerin bu planı başarılı oldu ve iki halk arasında gerilim yaşandı. 1 kişinin ölümüne ve 53 kişinin yaralanmasına sebep olan iki halk arasındaki ilk gerilim Özbekistan'ın Fergane bölgesindeki Kuvasay şehrinde gerçekleşmiştir. Taraflar arasındaki ikinci gerilim ise 3-4 Haziran 1989'da yaşanmıştır.²⁰⁶ Olaya kasten geç müdahale eden Sovyet Hükümeti Ahıska Türklerini o bölgeden uzaklaştırarak başka şehir ve ülkelere yerleştirmiş, Ahıska Türklerini parçalamıştır. Diğer halkların gözünde kendini kahraman gösteren Sovyetler böylelikle amacına ulaşmış oldu.

2.9.2. 20 Ocak 1990 Azerbaycan Soykırımı

20 Ocak Soykırımına kadar Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde de bir sıra katliamlar yapılmış lakin halkın bundan haberinin olmaması sağlanmıştır. Halk sadece 2 kişinin hayatını kaybettiği Ağdam bölgesindeki patlamadan haberdar olmuştur. Bu dönemde Sovyetler Birliği tarafından Ermenistan'a 2 milyar dolar değerinde silah temin edilmesi bu olayların kaynağının kim olduğunu ortaya sermektedir. Ne hikmetse soykırımdan birkaç gün önce Azerbaycan'a ait birçok silah, savaş arabası ve roketler çalınmış, hatta sivil halkın kendilerine ait av tüfeklerine dahi el konulmuştur. Azerbaycan Türklerinin gerçekleştireceği olası bir başkaldırıyı engelleme amacıyla da Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan halkı evlerinden zorla çıkarılmış ve Azerbaycan'a

²⁰⁶ Khalida Devrisheva, "Türk ve Rus Kaynakları Işığında 1989 Fergane Olayları", **Belgi Dergisi**, sayı 17, Kış 2019, s. 1178.

dönmeye mecbur bırakılmışlardır. Kafkasya'nın önem arz eden stratejik bölgesi Dağlık-Karabağ'a Hristiyan nüfus yerleştirilmesi bu planın önceden tasarlandığını ortaya koyuyordu. Zaman geçtikçe ise yerleştirilen bu Ermeni nüfusu Karabağ topraklarında hak talebinde bulundu. Gürcistan ve Macaristan'da yapılmış terörün aynısı Bakü'de gerçekleştirildi. Azerbaycan'ın kendi askeri birliğinin olmaması, hatta Sovyet ordusunda bile Azerbaycan Türklerine az yer verilmesi Ermenistan'a tanınan bir şans idi. Moskova'da Dağlık-Karabağ meselesi ile ilgilenen Büyük Ermeni Takımı oluşturulmuşdu. Gorbaçov'un uygulaması esasında bu takımda yüksek rütbe sahibi 11 Ermeni, 500 muhbir ve 20'ye yakın akademisyen mevcuttu, bu takımın tek görevi Dağlık-Karabağ olayları ile yanlış bilgiler yaymak idi.

20 Ocak 1990 tarihinde bağımsızlık için kalkınan halk vahşilikle bastırılmış, suçsuz insanlar katledilmiştir. Ermenilerin Dağlık-Karabağ'ı Ermenistan topraklarına katma hırsı öyle büyüktü ki bu uğurda katliamların gerçekleşmesi dahi bu duruma engel görülmemiştir.

19 Ocak günü gece vakitlerinde Bakü'de sokağa çıkma yasağı ilan edilmesi 20 Ocak olaylarının planlanmış olduğunun bir ispatı idi. Bomboş kalmış şehir Sovyet tankları ve askerleri için kolay bir hedef oluşturdu. Bu olayla ilgisi olan Azerbaycan Komünist Partisi'nin Merkezi Komite Sekreteri Abdurrahman Vezirov olaydan bir gün sonra ülke makamını terk ederek Moskova'ya kaçtı. Kanlı 20 Ocak katliamında 131 kişi şehit oldu, 744 kişi yaralandı, 44 kişi ise kayboldu.²⁰⁷ Sovyetler Birliği'nin anayasasında bu birliğe dahil olan ülkelerin korunmasından Sovyetler Birliği sorumlu tutulmuş olsa da bu yükümlülük layıkıyla yerine getirilmemiştir. Sovyet Savunma Bakanı Dmitri Yazov, İzvestiya Gazetesi'ne vermiş olduğu açıklamada Sovyetlere karşı başkaldıran AHC (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti) Hükümeti'nin üyelerini etkisizleştirmek için Sovyet Ordusu'nun Azerbaycan'a sokulmasına karar verdiklerini açıkladı.

Azerbaycan insanlarının zamanla kendi topraklarından kovulması ve onlara karşı yapılan bu soykırımın aslında 1988'de başlayan Dağlık-Karabağ siyasetinin bir parçası idi. Bu olaylar Sovyetler Birliği tarafından türetilen ilk vaka değildi. 1956 yılında

²⁰⁷ Cebiyev Qafar, Allahverdiyev Setdar, **Azərbaycan Tarixi**, Elm ve Tehsil, Bakü 2017, s. 96-97.

Çekoslovakya'ya, 1968'te Macaristan'a, 1979'da Afganistan'a ve ardından Gürcistan, Özbekistan (Fergane), Azərbaycan ve Litvanya'ya karşı takındığı tutum Sovyetler'in işgalci tavrına bir örnekti. Azərbaycan'da yaşanan bu facia dünyadaki bazı ülkeler tarafından şiddetle kınanmış, bu ve buna benzer olaylar Sovyetler Birliği'ne karşı nefret uyandırmıştır. İlk tepki İran ve kardeş ülkemiz olan Türkiye'den geldi. Bu olaya karşı Türkiye'nin İstanbul ve İzmir gibi bölgelerinde itiraz sesleri yükseldi. Başta ABD olmak üzere bazı Batı ülkeleri ise katliamı farklı açıdan değerlendirmiş, bu faciayı normal olarak kabul etmişlerdi.²⁰⁸

2.9.3. Litvanya Soykırımı

1940 yılında ve ardından tekrar 1944'te Sovyetler egemenliğine dahil olan Litvanya 1990 yılına kadar bağımsızlığını kazanmak için mücadele etti ve bu uğurda ciddi kayıplar verdi. 13 Ocak 1991 tarihinde, gece saatlerinde, Sovyet Ordusu Litvanya'nın bir sıra kamu binasına ve televizyon merkezine saldırıda bulundu. Bu saldırı sonucu birçok masum insan tutuklanmış, yaralanmış ve hayatını kaybetmişti. Tankların önüne insanlardan canlı barikatlar kurulmuş ancak bunlar Sovyet Ordusu'nu durdurmaya yetmedi. Dünyaca Vilnius Müzesi olarak tanınan cezaevinde hapsedilen insanlara türlü türlü işkenceler yapılmıştır. Litvanya 14 Ocak'tan itibaren durumu sakinleştirmek adına grevlere ara verdi. Grevcilerin son isteği ülkede kendi başkanlık sisteminin kurulması idi. Siyasi parti toplantısında Baltık yanı ülkelerinin Rus dilli halklarını savunma amaçlı bir komite kuruldu. Letonya, Litvanya, Estonya ve Rusya ortak karar alarak devlet bütünlüğüne zarar veren silahlı çatışmalardan kendi vatandaşlarını korumak için BM (Birleşmiş Milletler) Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar'a teklifte bulundular²⁰⁹. Bu tekliften sonra SSCB ve Litvanya arasında bir anlaşma imzalandı. Bu görüşmede N. Yeltsin, Litvanya'da gerçekleşen facianın Gorbaçov ve Yazov'la bir bağlantısının olmadığını bildirdi.

²⁰⁸ “Qəhrəmanlıq Tariximizin 20 Yanvar səhivəsi”, **Xalq**, 12.01.2014, s. 4.

²⁰⁹ “1989 Тбилиси, 1990 Баку, 1991 Вилнус”, “1989 Tiflis, 1990 Bakü, 1991 Litvanya”, **həyat**, 16.01.1991, No 11.

Sovyet basınında bu olayla ilgili Sovyet askerlerinin mağdur oldukları, hatta başta onların ateş etmediği ancak kargaşa zamanı ise 1 Rus askerinin hayatını kaybettiği bildirildi. Bunun suçlusu olarak ise Vytautas Landsbergis görüldü. Aynı haberde kamu dairelerinde toplanan insanların Landsbergis'in çağrısıyla bir araya geldiği, Sovyet Ordusunun bu insanları uyardığı ancak bu uyarılara uyulmadığı yazılmıştır.²¹⁰ Sovyet Hükümeti Litvanya'da yaşanan 13 Ocak faciasına şu şekilde açıklık getirmiştir: *"Milli TV ve radyo kanalları vasıtasıyla anti-Sovyet programları yayımlanmış ve bu yüzden Sovyet Hükümeti bu olaya el koymak mecburiyetinde kalarak Litvanya'nın TV Merkezi'ni ele geçirme kararı almıştır. Lakin bizi orada bekleyen 'Sayadis' taraftarları havaya ateş açarak yaptığımız uyarılarımızı dikkate almayarak tecavüzkar hareketlerde bulunmuşlar ve bu yüzden Sovyet Ordusu göz yaşartıcı gaz kullanmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu hamleye karşılık olarak ise Sayadis tarafları Sovyet askerlerine ateş ve taşlarla cevap vermiştir. Bir Sovyet askeri arkasından kurşunla vurularak hayatını kaybetmiştir. Sağlık Bakanı J. Olekas bu olayda 13 kişinin hayatını kaybettiğini, 112 kişinin ise yaralandığını merkeze bildirmiştir. Bütün bu zararlardan Sayadis sorumludur."*²¹¹

Bu olaylardan önce Litvanya Komünist Partisi Merkezi Komitesi Sekreteri Juozas Ermoavicius genel olarak ülkedeki erzak fiyatlarının arttığını, hatta 4 katına çıktığını duyurmuş bu da haliyle ülkede çalkantıya sebep olmuştu. Bu durumu kendi lehine kullanan Gorbaçov Litvanya'daki yaşanan olayların başlangıç noktasını erzaklardaki fiyat artışına bağlamaya çalıştı. Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Toplantısında milletvekili D. Kultinof, şehre girip soykırım gerçekleştirmiş tanklarla ilgili yeni kararlar alınması gerektiğini bildirerek, bu tankların şehirden uzaklaştırılması ve silah kullanımının yasaklanması teklifini ileri sürdü. Bu toplantıda Savunma Bakanı'na yönelik birkaç soru soruldu: *"Neden TV binasını ele geçirmek eylemi gece saat 2'de gerçekleştirilmiştir?"* Bakanın cevabı: *"Milli Kurtuluş Komitesi'nin üyesi komendant (garnizon komutanı) rica etmiştir ki, radyo ve TV ile ilgili anti-Sovyet ve anti-ordu propagandasını durdurmak için yardım etsinler."* olmuştur. Milletvekili J.

²¹⁰“ Литвада Гара Йанвар”, “Litvanyada Kara Ocak”, **Жаіат**, 01.15.1991, s. 4.

²¹¹“Литвада везийет”, “Litvanyada Durum”, **Бирлик**, 16.01.1991, No. 5.

Bollukev, Savunma Bakanına karşılık olarak “*O zaman sizin konuşmanızdan şu sonuca varmak olur ki orduda merkezi komuta yoktur çünkü şu an orduya komendantlar liderlik yapmaktadır.*” cevabını verdi. Yazov’a yöneltilen ikinci ilginç soru ise “*RSFSR Anayasasında, orduda görev yapan Rus askerlerin Birliğe dahil olan ülkeler arasında yapılan savaşta görevlendirilmeyeceği bildirilmiştir, peki siz bunu onaylıyor musunuz?*” oldu. Yazov buna cevap olarak, “*Ben RSFSR Anayasasını okumadım, zaten ordu da bu anayasaya bağlı değildir.*”²¹² yanıtında bulundu.

Litvanya lideri Adamkus, **Opşaya Gazetesi**’nde vermiş olduğu röportajda, “*İnanıyorum ki SSCB’yi kurtarmak iyi olurdu, Ağustos olaylarından önce dahi SSCB değişmişti. Litvanya 1990 yılının yazında kendi bağımsızlığını ilan etmiş ve 1991 yılının Ocak ayında kendi özgürlüğünü kanı pahasına korumuştur. Biz bu uğurda yol aldık ve geri dönmeyiz. İsteğim budur ki Rusya halkı da geriye adım atmasın. Bağımsız, açık devlet kursunlar. Opşaya Gazetesi’nin büyük rolünü hatırlayarak, aynı yardımın Rusya’nın geleceğinin kurulmasında da gösterileceğini ümit ediyoruz.*”²¹³ açıklamasında bulundu.

1990 yılının Mart ayında kendi özgürlüğünü ilan eden Litvanya’ya karşı Kremlin’in tutumu sert olmuş ve bu bağımsızlık kararını tanımamıştır. Moskova, SSCB Anayasasının Litvanya’da tekrar uygulanmasını sağlamak istese de bu başarılı olmamış ve Litvanya 1938 yılında kabul ettiği kendi anayasasını uygulamaya başlamıştır. Yaşanmış bu faciadan sonra Litvanya 13 Ocak gününü “Özgürlük Savunmacıları Günü” olarak adlandırmıştır. Her yıl bu günde hayatını kaybedenler için anma törenleri düzenlenmektedir. Litvanya tarihçisi olan Algis Kasperavičius, Litvanya’daki 14 Ocak

²¹² “Litvanyada Kara...”, **həiat**, 01.15.1991, s. 4.

²¹³ Azertac, “Sovet Sisteminin Süqutu və Partiya Rejiminin Ləğvsizin Gündəlik Həyatınıza necə Təsir Göstərir”, 17.01.2001.

https://azertag.az/xeber/SOJET_SISTEMININ_SUQUTU_VA_PARTIYA_REJIMININ_LAGVISIZIN_GUNDALIK_HAYATINIZA_NECA_TASIR_GOSTARIR-818448?_cf_chl_jschl_tk__=4237ffe727a000231e1c8858fadab2b0801696a-1596699332-0-AYrGgzK62uinydEM_5ECQxaPRbBTyvrOUCJ6j2iSWE78wily2SM8qWQUtCZ0ppoEqz0-70ewOc-b88MEo3baxQLt-s9Ca-Oh2A7krwQG5knsiLjNAGpTixAgMeUTJeza44uRMEYniededoV8piF0FZylRfHd56OZANolbXRVX3ZOWPyKjJa7zOwRQCX3RenBZZ6xg8AeJYg28UeAXdAgfbM3fVSwoNrZi1z8tDIBPVpdBABV2iCCEw4odJ9BYhNAUIEHUn0Due3lLzoFIPcAiREV3m11tnzlWkHTRaWiD0Q_siT2ok7Ojzc6oxI0TUVHeS7s0zXpMOM0jbn747djlRD5mdCN3Y7vn_fU6K7jQxqmi3-LH4sf9JHploIa0mDQF-myU70tHR-Z_0mVJf5jlnDfbh0IQsQYf1uuGZ1tGH

Soykırımı ile Bakü'deki 20 Ocak Soykırımı'nı ele almış ve bir makale hazırlamıştır. Aynı şekilde Azerbaycanlı Ramiz Mehdiyev de bu iki soykırım ile ilgili bir makale yazmış ve büyük ilgi gören bu makale Litvanca diline çevrilmiştir. Bağımsızlık yolunda Litvanya diğer Baltık yanı ülkelerine nazaran keskin tavır sergilemiştir. Bağımsızlık kazanan Litvanya'yı özgür ülke olarak ilk tanıyan ülke İzlanda olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI DÖNEMİNDE ÜLKEDE YAŞANAN OLAYLAR

3.1. TOPRAK ISLAHATI

Ülkeyi saran buhran, erzak problemlerine ve en önemlisi ise tahıl problemine yol açmıştır. Hükümetin bir an önce bu sorunu halletmesi için tahıl ıslahatını gerçekleştirmesi gerekmekte idi. 1990 yılında parlamentoda toprak ıslahatı ile ilgili mesele konuşulmuş olsa da bu meseleler masada aylarca beklemede kalmaya devam etti. Başbakan yardımcısı olan Fyodor Petrovich Senko Yüksek Sovyet toplantısındaki konuşmasında ülkenin en büyük problemlerinin başında duran erzak ve tahıl kıtlığının bir an önce halledilmesi gerektiğini, aynı zamanda kolhoz ve solhozlarla beraber yeni tarım bölümlerinin yaratılmasının büyük katkı sağlayacağını bildirdi.²¹⁴ Köy tarımının büyük eksiklerinin ödenmesi için 210 milyon manatın ayrılacağını ve patates, sebze gibi tarım alanlarının arttırılması gerektiğini, aynı zamanda diğer müesseselerden çalışan işçilerin ve öğrencilerin ekin, yığım işlerinde tarım işçilerine yardım edeceklerini açıkladı.²¹⁵

Gorbaçov, 1991 yılının Ocak ayında “Toprak Islahatı” kanunu imzaladı, bu kanunda, başta köy tarımındaki mahsul artışını sağlayacak şekilde olmak üzere farklı tarım alanlarından gelir elde etmek planlanmaktaydı.²¹⁶ Fazla mahsul toplamı içinde Gorbaçov ülkenin bütün bölgelerine ve aynı zamanda müttefik ülkelere mektuplar gönderdi. Bu mektuplarda halka ilave toprak ayrılmasının gerektiğini ve bunun için de 3 milyon manatlık toprak fonunun kurulduğunu bildirdi.

²¹⁴ “Кэнд тесеруфатында тэхіре салынмаз тэдбірлэр хаккында президент фэрманы”, “Кöy Tarımında ertelenmeyen önlemlerle ilgili Baş Bakan’ın kanunu”, М.С.Гарбачов Мокова Кремль 8 Nisan 1991, **Лачын**, 13.04.1991, N(212).

²¹⁵ “Кöy Tarımında ertelenmeyen önlemlerle ilgili Baş Bakan’ın kanunu”, **Лачын**, 13.04.1991, N(212).

²¹⁶ “ССРІ Призидентинин Фэрманы”, “SSCB Liderinin Kanunu”, **Беркушад**, (4929) 11.01, N 3.

3.2. MADENCİLERİN GREVİ

Tarihçi İ.P. Kiseleva, SSCB’yi zora sokmuş maden greviyle ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “*Grev beklenmedik bir şekilde kitlesel bir fenomen olarak ülkemizde ortaya çıktı ve kısa sürede yeni toplumsal gerçeklikler oluşmaya başladı.*”²¹⁷

Büyük çaplı maden grevleri 1989 yılının yazından başlayarak 1991 yılının ilkbaharına kadar devam etti. Gerçekleşen bu grevler ülkenin idare sisteminin ağır buhran içerisinde olduğunun, aynı zamanda da perestroykanın zor bir sınava dönüştüğünün ispatı idi.²¹⁸ Bir kısım devlet bakanı grevcilerin haklı olduğunu belirtmiş olsalar da bu grevlerin zaten ağır buhran geçiren ülkenin ekonomisini daha da ağırlaştırdığının da altını çizmişlerdir. Gorbaçov da bu durumla ilgili olarak, “*Son zamanlarda bölgelerde yaşanan olaylar, grevler, milli münakaşalar gösteriyor ki ülkemizde perestroyka keskin ve zor zaman geçiriyor. Demokratikleşme, aşıkarcılık prosedürünün daha da ilerletilmesi güçlerin maksimum derecede birleştirilmesini gerektiriyor. SSCB Yüksek Sovyeti çalışanların kanun taleplerine arka çıkmaktadır; bölgelerde daire dağıtımını arttırmış, ihracat ürünlerinin ve ilaçlarının satın alınması için 10 milyar manat ayırmıştır. SSCB Hükümeti asgari ücretle geçinen insanlar için 1.5 milyar manat ayırdığı bu dönemde yapılmış olan grevler ülkeyi yüz milyarlarca zarara uğratmıştır.*”²¹⁹ açıklamasında bulunmuştur.

1991 yılında Parlamentonun merkezinde madencilerin grev meselesi başta duruyordu. 20 Mart 1991 tarihinde taleplerini bildirmek maksatıyla Parlamento Kürsüsü isteklerini açıklamaları için Kuzbas madencilerine bırakıldı. Bu görüşmeler sonucu Devlet Başkanı Gorbaçov madencilerin taleplerinin derhal dinlenmesini ve onların durumlarını iyileştirmek adına Nisan ayının 30’undan geç olmayacak şekilde anlaşmayı kabul ettirecek kanunlar hazırlanmasını ve bununla ilgili olarak Yüksek Sovyet’in bilgilendirilmesini ve aynı zamanda kararın kabulünün ardından grevlerin iki ay

²¹⁷ И.П. Киселева, “Чего же Все-Таки Хотят Шахтеры?”, İ.Kiseleva, “Halada ne istiyorlar Madenciler? Социологический анализ следования 1992, 07.05.2020, <http://ecsocman.hse.ru/data/609/750/1217/007.KISELEVA.pdf>, 12.04.2020, s. 85.

²¹⁸ “Али Совет Ыгыгсагы”, “Yüksek Sovet Toplantısı”, Ленин йолу, 27.07.1989, N87.

²¹⁹ Совет халкына мурачийт”, Лачын , 29.07.1989, No 89.

içerisinde durdurulmasını ve 1991 yılının sonuna kadar grevlerin engellenmesini kararlaştırdı.²²⁰

3.3. REFERANDUM

SSCB'nin dağılmasını önlemek ve ittifakı yenilemek maksatıyla Gorbaçov'un isteği üzerine referandum yapılmasına karar verildi. Gorbaçov referandum öncesi bazı devlet bakanları ile ilgili değişiklik yapacağını bildirmişti. Görevinden ayrılmak isteyen Dış İşleri Bakanı E. A. Şevernadze ile konuştuğunu, onu bu görevde kalması için ikna edemediğini ve sonrasında bu vazifeye yeni bakan olarak ABD'de SSCB Büyükelçisi olan Alexander Bessmertnykh'e teklifde bulunduğunu, Bessmertnykh'in ise bu teklife sıcak baktığını açıkladı.²²¹ SSCB Yüksek Sovyeti toplantısında Dış İşleri Bakanı ile beraber İç İşleri Bakanının da değiştirilmesi konusu konuşulmuş, bu görev için B. K. Pugo'nun getirilmesi kararlaştırılmıştır.²²²

SSCB'nin Yüksek Sovyeti 16 Ocak 1991 tarihinde Sovyetler İttifakı isminin korunması ile ilgili referandum seçimlerinin Martın 17'sinde Pazar günü gerçekleştirileceği ile ilgili haberi duyurdu.²²³ 1991 yılının 17 Mart'ında SSCB'nin referandumu yapıldı. İttifakın yenilenmesi ile ilgili referanduma ittifaka dahil olan ülkelerden sadece 9 ülke onay verdi. Bu ülkelerin kaderleri referandum seçimlerinde belli olacaktı. Sovyet İttifakı'nda bu referanduma iştirak etmek isteyenlerin sayısı tam olarak 185 milyon 647 bin 355 kişi idi, yani %80 oranında oy kullanılmış oldu.²²⁴ Onlardan %76,4 oranına denk gelen 113 milyon 512 bin 812 kişi "evet" cevabını verdi; %21,7 ise yani 32 milyon 303 bin 977 kişi "hayır" oyu kullandı. Ayrıca 2 milyon 757 bin 817 oy ise geçersiz sayıldı.²²⁵ SSCB Referandum Merkezi Komitesi Bakanı olan V.P. Orlov Mart ayının 19'unda referandumun sonucunu açıklayarak oyların yüksek

²²⁰ А.Лукианов, "Али Совет Ыгыгынсагы", А.Лукианов, "Yüksek Soveti Toplantısı", **Һәйат**, Москва Кремль, 26.03.1991.

²²¹ Denis Huber, **A Decade that Made History: The Council of Europe**, Strasbourg Cedex, 1999, s. 48.

²²² "ССРИ Али Советинин сессейасы гуртарды", "SSCB Yüksek Soveti'nin Toplantısı", **Бирлик**, 19.01.1991, No 6.

²²³ "ССРИ Референдум йекунлары", (SSCB Referandum seçimlerinin sonuçları), **Бирлик**, 30.03.1991.

²²⁴ "SSCB Referandum seçim...", **Бирлик**, 30.03.1991

²²⁵ "SSCB Referandum seçim...", **Бирлик**, 30.03.1991.

oranla “evet” olduğunu bildirmiştir. Bu sonuç ile Sovyet İttifakı isminin korunması onaylanmıştır.²²⁶ Sovyet İttifakı ülkelerinde “evet” oylarının oranları çok yüksekti. Rusya Federasyonu’nda oran %74, Ukrayna’da %92,8, Kazakistan’da %88,3, Özbekistan’da %95,4, Türkmenistan’da %97,7, Tacikistan’da %94,4, Beyaz Rusya’da %83,5, Azerbaycan’da %82,8, Kırgızistan’da %74,9 idi. Litvanya, Letonya, Estonya Moldova, Ermenistan, Gürcistan ülkeleri referendum seçimlerine katılmasa da Litvanya’da 500 bin, Estonya’da 250 bin, Moldova’da 650 bin, Letonya’da da 500 bin kişi oy kullandı.²²⁷ Mayıs ayında Yeni İttifak’ın yaratılması ile ilgili proje 319 “evet” oyu aldı.²²⁸ 17 Haziran’da anlaşma hazır olsa da darbe girişiminin olması sebebiyle bu anlaşma artık gündemden kalkmıştır.

3.4. BAĞIMSIZLIK KAZANAN ÜLKELER

Yeni İttifak Anlaşması ülkelerde endişeye, gerginliğe neden oldu. 23 Nisan 1991 tarihinde Novo Ogoryov’da 9 ülke ve Rusya Federasyonu’nun katılımı ile “9+1” formülü adını alan ve beraberlik adımı olarak nitelendirilen görüşme gerçekleşmiş oldu.²²⁹

1990 yılında ilk olarak Baltık ülkeleri SSCB’den ayrılma kararı aldılar. SSCB’den daha önce ayrılmayı başaran Litvanya, SSCB’nin Savunma Bakanı olan Yazov’un zamanında kendi ordusunu kurmaya çalışsa da Yazov buna engel oldu, hatta Litvanya’nın önde gelen ordu subaylarını geri çekilmesi için korkutmuş lakin çok geçmeden Litvanya, Estonya, Letonya ve Gürcistan, Ağustos ayına kadar kendi özgürlüklerini ilan etmişlerdir.²³⁰ Darbenin başarısızlığının ardından Ermenistan, Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Kırgızistan, Özbekistan; Eylül ayında Tacikistan; Ekim ayında ise Azerbaycan ve Türkmenistan özgürlüklerini ilan etmiş oldu. Baltık

²²⁶ С.Иванов А.Першин, “Али Совет Ыыгынсагы”, **Һәйат**, 21.03.1991.

²²⁷ С.Иванов А.Першин, “Али Совет Ыыгынсагы”, **Һәйат**, 21.03.1991

²²⁸ М.Р.Османли, “90-сı İllerin evvellerinde Beynalxalq Şerait Ve Müsteqil Birliyinin Yaranması”, **Bakı Universiteti Xeberleri**, N4 /2010 s. 77.

²²⁹ М.Р.Османли, “90-сı İllerin evvellerinde Beynalxalq Şerait Ve Müsteqil Birliyinin Yaranması”, N4 **Bakı Universiteti Xeberleri**, 2010 s. 76.

²³⁰ В. Ландсбергис, “Москова играет с огнем”, V.Landsbergs, “Moskova ateşle oynuyor”, **Советская естония**, 29.11.1990, N 275, **Союз**, 11,1990, s. 15, N 41.

lkeleri Beyaz Rusya ve Ukrayna SSCB'nin dağılmasını hızlandırmış oldular. Ukrayna ve Beyaz Rusya ve Rusya Federasyonu'nun yeni g olarak kurulması demek SSCB'nin ortadan kaldırılması demektir. Gorbaçov'la Yeltsin arasında geçen konuşmaya göre merkezin de onayı doğrultusunda başta en büyüğü RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) olmakla SSCB'ye dahil olan ülkelere özgürlük tanınacaktı.²³¹  Slav lkesinin Minsk görüşmesi anlaşması ile SSCB'nin dağılması projesi aslında tam bir gerçeklik kazanmış oldu. *Belavezha Anlaşması* ile Rusya Federasyonu bağımsızlığını ilan etti.²³²  Slavyan lkesi 1922 Sovyet Sosyalist lkeler İttifakı Antlaşması'nın artık önemini kaybettiğini ve BDT'nin (Bağımsız Devletler Teşkilatı) kurulacağını 7 Aralık 1991 tarihinde onaylamıştır. Bununla birlikte Rusya Federasyonu nclğnde BDT resmen kurulmuş oldu. Ayrıca Sovyetler Birliği'ne ye olan diğer ülkelere de BDT'nin kapılarının açık olduğunu bildirdiler. 21 Aralık 1991 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Ermenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Moldova'nın bulunduğu görüşmede bu ülkelerin BDT'ye dahil olmaları ile ilgili anlaşma imzalandı. Gürcistan ise ülkesindeki iç savaş nedeniyle bu görüşe katılamadı.²³³ BDT'yi kuran l cumhuriyetler İktisadi Siyaset İlişkileri ile ilgili Beyanat imzalandı, beyanatta: "*Halk Tarımı'ndaki durumları sabitlemek ve ekonomiyi canlandırmak maksatıyla devletler arasındaki iktisadi ilişkilerin önem arz ettiğini, pazar mekanizmalarının yaratılması gerektiğini, mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesini ve girişimci özgürlüğünün verilmesini, zarar verecek olaylardan kaçınmayı, para birimi manat esasında iktisadi ilişkiler kurmayı ve hesaplamalar yapmayı*" esas alan konularla ilgili anlaşma yapıldı.²³⁴

25 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin son lideri olan Gorbaçov, George W. Bush ile telefon konuşması yaptı ve nükleer silahının düğmesini B. Yeltsin'e verdiğini bildirdi.²³⁵ Böylelikle varisi Rusya Federasyonu olan Büyük Sovyetler Birliği dağıldı. 29

²³¹ В. Костиков "Горбачев Ельцин: контуры политического компромисса", V.Kostikov, "Gorbaçov Yeltsin: Politik uzlaşmanın dış hatları", **Советская кыргыз**, 29.11.1990, N 273.

²³² Utku Yapıcı "Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katın Katliamı Söylemi", **Karadeniz Araştırmaları Merkezi**, Karadeniz 2012 s. 9.

²³³ A.ř.şahmuradov, "SSRİ-nin Süqutu Prosesi Haqqında", **Bakı Universitetinin Xeberleri**, No 4 Bakı 2012 s-69.

²³⁴ "İktisadi siyasetin elagelendirilməsi nəqyində u respublika nkumetinin beyanaty", "İktisadi siyasetin iliřkilendirilməsi ile ilgili 3 ülke hkumetinin bildirimi", **Бирлик**, 11.12.1991, N 99.

²³⁵ Ali Balayev, **Azerbaycanda içtimai ,iktisadi ve siyasi veziyyet**, Bakü 2005, s. 121.

Aralık 1991 tarihinde Cumhuriyet Bakanlığının vermiş olduğu beyanatta BDT'nin kurulması ile Sovyetler İttifakı'nın devletleri kendi faaliyetlerini durdurduğu açıklandı.²³⁶ Bu ittifakı kuran üç devletin kabul etmiş olduğu beyanatta hak tanımındaki durgunluğu düzeltmek, ekonomiyi kalkındırmak ve ülkeler arasında ekonomik ilişkileri korumak en önemli amaçlardan biriydi.

3.4.1. Alma-Ata Antlaşması

Bağımsızlıkla ilgili Anlaşma 1991 yılının Aralık ayının 21'inde Kazakistan'ın başkenti olan Alma-Ata'da gerçekleşti. Bağımsızlık kazanan ülkeler bu antlaşma ile birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklarına, birbirlerinin kararına saygı duyacaklarına, iktisadi baskı yapmayacaklarına, problemleri sakın şekilde halledeceklerine, insan haklarını ve özgürlüklerini kısıtlamayacaklarına, devlet sınırlarını bozmayacaklarına, zor kullanmayacaklarına, tarihi değerlerine saygı duyacaklarına ve aynı zamanda kendi Anayasa kanunlarına esasen Sovyetler İttifakı'nın geçmiş antlaşmalarından kaynaklanan uluslararası yükümlülüklerini icra edeceklerine dair söz verdiler.²³⁷ Bu antlaşmaya Azerbaycan tarafından A. Mütalib, Ermenistan tarafından L. TepPetrosyan, Moldova tarafından M. Senegur, Özbekistan tarafından İ. Kerimof, Kazakistan tarafından N. Nazarbayev, Kırgızistan tarafından E. Akayev, Beyaz Rusya tarafından S. Şuşkeviç, Rusya Federasyonu tarafından B. Yeltsin, Tacikistan tarafından P. Nebiyev, Türkmenistan tarafından S. Niyazov, Ukrayna tarafından L. Kravçuk katılmıştır.

²³⁶ Ali Balayev, s. 121.

²³⁷ “ССРІ Өмрүнү баша вурду”, “СССВ Өмрүнү sonlandırıyor”, **Азербайджан муэллими** , 25.12.1991, ССРІ өмрүнү баша вурур, МДБ халглара не вед едир, “СССВ өмрүнү sonlandırıyor, BDT ülkelere hangi vaatde buluyor”, “АЛМА-АТА Анлашмасы”, “ALMA-ATA Anlaşması”, **Һалк**, 24.12.1991 No25, Fuad Hüseyinov, “Bağımsız Devletler Topluluğunun oluşumunun Hükuki boyutları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C.52 Sa.4 2003 s. 390.

SONUÇ

SSCB'nin dış politikasında başlıca yeri ABD ile olan ilişkisi tutmakta idi. Taraflar özellikle 70 ve 80'li yıllarda nükleer silahlarla ilgili anlaşmalar imzalamak için sık görüşmeler içerisinde idi. Batılı ülkelerden ise İngiltere ve Fransa ile olan ilişkiler daha da önem taşımakta idi. İngiltere'nin kendi safını belli etmesinin ardından SSCB daha çok Fransa ile ilişkileri iyileştirmek politikası içerisine girdi. Aynı zamanda tarih boyunca yakınlık kurulamayan Japonya ile de yakınlık kurulmaya başlanmıştır. Uzun zaman sonra 1991 yılının Nisan ayında görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde ekonomik desteğe ihtiyacı olan SSCB'ye Avrupa ülkelerinden, özellikle de FAC'ın büyük kredi desteği, yardımları olmuştur. Bütün bu gelişmeler SSCB'nin o dönemdeki lideri olan Gorbaçov'un öncülüğünde gerçekleşmiştir.

Tezin devamında SSCB'nin dağılmasının ana nedenleri açıklanmıştır. SSCB'nin çöküşüne yol açan ilk hatası Afganistan'la ilgili planları idi. Afganistan'ın iç işlerine müdahale edebilmek, komünizmi yayabilmek için SSCB Afganistan için büyük sermaye yaparak, geri dönüşsüz kredi teklifleri sunarak Afganistan üzerinde söz hakkı elde etmeye çalışmıştır. İkinci büyük hatası ise ABD'nin tuzağına düşerek soğuk savaşta ABD'ye rakip olup onunla nükleer silah yarışına girmesi idi. Çöküş yaşayan ekonomisini düzeltmek yerine gelir kaynaklarını bu hırs ve rekabete kurban vermiştir. Bu aslında ABD'nin planladığı bir strateji idi. ABD masrafları arttırıp SSCB'yi büyük zarara uğratmak amacıyla bu silahların yarışını uzatmış ve bunun sonucunda istediğini almıştır. Halk bundan dolayı Gorbaçov'u suçlamıştır.

Hem ABD'nin Nagasaki ve Hiroşima'ya atmış olduğu nükleer bomba hem de SSCB'nin Kazakistan'da yapmış olduğu nükleer denemeler sonucu bu topraklarda yaşamın halen normale dönmemesi, yakın bölgelerde doğan çocukların hastalıklı ve engelli doğması, bu yarışın insanlığa ve doğaya vermiş olduğu en büyük zarardır. Bu yolda Gorbaçov'un atmış olduğu en doğru adım bu silahların kısıtlanması ile bağlantılı görüşmeler ve anlaşmalar yapmış olmasıdır. Hem ABD hem Batılı ülkelerle imzalamış olduğu bir dizi anlaşmalarla SSCB'nin son başkanı olan Gorbaçov dönemi SSCB ve dünya siyaseti için yumuşama dönemi olarak nitelendirilebilir. Gorbaçov'un Moskova

görüşmelerinden sonra Reagan'la ve Teatcher'le olan yakınlığı dünya ülkeleri tarafından hep eleştirilere maruz kalmıştır. Gorbaçov'un komünizmi değiştirmeden, eski sisteme sadece yenilik getirerek bu durumu kurtarabileceğine inanması onun SSCB için yapmış olduğu en büyük kötülük oldu. Böylelikle sosyalizm ve kapitalizm yarışında kaybeden taraf sosyalizm olmuştur.

Tezde son olarak SSCB'nin ekonomisini çökerten nedenlerden ve kriz döneminin atlatılamamasından doğan sonuçlar ele alınmıştır. Başta Afganistan ile ilgili problemler olmak üzere soğuk savaşın ve bu savaş esnasındaki nükleer silah yarışları SSCB'nin çöküşüne yansıyan nedenlerin %50'sini oluşturmuştur. Gorbaçov'un ülkeyi kalkındırma yolunda sunmuş olduğu reformlar ABD ve Batılı ülkelerin vermiş olduğu zarardan daha büyüktür. Petrolde yaşanan düşüş, ihtiyaç duyulan erzakların; tahıl, et, yumurta vs. üretiminin azalması, kömür madenlerinde gerçekleşen grevler, İttifaka dahil olan ülkelere planlanan şekilde gelir elde edilememesi ülkede cinayetlere, ölümlere, hırsızlığa, sahtekarlığa, dolandırıcılığa yol açmıştır. Ülkedeki doğum oranı önceki yıllara nazaran yok denecek kadar azalmıştır. Bu durumun üzerine İttifak ülkelerinde başlayabilecek ayaklanmayı önleme amacıyla Gorbaçov bu ülkelerde iç savaşlar, münakaşalar yaratarak onların gözünü korkutmuş ve kendi iç işleri ile oyalanmalarını sağlamıştır. Buna örnek olarak Azerbaycan'ın hala kanayan Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan olayları gösterilebilir. Gorbaçov'un SSCB'yi kurtarmak için yapmış olduğu ikinci bir adım Birlik'teki ülkelerle ittifak anlaşması yapmak olacaktı, lakin ülkede darbe girişiminin yaşanması ile bu anlaşma imzalanamadı. Gorbaçov hükümetine karşı gerçekleşen 1991 darbesi, SSCB'nin çöküşüne doğru uzanan merdivenin basamaklarını oluşturmuştur. Bu darbe sadece Yeltsin'in işine yaramıştır; şöyle ki başlarda nüfuzdan düşen Yeltsin darbeyi bastırarak halkın güvenini kazanmıştır. Bu güven seçimlerde Yeltsin'in yüksek oranla Rusya Federasyonu'nun ilk başkanı seçilmesinde önemli faktör olmuştur. Bu seçim gazetelere Rusya'nın kazanması olarak yansımıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü aslında bir dizi güzel gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. İlk başta Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesine, ardından ülkeleri yoran soğuk savaşın bitmesine, Varşova Paketi'nin dağılmasına, Türkiye'ye ait boğazlar

zerinde Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasına ve yeni devletlerin kurulmasına vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

А.А. Сазонов, **Кто И Как Уничтожал СССР?**, Аргументы Истины, Moskova 2010.

А.Шохин, **Внешние Долг России**, Москва 1997.

Balayev Alı, **Azərbaycanda ictimai-iqtisadi və siyasi vəziyyət (1985-1995-ci illər)**, Bakü 2003.

Başısoy, Memmedağa. **Almanya Yeni Tarixi ve Müasir Tarixi**, Bakü 2014.

Везиров, Х. **Совет Иттифагы Коммунист Партийасынын XXII Гурултайына Сов.ИКП Меркези Комитесинин Сийаси Мерузеси**, Bakü, Азернешр 1986.

В.Жуков, **Новейшая История Росси**, Санкт-Петербург, 2006.

Е.Ф. Конопли, И.В. Ролевича, **Чернобыльская Авария:последствия и их преодоление**, Барановичи Укрепенная типография, 1998.

Олейник Борис, Павлов Валннтина, Рыжков Николай, **Гарбачов Анатолия Предателсва**, Москва 2013.

Qasımlı Musa, **Türkiye Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğı İlişkileri 1960-1980**, Ankara 2013.

Голенков Алексей, **Советский проект. Империя ССРИ Народная Сверхдержава**, Москва 2010.

Cebiyev Qafar, Allahverdiyev Setdar, **Azərbaycan Tarixi**, Elm və Tehsil, Bakü 2017.

David M.Kotz, Fred Weir, Çeviri Cemile Çakır. **Gorbaçov'dan Putine Rusiyanın Yolu Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya**, Kalkedon Yayınları 2012.

Fətəliyev Məmməd, Qasımlı Musa. **Avropa və Amerika ölkələrinin müasir tarixi II hissə (1945-2002'li illər)**, Bakü, 2008.

Hovard, Sinqota, (1988) New-York. Çev. Aslanov Vaqif, Bakü.

Hesenli Cemil, **SSRİ-Türkiye:Soyuq Müharibənin Sınaq Meydanı**, Adiloğlu Neşriyatı, Bakü, 2005.

Melikova, M, F, Nebiyev, E, Q. **Müasir Dövlət və Hüquq Tarihi**, Bakü 2003.

Mehemmedi, Məsiğa. **Afganistan Sovet işğalından Amerika müdaxiləsinə**, Azərbaycan Prezidenti yanında Strateji Araştırmalar Mərkəzi, Bakü 2017.

Məmmədov Rafik, Tofik Bəhərçi, Validə Mehdiyeva, Azərbaycan Respublikasının ekoloji - coğrafi problemləri və onlara qarşı mübarizə tədbirləri, **Bakı İqtisad Universiteti nəşriyatı, Bakü 2007.**

Mustafayeva, Səmayə. **ABŞ VƏ Böyük Britaniya'nın Ən Yeni Tarixi 1918-2007-ci illər**, ADPU Nəşriyyatı, Bakü 2009.

М.С.Горбачов Сечилмиш нитг ве мегалелер, **Йелисей Сарайында Ф.Миттеран иле Бирге Метбуат Конфрансында Чыхыш**, 1985.

М. С. Горбачов, **Совет Иттифагы Коммунист Партисынын XX Гурултайына СовКП Меркези Синин Сийаси Мерузеси**, Bakü 1986.

Mustafayeva, Semaye. **Avropa və Amerika Ölkələrinin Ən Yeni Tarixi 1945-2007.** ADPU Nəşriyyatı, Bakü 2007.

Mustafayeva, Semaye, Hüseynli, Ramine, Cavadova, Zerife. **Almanya və İtalyanın ən yeni tarixi (1918-2010 cü illər),** ADPU Nəşriyyatı, Bakü 2012.

М.С.Горбачев, **Ингилаби Йениденгурмайа-Йенилешдирме Идйалогийасы,** Азэрнэшр, Bakü 1988.

М.С.Горбачев, **Советлэрин Там Накийийэтинэ Вэ Сосиалист Нугуги Довлэтинин Йарадылмасына Догру,** Азэрнэшр, Bakü 1989.

Nuriyeva, İradə. **Azərbaycan Tarixi (ən qədim zamanlardan– XXI əsrin əvvəllərinədək),** Bakü 2015.

Medvedev Roy, **Советский Союз Последние годы жизни,** Москва 2010.

Порецкова, Е.А. **Маргарет Тэтчер и Джон Мейджор: битва за власть ,** Саратовс, 2011.

Qasımlı Musa, **Türkiye Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980,** Ankara 2013.

Голенков, Алексей. **Советский проект. Империя ССР и Народная Сверхдержава,** Москва 2010.

Сироткин, В, Г. **История Франции: пятая республика,** Высшая школа, Москва 1989.

Sebastian Pflugbeil, Henrik Paulitz, Angelika Claussen, Inge Schmitz-Feuerhake, **Çernobil'in İnsan Sağlığına Etkileri**, | IPPNW ve GFS Raporu, Nisan 2011, Çeviren: Dr.Hilal Adıgüzel.

Makaleler

Başaran Ali, “Siyasi ilişkiler Kredi ilişkileri etkileşimi Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye örneği (1930-2000)”, **Karadeniz Araştırmaları**, XIV/54,Yaz 2017, s 207-234.

Анатолий Дьяков, Тимур Кадышев, Павел Подвиг, Представляемая статья опубликована в "Ядерная политика России: проблемы и перспективы", **Научные записки ПИР-Центра**, N-14, майа 2000, с.40-47.

Bozkurt, İbrahim. “Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 5, Sayı 57, Kasım 2017, s. 221-239.

Erdem Denk, “Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”, Ankara Üniversitesi, **SBF Dergisi**, Cilt 66, No. 3, 2011, s.s 93-136.

Erhan, Çağrı. “Avrupa 'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 56, sayı 1, yayın 1996.

Devrisheva Khalida , “Türk ve Rus Kaynakları Işığında 1989 Fergane Olayları”, **Belgi Dergisi**, sayı 17, Kış 2019.

Fırat Melek. “Soğuk savaş sonrasında Fransa'nın Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** 64-1, ss 117-122.

Gençalp Ebru, “Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2014, Cilt 24, Sayı 29, ss, 315-352.

Gerçeker Nilgün “Küresel Felaket: Nükleer Terörizm, Uluslararası Hukuk Çerçevesine İlişkin Bir Değerlendirme”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Mayıs 2013, 12(1), ss, 91-121.

Hasanova Sara, “Azerbaycan`da Anayasa Yapım Süreci”, **İzmir Barosu Dergisi**, 05.2019. ss. 127-159

Hüseynov, Fuad. “Bağımsız Devletler Topluluğunun oluşumunun Hükuki boyutları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, Sayı 4, yıl 2003, ss. 387-401.

İsmayilov Elnur, “Rusya’nın Güney Asya Politikası Çerçevesinde Pakistan’la İlişkiler”, **Bilgesam**, ss, 1-5, 30.04.2015, No 1210.

Kanyılmaz, Erhan. “Sovet-Afgan Savaşı”, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, **Bütün Dünya**, sayı 2018/02, ss, 136-137.

Karaosmanoğlu, Ali L. “NATO’nun Dönüşümü”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s. 3-38.

Kara Pelin Özcan, Emel Ceylan Günay, “Çernobil Kazası ve Etkileri”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, 2013,3(2), 31-36,

Мелник А, “Религия в бшественно Политическое Жизни БССР (1985-1991 г.г)”, А. Melnik, “1985-1991 Yıllarında BeyazRusyada Siyasi ve Toplumsal Din”, **Белорусски Государственный Университет Исторический Факультет**, Минск 2019.

Sebastian Pflugbeil, Henrik Paulitz, Angelika Claussen, Inge Kısacık Sina , “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Akdeniz”, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi**, 01.01.2019, s. 5

Schmitz-Feuerhake, Çernobil’in İnsan Sağlığına Etkileri, Çeviren: Dr.Hilal Adıgüzel, IPPNW ve GFS Raporu, Nisan 2011,

Kıbaroğlu, Mustafa. “NATO’nun kurulmasının temel sebepleri”, Bilkent Üniversitesi, **2023 Dergisi söyleyişi**, Nisan 2004.

Киселева, И, П. “Чего же Все-Таки Хотят Шахтеры”, **Социологические исследования**, 1992, № 3, s. 85-92.

KurbanVefa, ”1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, (2014 Bahar), ss. 253-282.
Kavuncu Sibel, ”Nükleer Silahsızlanma yolunda Start Süreci”, **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss. 119-148.

Kıbaroğlu, Mustafa “Enerji Mi? Silah Mı? Nükleer’in İki Yüzü”, **Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü**, Avrasya Dosyası, Nükleer Özel Sayı 2005, s. 1-12.

Mervenur Lülecı, Karadere. “Afganistan: Asya’daki Stratejik Çıkılmaz, **İNSAMER**, İstanbul, 06.08.2015, ss. 1-13.

Muharrem Hilmi Özev, “Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan’ın Demokratikleşme Çabaları”, **Güvenlik Stratejileri**, Yıl 8, sayı 16, s, 147-176.

M.P.Osmanlı, **90-cı İllerin evvellerinde Beynalexalq Şerait Ve Müsteqil Birliyinin Yaranması**, Bakı Universteti Xeberleri N4, 2010.

Nejat Doğan, “Nato’nun Örgütsel Değişimi,1949-1999:Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**,Yıl 2005, Cilt 60 , Sayı 03,ss. 69-108.

Nurettin Gülmez, Bülent Tahancı. “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, 2014-Bahar, ss.199-226.

Сахаров, Е. В. “Внешний Долг Бывшего СССР”, **РЭУ им. Г. В. Плеханова**, УДК 33.003, Семинар № 20 , 2005.

Selim Kurt, “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası”, **Tarih Okulu Dergisi**, 09/2017, yıl 7, sayı19, ss, 167-196.

Сергеевич, Захов Александр. Россия и Страны СНГ: Проблема Урегулирования Внешнего Долга СССР, **Санкт-Петербург**, No 7(57) 2015.

Şahmuradov, A. “SSRİ-nin Süqutu Prosesi Haqqında”, **Bakı Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası**, No 4, 2012.

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin. “18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan’ın Jeostratejik Önemi”, **Avrasya Etüdleri** 34/2008-2, ss, 61-82.

Umut Uzer, “21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları”, **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss, 69-93.

Pelin Özcan Kara, Emel Ceylan Günay, “Çernobil Kazası ve Etkileri”, **Lokman Hekim Journal**, 2013,3(2), 31-36.

Yapıcı Utku, “Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/ Medvedev Yönetimlerinin bir Dış Politika aracı olarak Katın Katliamı Söylemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, XV/59 - Güz 2018, ss.1-33.

Yavuz Güler, “II Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri(1945-1950)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, Cilt 5, Sayı 2, (2004), 209-224.

Tezler

Aref Salihy, Mohammad. **Afganistan’da İktidar Mücadalesi ve Dışmüdahaleler, 1973-2014**, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

Begzad, Ruhullah. **11 Eylül Sonrası Afganistan’da Demokratikleşme Ve Taliban Örgütü**, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Büyükbaş, Murat. **Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan’a Müdahalesi ve Afganistan’da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı**, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), **Süleyman Demirel Üniversitesi** Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta, 2006, s, 39.

Demirdaş, Ali. “**11 Eylül Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), Isparta 2009.

Ismakhanbetova, Assel. “**Orta Asya Bölgesinde Nükleer Silahsızlanma: Kazakistan**” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

Orhan Gazigil “**Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı**”, (Uzmanlık Tezi), Ankara 2012.

Сергеевна Грубцова Дарья, **ВЕЛИКОБРИТАНИЯ ЭПОХИ МАРГАРЕТ ТЭТЧЕР В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И БРИТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ**, Уральский государственный педагогический университет, Институт общественных наук Кафедра всеобщей истории, Екатеринбург 2018.

Şenol Sevim, “**Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması**” ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ankara, 2006.

Ulfet, Abadullah. **Afganistan’da Sovyet İşgali ve Ulema**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2016.

Vladamirovna, Vorobeva Anna. **Перспективы Развития Торговых Отношений Между Россией и Германией**, Sankt-Peterburg, 2016.

İnternet Erişimi

Azertac, **Sovet Sisteminin süqutu və Partiya rejiminin ləğvisizin gündəlik həyatınıza necə təsir göstərir**, “Obşaya qazeta”, 17 08 2001,

https://azertag.az/xeber/SOJET_SISTEMININ_SUQUTU_VA_PARTIYA_REJIMININ_LAGVISIZIN_GUNDALIK_HAYATINIZA_NECA_TASIR_GOSTARIR818448?__cf_chl_jschl_tk__=4237fffe727a000231e1c8858fadab2b0801696a15966993320AYrGgzK62uinydEM_5ECQxaPRbBTyvrOUCJ6j2iSWE78wily2SM8qWQUtCZ0ppoEqz070ewOcb88MEo3baxQLts9CaOh2A7krwQG5knsiLjNAGpTixAgMeUTJeza44uRMEYniededoV8piF0FZylRfHd56OZANolbXRvX3ZOWPyKjJa7zOwRQCX3RenBZZ6xg8AeJYg28UeAXdAgfbM3fVSwoNrzZi1z8tDIBVPdBABV2iCCEw4odJ9BYhNAUIEHuU n0Due3lLzoFIPcAiREV3m11tnzIWkHTRaWiD0Q_siT2ok7Ojzc6oxI0TUVHeS7s0zXpMOM0jbn747djlRD5mdCN3Y7vn_fU6K7jQxqmi3-LH4sf9JHpla0mDQF-myU70tHR-Z_0mVJf5jlnDfbh0IQsQYf1uuGZ1tGH. 12.01.2020

Сергей Андреев, **“Шведский нейтралитет - стратегия и вооруженные силы”**, 25.11.2019, https://russiancouncil.ru/cdn.ampproject.org/v/s/russiancouncil.ru/amp/analyticsandcomments/analytics/shvedskiyneytralitetstrategiyaivooruzhennyesily/?usqp=mq331AQFKAGwASA%3D&_js_v=0.1#aoh=15900554585870&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%251%24s%20alanından&_share=https%3A%2F%2Frussiancouncil.ru%2Fanalyticsandcomments%2Fanalytics%2Fshvedskiyneytralitet-strategiya-i-vooruzhennye-sily%2F. 18.05.2020

Работа Председателя Общества немецких студентов МГИМО(У)студента Денниса, Гертнера.”**Германия и Россия: Дипломатические отношения 1955 – 2008”**, Москва, 2008, <https://mgimo.ru/files/35585/gertner-report.doc. 12.04.2020>

“Отношения России и Японии” , документы по катастрофы 1983 года”, 14:40, 22.06.2017 https://ruxpert.ru/Отношения_России_и_Японии. 12.04.2020.

Виктор Стефанович Колтунов, “Стратегические ядерные силы США и России - состав, ядерные доктрины и программы развития” **Текст лекции В.С. Колтунова, состоявшейся 1 октября 2003г. в Московском физико-техническом институт для слушателей курса.** <https://www.armscontrol.ru/course/lectures03b/vsk031001.htm> 12.04.2020

Алексей Георгиевич Арбатов, “**Актуальные проблемы российско-американских отношений и сокращения наступательных вооружений**”, лекция, Москва, 21.02.2002. <https://www.armscontrol.ru/course/lectures/arbato1.htm> 12.04.2020

П.Л. Подвиг, “**Стратегические ядерные силы СССР и России**”, лекция, Москва, 1998 г. <https://www.armscontrol.ru/course/rsf/p4.htm> 12.04.2020

“M.S.Gorbaçov’a başarısız darbe girişiminin arka planı” **BBC NEWS/Türkçe**, 18.08.1991. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110818_sscb_kendall 12.04.2020

Ayşegül, Aras. “Rus Siyasal Tarihi ve Başkanlık Modeli”, **Sahibkiran Stratejik araştırmalar Merkezi**, 24.11.2017. <http://sahipkiran.org/2017/10/24/rus-siyasal-tarihi/> 12.04.2020

Ю, С Кубрина. “Советско-Американские Отношения в 70-80-е Годы”, **УДК 34 (Право Юридической Науки) Сибирский федеральный университет**, 2014. <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/17416> 12.04.2020

Gazeteler

“Али Совет Йыгынгагы”, **Ленин йолу**, 27.07.1989, N87.

Балебанов, А. “Британия баш назиринин планлары” , **Ленин йолу**, 27.12.1990.

Балебанов, А. “ССРИ-АБШ диалогу давам етдирмек герары алымышдыр”, **Лачын**, 02.02.1991, No 3.

Богачев, В. “Умидлер догуран партлайышлар”, **Гызыл Улдуз**, 06.08.1988.

Бирюков, А. “Бомба Партлайыр”, **Гызыл Улдуз**, 21.08.1991.

В, Ландсбергис. “Москова играет с огнем”, **Советская естония**, 29.11.1990, N 275.

Василетс, В. “АБШ: 1988-чи ил не вед едир” , **Гызыл Улдуз**, Вакй, 12.01.1988..

В. Байдашин, В.Чуксеев, “Отнашения СССР и Индии набирают силу”, **Социалистическая Индустрия**, 20.11.1988, N 267.

“В.С.Павловун Лондонда Чыхышы” , **Һәят**, 18.04.1991.

Василетс, В. “ССРИ-АФР:йени мерхеле ачараг”, **Гызыл Улдуз**, 01.11.1988.

В.Малухин." Без Горбачева не было бы Ельцина”, **Саюз** N 33, 08.1990.

В. Костиков “Горбачев Ельцин: контуры политического компромисса”, **Советская кыргыз**, 29.11.1990, N 273.

В. С. Губарев, “Горбачёв в редакции Правды”, **Правда**, 26.10.1989.

“Совет-Турк бирлийинде”, **Азербайджан**, 17.08.1991.

“ССРИ Али совети: Совет Һалкына мурачийт”, **Лачын** , 29.07.1989, No 89.

“ССРИ Али Советинин Сесийасы”, **Һәят**, 18.04.1991.

“ССРИ Али Советинин Сесийасында” **Лачын**, 21.02.1991, N22.

“ССРИ Али Советинин Сесийасы”, **Һәят**, 23.04.1991.

Скородумов, С. Ярославль, “Г. Индия - не чужбина, а родная сестра России”,
Газета Содружество, 03.2002, No 4.

“ССРИ презденти М.С. Горбачовун бейанаты”, **Бирлик**, 09.11.1991.

“ССРИ Довлет Статистика Комитесинин Мелуматы”, **Бирлик**, 30.01.91, N 9.

“ССРИ Налк Депутаты йыгынчагы” , **Сосйалист Сумгайыты**, N 63 01.06.1989 .

Һәят, 22.06.1991, s. 2.

С, Иванов, А, Першин, “Али Совет Йыгынсагы”, **Һәят**, 21.03.1991.

“С МИССЕЙ МИРА” **Советиская Культура**, 05.12.1989, No 144(6712).

“ССР И’нин Хариси Борсу” *İzvestya qazetinden*, **Лачын**, 17.09.1991.

“ССРИ Өмрүнү баша вурду”, **Азербайджан муэллими**, 25.12.199.

“ССРИ өмрүнү баша вурур, МДБ халглара не вед едир, АЛМА-АТА Анлашмасы”,
Һалк, 24.12.1991, No25.

“ССРИ Призидентинин Совет Халгына Йени Ил Мурачиаты” **Лачын**, 05.01.1991,
N 2.

“ССРИ Призидентинин Ферманы”, **Бергушад**, 11.01.1991. N 3

ССРИ Реферандум йекунлары”, **Бирлик**, 30.03.1991.

“Совет ренберлийинин фёвгаладе тедбирлери” , **Бергушад**, 21.08.1991, No75.

ССР- США, **Советская молодежь**, 06.10.1989, N192.

С. Лесков, “Новый совместный полет”, **Известия**, 19.04.1990.

“ССРИ Али Сессийасы”, **Бирлик**, 20.02.1991.No 15.

“ССРИ Совети Сессийасы гуртарды”, **Бирлик**, 19.01.1991, No 6.

“Совет иттифакындан Туркийейе”, **Ҳалк**, 18.12.1991, s. 3.

“ССРИ Али Совети сессийасы”, **Ҳәйат**, 01.15.1991, s. 4.

“ССРИ Али Советин нөвбәдән кәнар сессийасы”, **Азербайджан муәллимйи**, 28.08.1991.

“ССРИ Али Совети сессийасы”, **Ишыг**, 31.08.1991, No 82.

“ССРИ Али Совети сессийасы”, **Бирлик**, 31.08.1991, No70.

“ССРИ Аи совети сессийаснда”, **Ленин йолу**, 28.09.1989, No 114.

“ССРИ-нин Дағылмасдан Бутун Дунйа зерер чәкди”, М.Гезафи’нин Pravda gazetesine vermiş olduğu röportajdan, **Ҳалк**, 22.11.1991, No 230.

“SSCB Başkanı Japonyada”, **Лачын**, 18.04.1991.

Schmemann Serge, “Reaga’nın yorumları Sovyet tarafından silindi”, **The New York Times**, 05.10.1985

Н. Пахамов, “ССРИ Тешеббус көстермиштир инди сөз гербиндир”, **Лачын**, 07.02.1989.

“М.С Горбачовун ферманы”, **Бирлик**, 22.05.1991, No 41.

“М.С Горбачовун бейанаты”, **Азербайджан муэллими**, 28.08.1991.

Чепаров, Едгар. “Имиграция: США меняют курс”, **Советская молодежь** 03.10.1989 N 189.

Чуксайев, В. “ССРИ-АБШ : Рокетлер ве СоргулаР”, **Гызыл Улдуз газети**, 30.08.1988.

“Догавор в действии”, **Социалистическая Индустрия** N 266, 19.11.1988.

“Иктисади сийасетин елагелендирилмеси наккында уч республика нукуметинин бейанаты”, **Бирлик**, 11.12.1991, N 99.

Интисиферов, А. “АЛМАНИЯ: йени довр башланачагдыр”, **Ленин йолу**, 04.10.1990.

“Кенд тесеруфатында техири салынмаз тедбирлер наккында президент ферманы”
М.С.Гарбачов Мокова Кремль 8 Nisan 1991, **Лачын**, 13.04.1991, N(212)

Королйов, J. “ССРИ-ФРАНСА : йени мерһеле астанасында” (SSCB-Fransa yeni etap karşısında), **Гызыл Улдуз**, 01.12.1988.

Киселева, И, П. “Чего же Все-Таки Хотят Шахтеры”, **Социологические исследования**, 1992, № 3, С 85-92.

К, Санайев, В, Павлов, О, Баклано, “Совет ренберлийинин бейанаты” **Гуржистан**, 20.08.1991.

Лукйанов, А “Али Совет Йыгынсагы”, Москва Кремль, **Һәйәт**, 26.03.1991.

“Литвада везийет”, **Бирлик**, 16.01.1991, No. 5.

“Женаб Бейкер гезеблениб”, **Һалк**, 18.12.1991, с. 3.

Маргарет Тэтчер **биография** <https://24smi.org/celebrity/4792-margaret-tetcher.html>, 12.04.2020.

Марк Горин. “ССРИ-АБШ призидентлеринн горушу”, “ССРИ-США: предстоит встреча юристов”, **Союз информирует**, 13.09.1990, с. 14.

“М.С.Горбачовун ресми сефери” **Гызыл байраг**, 07.06.1990.

М.С.Горбачов Сечилмиш нитг ве мегалелер, “ЙЕЛИСЕЙ САРАЙЫНДА Ф.МИТТЕРАН ИЛЕ БИРГЕ МЕТБУАТ КОНФРАНСЫНДА ЧЫХЫШ”, 1985.

“М.С.Горбачевин чыхышы”, **Һалк**, 09.05.1991.

“M.S.Gorbaçovun Nobel Müzahirəsi”, **Һәйәт**, 08.06.1991.

“М.С.Гарбачовун Ферманы”, **Бергушад**, 24.05.1991, N50.

Народное хозяйство в зеркале цифр, **Социалистическая Индустрия**, N 247, 28.10.1988.

“НАТО-нун өз мөнафлэри вар”, **Лачын**, 19.11.1991.

Порецкова, Е.А. **Маргарет Тэтчер и Джон Мейджор: битва за власть**, Саратовс, 2011 с. 9.

“Переходить от слов к делу, решительно двигаться в перед”. Доклад М.С.Горбачева, **Советская кыргыз**, N 290, 19.12.1990.

Профессор Го, Юйци. “ Российско-японские отношения с точки зрения геополитики” **Институт России Сычуаньский университет иностранных языков**, Город Чунцин, Китай 2013.

Петер Корняков, **Комсомольская Правда**, 18.07.1975.

“Горбачевин Исвеч сәфәри”, **Һәһәт**, 08.04.1991.

“Qəhrəmanlıq Tariximizin 20 Yanvar səhivəsi”, **Xalq**, 12.01.2014, s. 4. “RSFSR Али

Советинин Сийаси Бейанаты”, **Һәһәт**, 23.12.1991.

“Заявление правительства Афганистана”, **Правда**, 29.12.1979.

“Космическая заявка Израиля”, **Известия**, 02.12.1990.

“Литвада Гара Йанвар”, **Һәһәт**, 01.15.1991, s. 4.

1989 Тбилису, 1990 Баку, 1991 Вилнус, **Һәйат**, 16.01.1991, No 11.

В.Бугачов, **Ленин йолу**, 19.07.1990.

EKLER

Ek 1: Şekiller

Şekil 1: 1984 Gorbaçov ve Thatcher Londra Görüşmesi

Kaynak: BBC, 03.01.2014.

https://www.bbc.com/russian/uk/2014/01/140103_history_uk_archive_gorbachev

Şekil 2: 1986 Reagan ve Gorbaçov Reykjavik Görüşmesi

Генеральный секретарь ЦК КПСС Михаил Горбачев и президент США Рональд Рейган на встрече в Рейкьявике, 11 октября 1986 года

Kaynak: gazeta.ru, Alexander: Bratersky, 11.10.2016.

https://www.gazeta.ru/politics/2016/10/11_a_10241483.shtml

Şekil 3: İsrail Nükleer Cephanesinin sırları ortaya çıktı.

5 OCTOBER 1986
No. 8,461
Price 50p

THE SUNDAY TIMES

OVERSEAS PRICES

USA	\$1.50
Canada	\$1.25
UK	50p
France	FF 100
Germany	DM 1.20
Italy	Lit 1,200
Japan	¥ 1,200
Spain	₧ 1,200
Sweden	Skr 1,200
Switzerland	Sfr 1.20
Belgium	₧ 1,200
Netherlands	₧ 1,200
Australia	A\$ 1.50
New Zealand	NZ\$ 1.50
South Africa	Rand 1.50
India	₹ 1,200
Singapore	S\$ 1.20
Malaysia	RM 1.20
Thailand	฿ 1,200
Philippines	₱ 1,200
Indonesia	₹ 1,200
Maldives	₹ 1,200
Burma	₹ 1,200
Myanmar	₹ 1,200
Sri Lanka	₹ 1,200
Bangladesh	₹ 1,200
Pakistan	₹ 1,200
Afghanistan	₹ 1,200
Iran	₹ 1,200
Turkey	₺ 1,200
Greece	₺ 1,200
Portugal	₺ 1,200
Spain	₺ 1,200
France	₺ 1,200
Germany	₺ 1,200
Italy	₺ 1,200
Japan	₺ 1,200
USA	\$1.50

Printed in Great Britain by the Times Newspapers Ltd.

Revealed: the secrets of Israel's nuclear arsenal

INSIGHT

THE SECRETS of a subterranean factory engaged in the manufacture of Israeli nuclear weapons have been uncovered by The Sunday Times tonight team.

Hidden beneath the huge desert, the factory has been producing atomic warheads for the last 20 years. Now it has almost certainly begun manufacturing thermonuclear weapons, with yields big enough to destroy entire cities.

Information about Israel's capacity to manufacture the bomb came from the testimony of Mordechai Vanunu, a 31-year-old Israeli who worked as a nuclear technician for nearly 10 years in March 2 - a top secret, underground bunker built to provide the vital components necessary for weapons production at Dimona, the Israeli nuclear research establishment.

Vanunu's evidence has surprised nuclear weapons experts who were approached by tonight's team to verify its accuracy because it shows that Israel does not just have the atom bomb - which has been long suspected - but that it has become a major nuclear power.

Vanunu's testimony and pictures, which have been scrutinised by nuclear experts in both sides of the Atlantic, show that Israel has developed the sophisticated and highly classified techniques needed to build up a formidable nuclear arsenal. They confirm that:

- Israel now ranks as the world's sixth most powerful nuclear power, after the USA, France and China - with an arsenal far greater than that of other countries, such as India, Pakistan and South Africa, which have also been suspected of developing nuclear weapons.
- It has possessed its secret weapons factory for more than two decades, hiding its clandestine operations from spy satellites and independent inspectors during the 1980s by turning its tunnels to innocuous, low-level buildings.

The plant is equipped with French plutonium extraction technology, which Israel derived from China. Here, a civilian research establishment, as a bomb production facility. Plutonium production may amount to 40 kilograms a year, enough to build 10 bombs. In the past five years Israel has added further equipment to make components for the developing arsenal.

Dr Taylor studied the photographs, made by Vanunu inside Dimona and a manuscript of his evidence near Washington DC last week. He said: "There should no longer be any doubt that Israel is, and for at least a decade has been, a fully-fledged nuclear weapons state. The Israeli nuclear weapons programme is considerably more advanced than indicated by any previous report or suspicion of which I am aware."

He added that Vanunu's testimony was actually consistent with an Israeli capacity to produce 10 nuclear weapons a year that are significantly smaller, lighter and more efficient than the first types of weapons developed by Russia, America, Britain, France or China.

Another scientist who corroborated the evidence uncovered by tonight's team, Dr Frank Barnaby, a nuclear physicist who worked at Aldermaston, the British nuclear weapons research establishment in Berkshire and who recently retired as the director of the Swedish Institute for Peace Research, which monitors nuclear proliferation.

"As a nuclear physicist," said Barnaby, "it was clear to me that details he gave me were scientifically accurate and clearly showed that he had not only worked on these processes but knew the details of the technology, the flow from the reactor plant, which he quotes right, confirm the quantities of plutonium that were being made."

Vanunu says that, despite tight security, he was able to smuggle a camera, one March 2 and take more than 50 photographs. Tonight's pictures show his work and reveal Barnaby to identify Vanunu as an attempt to find scientific flaws in his story. "His testimony is totally convincing," concluded Barnaby. "The statements of Taylor and Barnaby have been confirmed by other top nuclear scientists who have shown the pictures and detailed evidence. Because they were in sensitive positions in Israel's atomic energy to carry out nuclear weapons production they knew about to remain anonymous. Israel has refused to comment on the evidence. But it has confirmed that Vanunu did work for the Israeli Atomic Energy Commission in Dimona. It was made redundant last November with 140 other Dimona workers during a cost-cutting drive by the establishment. Security men had grown concerned about Vanunu's developing political contacts with West Bank Arab leaders during a part-time philosophy degree course he was taking at Bar-Ilan University.

Israel is a small nation surrounded by hostile Arab states, none of whom have sworn at various times to try to destroy Israel and sweep its people into the sea. Although Israeli conventional forces have been able to hold off Arab attacks, it has always been suspected that the Israelis would want weapons of the sort to protect themselves. Israel would have no difficulty in developing nuclear bombs as any of its Arab neighbours. It has been suggested,

Pictured for the first time in detail: Israel's nuclear bomb plant is built deep beneath the Negev desert and has been secretly operating for more than 20 years

Inside Dimona: full story pages 2 & 3

Kaynak: THE SUNDAY TIMES, 05.10.1986, s. 5.

Şekil: 4 SSCB Halk Milletvekillerinin Kongresi.

Kaynak: Sosyalist Sumgayıtı, N. 50, 23.12.1989.

[illegible]

ek s. 4

Зеркало

ЭКСПРЕСС

Независимый общественно-политический журнал. Издаётся в Париже. Основан в 1933 г.

ТАЙНА МИХАИЛА ГОРБАЧЕВА

3

Все вышесказанное не уменьшает его тайны. Наоборот. Один из его ближайших советников — Иван Фролов, новый главный редактор «Правды», как-то сказал: «Это очень сложный человек. Очень открытый, очень чувствительный. Его мысли носят эмоциональный характер. Но это не значит, что он говорит все, что думает. Вовсе нет. Он очень трудный человек». Непонятно, однако, что он говорит, и в полной мере заслуживающий титул аппаратчика № 1 за то, что сумел быстрее себе подобных вскарабкаться на вершину пирамиды абсолютно коррумпированной власти. Но это тот же самый человек, который теперь уничтожает этот аппарат, с тем, чтобы преобразовать его сверху донизу.

В прошлом году он будто бы признался Маргарет Тэтчер в том, что не знает, является ли он до сих пор коммунистом. А в декабре, перед Съездом депутатов, утверждал: «Я — коммунист, убежденный коммунист». Некоторые подозревают, что он сползает на самом деле и социал-демократии, оспуяда популярности анекдота, обошедшего всю Москву: «На съезде Горбачев просят депутатов, склоняющихся к капитализму, сесть справа, а остальных — слева. Все заняли свои места, кроме одного, который все еще раздумывает. Горбачев спрашивает ланю у него труднее». Тот отвечает: «Я верю в социализм, но хотел бы жить при капитализме». «Очень хорошо», — говорит Горбачев, — занимай тогда место на трибуне».

Этот человек не боится противоречий. Ключевыми подвешенными его реформаторского наступления и в экономике, и в политике являются децентрализация, передача власти, самоуправление, демократизация. В то же время на один советский лидер по сути не занимал такого количества постов: глава государства, Генеральный секретарь ЦК КПСС, председатель Совета обороны.

И наконец, самый волнующий вопрос — верит ли Горбачев в возможность переноса преобразования коммунистической системы? А ведь она была создана для того, — это и есть тотализм, — чтобы не меняться. «И таким образом», — отмечает Мишель Татто, один из ведущих французских кремленологов, — лучшие традиции всем возможным давлением — социальным, техническим и человеческим, внутренним и внешним. Система настолько совершенна, что невозможно убрать даже один камень, не разрушив здание. Тотализм — это все или ничего». Тогда, может быть, хозяин Кремля попросту наивен? Верится с трудом. Может быть, он руководствуется трезвым прагматизмом? Без изменений страна была обречена. Суровые экономические и технические реалии, и только они одни, заставили академика Андрея Сахарова более 10 лет назад предлагать превращение СССР в «стрельбарзидную провинциальную державу». Генри Киссинджер хорошо определил дилемму: «Или вы разоружитесь, или вы будете двигаться к экологическому и социальному кризису первой величины. Если же вы что-то предпримете для выхода из этого кризиса, то войдет в кризис политический».

Сделал ли Горбачев единственно возможный выбор?

общественную жизнь. Ни одна область не может ускользнуть от его активного вмешательства: строительный или просто нейтральный нет места в системе. «Кто не с нами, тот против нас», — то ворна Сталин. Авторитаризм подавляет лишь то, что ему мешает, и оставляет в покое все остальное. Есть место для «безвредных» слоев граждан не противостоят режиму. В этом все различие между Гитлером и Сталиным, Франко и Мао. И, кстати, легче перейти от авторитаризма к демократии, чем от тоталитаризма к авторитаризму». Витер Йонс Кадар стал непроходимым, небрежно перефразировав сталинскую формулу: «Кто не против нас, тот с нами». Это было в 1961 году.

ли добиться зачисления в престижный Московский университет.

«Я поступил на факультет права. Вначале, я хотел пойти на физический. Мне очень нравилась математика, а такие истории и литература». Обидно, что тридцать семь лет спустя в редкую минуту откровенности и интервью журналу Итальянской коммунистической партии «Унита».

Горбачев очень быстро вступает в неформальную организацию факультета, знакомится с чехословацким студентом Зденеком Млышаром, ставшим впоследствии одним из ближайших советников Александра Дубчека из жюри Пражской весны, и влюбляется в Раису. Все три события случаются в разной степени на его детелности.

Вернувшись в родной край, он продолжает свою карьеру. Карьеру, которую он, возможно, продолжил бы и до сих пор, если бы не минеральные источники — гордость Ставрополья. Минеральные воды Кисловодска, Ессентуков, Пятигорска незаменимы для имеющих почечные высокопоставленных старцев. Горбачев всегда на месте, привечая Юрия Андропова, Михаила Суслова, Алексея Яковлева, Андрея Кириленко и многих других, способных оценить его репутацию. Выходя из семьи честных коммунистов-крестьян, далеких от интеллигентности, изращенной привилегиями, юноша воспитанный на принципах, все это постепенно выстраивает. Восхождение усложняется благодаря глубоким старости людей, занимающих высшие ступени власти. Из 14 человек посланцев того брежневского Политбюро за период с апреля 1982 по март 1985 умерло шесть человек.

Друг Млышар, первый заместитель Г. Горбачева, иллюстрирует, насколько это важно для политической системы. «Демократия», — говорит он, — это не существует. В 1980 году, через 10 лет после введения советских танков в австрийскую землю, — это была попытка «нормализации» и австрийской элиты Зденека, он нанесет ему визит в Праге.

Наконец, Раиса. Было бы неправильным недооценивать ее влияние. Передовой идеолог, философ, социолог и феминистка, она не ограничивается рождением дочери Ирины, которая, ставшая замужем за врачом. Надо было видеть, как Раиса в Ватикане в платье ослепительно красного цвета — тогда как обычно требуют скромности, выражающегося в черном, — во время аудиенции у папы в декабре 1989 года властным жестом приказала своего супруга, попавшего под влияние папского обаяния подкара Карла Войтылы и бывшего секретарем.

На самом деле Горбачев, никогда не бывший революционером, стал им вынужденно. Он объявляет, что всеобщие человеческие ценности превалируют над ценностями классовой борьбы. Он говорит об этом в Риме. «Нам необходимо нравственные ценности нам необходима духовная революция. Это единственный путь к новой культуре и новым формам в политике, способным противостоять опасностям нашего времени».

Курьезно, что в то время, когда Горбачев, Юрию Андропов был настоящим диктором, перестройки, но как замечает историк Рой Медведев, «он хотел сделать убойку в доме не оккупации, а утверждения, что ничего не добьются, если не отменят партийный контроль». И именно тогда кроет, хотя бы немного, ома. И именно тогда, в гласности и откровенности, а не экономический и рекреационный Горбачевым встретил самое большое разочарование».

Şekil: 8 Moskova geri çekiliyor.

Kaynak: Zerkalo, N11, 11.1991, s. 5.

Şekil: 9 Moskova Asya Haritası ile oynuyo.

Kaynak: Zerkalo, N.10, 10.1990, s. 2.

Şekil:10 Türkiyeli işadamları memnunlar.

Kaynak: Zerkalo, 14.11 1991. s. 5.

[illegible]

Юбилей авиастроителя

От первых одомотворителей деревянных самолетов до самых современных сверхзвуковых машин — такой путь, который прошел за 70 лет авиастроитель Центральный институт авиационного моторостроения им. С. П. Королёва. 19 ноября в Центральном музее имени Н. И. Жуковского состоялся научно-практический симпозиум, посвященный юбилею авиастроителя.

С историей его зарождения рассказывали авиационисты чилийской республики, бывшие участники войны в Испании, а также члены делегации из Индии.

МОСКВА.

Основава в юли 1969 г. ◆ № 267 (5858). Воскресенье, 20 ноября 1988 г. ◆ Цена 3 коп.

П
 МИК
 ВНИ
 ЗА
 ДАР
 М
 П
 ЭТО
 УЧА
 Т. К
 СТО
 СКА
 ШИ
 ТРУ
 М
 О.
 МА
 СТИ
 ИЗ
 ТРИ
 ЛЕТ
 ТУ
 НИ
 НИ
 ПО
 У
 В
 СЯ
 РА

Телефон: спец. корр. ТАСС Ю. ЛИЗУНОВА, А. ЧУМИЧЕВА.

З тот же день вице-президент Индии (Н. Д. Нараяна) ищет К. С. Горбачеву в его резиденции.

ские газеты вышли с много-
численными материалами,
позволявшими вышедшему
издали советскому руково-
дству и Делу о военноплен-
ных двумя страницами. Че-
рез две недели Действитель-

ного «Национального гераль-
да» по-русски «Досе-
гда, товарищ Бай-
н», Гербаха армянского
мира во всем мире! В
чуть, отмечая, что че-
рез много лет, мой

Вечером Президент Индии Р. Нежхатараиов дал обед и президентским гостям в честь Генерального секретаря ЦК КПСС, Председателя Президиума Верховного Совета СССР М. С. Горбачева. Перед началом обеда, который состоялся в одном из красивейших залов дворцового комплекса — «Ашотка», были исполнены государственные гимны СССР и Индии.

Присутствовали Э. А. Шеллардадзе, В. М. Исакоцян, Р. П. Ишханов, В. С. Захаров и другие официальные лица, сопровождающие М. С. Горбачева и его поездку. Свидетельской стороны — Громберг-Министр Р. Ганди, члены правительства, парламентарии, видные политические и общественные деятели.

Речи были выслушаны с большим вниманием и соприножались плодотворно.

1994

2

ДА ЗДРАВСТВУЕТ ДЕМОКРАТИЯ! ДА ЗДРАВСТВУЕТ СВОБОДА!

ЖРЕБИЙ БРОШЕН

Сегодня Белый дом на Краснопresненской набережной — это не просто здание, где работает российское правительство. Здесь решается судьба России, судьба страны, а значит, и каждого из нас. Оруженный со всех сторон баррикадами и авиалайнерами, танками и БТРами, пришедшим на защиту Президента России войскам частой, он, этот дом, пожалуй, последняя наша надежда. Надежда на то, что политика государственного переворота, выходящая из подполья военной-промышленно-партийной монополии, — не пройдет.

Итак, жребий брошен: силы реакции заявили себя совершенно однозначно, горные бездарной традицией запечатлелись своим возмущением к народу демократической «интервенцией». Но кого нынче сбьют с толку пустопорожние заверения «попы» близкое к народу или окрестить уголовным амор, одним словом, восстановить социальную справедливость, якобы попавшую в демократический плен? Не на ли, кого десятилетиями хоронили злыми словесными павлами и вот уже лавы лютуют, уверить, что причина всех бед не в тех людях, кто по-прежнему стоит у кормила, а в некорректности политических противников? И вот уже в качестве политического аргумента начинают выступать танки, казавшиеся молодежи солдатами, поставленными руководителями переворота перед роковым выбором: стрелять в собственный народ или не подчиниться волевоному призыву. А от того, в чью сторону будет сегодня повернуты пушки, зависит многое, если не все: свобода, честь, будущее страны.

Именно об этом, о готовности народа, в том числе и той его части, из плечей которой — погоны СА, МВД, КГБ, защитить демократические свободы со своего трибуны балкона Белого дома говорили известные люди страны: Борис Ельцин, Александр Рукой, Елизавета Бонор, Эдуард Шеварднадзе, Евгений Ефимов, Светлана Федорова, Станислав Шаталин, Юрий Черненко и многие другие. Их речи были разными по содержанию и эмоциональному накалу, но суть одна: пробыл нас выборы. Возможность коллоражиса исчерпана, поддана беззаконными действиями объединившихся сил реакции. А стало быть, надо решать: либо сегодня Россия встанет с колен, либо всем известная страница из школьного учебника «Мы не рабы, рабы не мы», столько лет звучавшая горькой насмешкой, сегодня надолго, если не навсегда, исчезнет из нашего лексикона. Мы не рабы... Нет.

Я ВЛАГОДАРИЮ за предложение, которое мне было сделано, потому что оно дает возможность публично выразить свое решительное несогласие с методами введения чрезвычайного положения. Я не случайно говорю именно о методах. Ситуация в стране действительно чрезвычайная. Во многих отношениях она требует исключительных, чрезвычайных мер. Но эти меры должны приниматься в рамках закона, уже созданных и действующих политических институтов, а не на путях произвола.

Могут возразить, что тут не до юридического ниспослания, надо спасать страну. Но дело как раз в том, что именно от намерений также действия приводят к результатам. Хотели укрепить порядок, а ситуация в стране резко обострилась. Хотели ударить по сепаратизму, а вызвали усиление центробежных тенденций. Хотели улучшить положение в экономике, а начавшиеся стачки грозят углубить кризис. Хотели укрепить международное положение СССР, а существенно его подорвали. Уже раздается гомоя о том, что в этой ситуации постсоветские страны надо быстрее интегрироваться в систему НАТО. Если это произойдет, то вместо поста и нейтральных государств мы получим весь военный блок у своих границ.

И так во всем. Поэтому случившееся, на мой взгляд, точнее всего можно охарактеризовать известной метафорой: это хуже, чем преступление, — это ошибка.

Теперь по существу приводимых аргументов. Выбор момента для введения чрезвычайного положения показывает, что главной его целью было не допустить подписания Союзного договора. Не секрет, что против него выступали и крайне правые, и крайне левые, и те, кто хотел бы разорвать Союз на части, и те, кто хотел бы сохранить сверхцентрализованное государство. О чем это говорит? Только о том, что в итоге напряженной работы достигнут компромисс, паркет для всех ответственных политических сил, за которыми идет огромное большинство народа. Много способов принятия решения в демократическом обществе не существует.

Договор, естественно, не может удовлетворить всех в разном море. На то он и договор. Но ведь его подписание — это не финиш, а лишь начало процесса. Впереди Конституция, у всех политических сил есть все возможности пропагандировать и проводить в жизнь свою точку зрения. Нельзя не пожалеть о том, что нарушенное согласие достигнуто ценой огромных усилий, обещавших, наконец, вывести страну из фазы неопределенности и войны законов.

ссылаются на болезнь Президента. Выходит, что если бы он вдруг не заболел, то не было бы необходимости вводить чрезвычайное положение?

Считаю своим долгом дать справку. Я отъезжал в санаторий на берегу Крыма. Михаил Сергеевич несколько раз связывался со мной по телефону. Как обычно, он продолжает активно работать и в условиях отъезда. Мы обсуждали ряд предстоящих мероприятий, и в частности его выступление при подписании Союзного договора.

рушал законы, бурчащие протесты на принятие жестких мер. Как быть? Отвечать не могу силой — знаю бы совершить уже двойную ошибку. Прямое что призывает к спокойствию и выдержке. Но к спокойствию и выдержке, к пониманию, что болезненное, назревающее кризиса, но не кризиса, который мы сами создали организмом всех этих акций, остановиться не успевали свою вину. Не дождались, чтобы убедиться, что дождется до катастрофы, которую мы, по собственным влечениям, стремимся предотвратить. И прежде всего надо отстоять два требования. Первое: немедленно вернуть войска в казармы. Второе: немедленно допустить к Президенту группу казначейских депутатов, чтобы убедиться, действительно ли он болен или в состоянии продолжать исполнение своих обязанностей.

Почему мне — доктору — сказать еще два слова, которые пришли мне в голову, как к человеку, занимающему политический и медицинский трибунал. Сейчас надо думать не о том, конституционный процесс, который может познать известную страну из кризиса. Замечание в чрезвычайное положение — это то же самое, что и введение санкций в паникующее состояние. Выйти оттуда очень сложно. Я думаю, что тогда надо бороться действительно чрезвычайными мерами, чтобы на крайнем мере в ближайшие месяцы ликвидировать чрезвычайные последствия сложившейся ситуации. Поэтому я полагаю, что сейчас следовало бы продумать возможность создания конституционного комитета, который из этого периода на законной основе, следуя законам Советов России, Союза, других республик, мог бы взять на себя необходимые функции на весь период подписания Союзного договора. Я думаю, что такой комитет должен быть создан для предотвращения создания новой чрезвычайной ситуации. Президент СССР и в составе глав союзных республик. И если бы Фортуна 9-1. Благоприятно излучение.

Выступление педагогов и печати по диктаторской записи Владимира КОВАЛЕВСКИЯ, парламентский корреспондент «Союза».

Помощник Президента СССР Георгий ШАХНАЗАРОВ:

НАС ХОТЯТ ВОЗВРАТИТЬ НА ПОЛВЕКА НАЗАД

Из выступления на очередной сессии Верховного Совета РСФСР, которая начала работу 21 августа

Едва ли не самым большим ударом по заветам демократии является ликвидация важнейшего завоевания граждан — гласности. Общество возвращается к эпохе застоя — тогда все-таки прорывалась иногда достоверная информация, а на полвека назад. Его лишить возможности знать, что происходит, отсюда — разговоры полуправды, слухи всякого рода.

Теперь правительству предлагается в недельный или двухнедельный срок сделать то, о чем оно должно было заботиться на регулярной основе: взять под контроль наличие продовольствия, решить проблемы здравоохранения и так далее. Мудр предпринимается усилить борьбу с преступностью.

Наконец, подтверждается курс реформ, начатых Горбачевым. Спрашивается: надо было, значит, отстранить Горбачева от власти для этого? Правда,

20 августа. Последний раз Президент позвонил мне 18-го числа в 16 часов — и запомнил это время, потому что только вернулся с прогулки и механически взглянул на часы. Он сказал: «Ну как, завтра едешь?» Был назначен отъезд на вечер 19-го числа.

Затем спросил, какие новости. Поделюсь своими ощущениями: некоторые выступления в печати. В конце разговора я поинтересовался, как он себя чувствует, как его здоровье, потому что знал, что у него был рак. «Все хорошо, меня подлечили, все нормально, могу ехать...»

Итак, если исход болезни чрезвычайного положения что-либо и доказал, то только одно: бессилье силы. Поэтому скажу то, что неустойчиво повторил Николай Сергеевич Горбачев в нашем обществе все вопросы должны решаться политическими средствами, в рамках Конституции и законов страны. Это понятно и тем, кто до сих пор ка-

4

СОВЕТСКАЯ
МОЛОДЕЖЬ

МИР БЕЗ КОММУНИСТОВ

ТАКОВО НАШЕ БУДУЩЕЕ — СЧИТАЕТ БОРИС КАГАРЛИДЖИЙ, ЧЛЕН ИСПОЛКОМА

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ (СССР)

Док-19

Похоже, что коммунистические партии скоро нужно будет заносить в «Красную книгу». В Восточной Европе, например, все к этому и идет: в большинстве стран компартии не только были отстранены от власти, но и вообще исчезли — самоустранились, переименовались или просто развалились.

На Западе картина печального радужнее. Итальянская компартия — самая влиятельная и популярная из всех западноевропейских КП — поставила вопрос о самоликвидации. Вместо нее будет создана Демократическая партия левых сил с принципиально новой программой и уставом.

Пример ННП оказался заразительным. Шведская «Левая партия — коммунисты» также отбросила коммунистическую «этикетку», став просто «Левой партией», а заодно отказавшись и от старой программы. Нет больше финской компартии — есть Союз левых сил, совершенно новая организация. Голландские коммунисты объединились с социалистами и «зелеными» в партию «Зеленых левых».

Процесс не ограничился Европой. Уже несколько лет, как перевелись

люди, пишет газета «Канадич трибьюн».

В современном динамичном мире даже маленькие партии, построенные на традиционных коммунистических принципах, оказываются неповоротливыми и отсталыми. Это подтверждается примером профсоюзов, которые ныне не сумели выжить от кризиса коммунизма.

Сторонники либерального капитализма видят во всем этом явные признаки общего упадка левых сил, доказывая, что не только коммунизм, но и социалистическая идея — обанкротилась. Между тем в цивилизованных странах наблюдается быстрый рост новых партий левосоциалистического толка, отвергающих централизм и догматическую идеологию. Так, резко увеличили свое представительство в парламентах, потеснив социал-демократов, Социалистическая левая партия Норвегии и Социалистическая народная партия Дании. Повышается рейтинг бразильской Партии труда, испанских «единых левых» и т. д. Популярность той же шведской «Левой партии» удвоилась, стоило ей избавиться от «призрака коммунизма».

В СССР, однако, ситуация совершенно иная. КПСС решительно борется на славу последней коммунистической партии Европы. До тех пор, пока в партии числятся миллионы членов, пока ей принадлежит здания и счета в банках, пока аппарат получает зарплату, можно считать себя иллюзиями, что, несмотря на «определенные трудности» и «сложность политического момента», в целом — все в порядке.

Но ведь большая богатая партия — вовсе не обязательно сильная партия. В обществе нарастают антикоммунистические настроения — например, стремление запретить КПСС.

Антикоммунизм становится частью господствующей идеологии. Ничего хорошего в этом нет, ибо он является зеркальным отражением коммунистической нелепости, ее прямым продолжением. Увы, своей политикой в прошлом и настоящем, КПСС сама создает почву для антикоммунизма, воспитывает антикоммунистов и порождает идеологическую обстановку, при которой становятся естественными призывы к новой диктатуре, на сей раз — для свержения «красной заразы».

В безвыходной ситуации КПСС пытается заимствовать чужие идеи. Партийные документы повторяют требо-

вания либералов относительно защиты частного капитала и свободного рынка, обязательно упоминают об экологических опасностях, воспроизводят лозунги сторонников самоуправления. Здесь можно увидеть и фразы об «отчуждении, заимствованные из трудов западных марксистов «реакционного класса», и обещания сохранить социальные гарантии при переходе к рынку, и то время как политика правительства, возглавляемого коммунистами, эти гарантии подрывает.

«В безвыходной ситуации КПСС пытается заимствовать чужие идеи»

Однако, «копирить» из обрывков чужих фраз не заменит собственного идеологического лица. А лица этого у КПСС уже нет. От старого она пытается отмежеваться запоздало и неосведомленно. А откуда взять новое? И как при этом остаться верной коммунистическим идеям, сохранить преемственность с той прежней партией, которая послала на расстрел большую часть своих основателей, с партией Сталина, Хрущева, Брежнева? Вернуться к Ленину? К Троцкому?

Кто-то надеется, что массовый выход из КПСС рядовых членов и высокопоставленных чиновников приведет к ее оздоровлению: мол, случайные люди уйдут, а истинные коммунисты останутся. Надежды эти не оправдываются. Численность партии сокращается, но она по-прежнему реоидируется.

Чтобы говорить об обновлении, КПСС нужно заново определить свою социальную базу, программу, перестать быть тем, чем она была на протяжении десятилетий. Короче, перестать быть самой собой. Обновиться для КПСС значит совершить самоубийство. Сделав этот действительно радикальный шаг может партия, аппарат инстинкт идеологического самосохранения...

Какими бы иллюзиями ни теплили себя лидеры КПСС, общемировые процессы не могут миновать нашу страну. «Восточноевропейский синдром» уже слышывается. Рано или поздно коммунистическая партия, уступив место некоммунистическим силам, сойдет со сцены и у нас. И чем скорее это произойдет, тем лучше будет для всех.

«После событий в СССР и Восточной Европе само слово «коммунист» еще долго будет отталкивать людей»

коммунисты в Мексике. Трудные времена переживает компартия США, традиционно верный союзник КПСС. Сторонники обновления атакует старое руководство, а любимец Брежнева Гас Холл грозит принять меры против еретиков. Канадская компартия — самая что ни на есть сталинско-брежневская ортодоксальная организация — решила в этом году сменить вывеску, убрав все упоминания о «марксизме-ленинизме» и отказавшись от «демократического централизма». «Я не хочу, чтобы меня отождествляли с Николаем Чаушеску — жалуюсь ее лидер Джордж Хьюксон, — и я думаю, никто в нашей партии этого не хочет». Рядовым коммунистам становится ясно, что после событий в СССР и Восточной Европе само слово «коммунизм» будет еще долгие годы оттал-

Şekil:15 SSCB'de yeni oyun-Bağımsız Devletler..

Kaynak: Zerkalo, 20.12.1990.

Şekil:16 Uluslararası takım yola koyuldu.

Şekil 17: Bu Şekilde yaşamamız için!

ПРАВДА 25 декабря 1991 года № 301 (26749) 2

ЗЛОБА ДНЯ

Чтоб нам так жить!

(Окончание. Начало на 1-й стр.)

Рекомендовано в случае необходимости регулировать за счет средств местных бюджетов наценки на продукцию предприятий общественного питания (школьных, студенческих, рабочих столовых и других); тарифы на важнейшие виды коммунальных, бытовых и других видов услуг.

Итак, что ждет всех нас со 2 января? Вот предельные размеры повышения цен и тарифов на основные потребительские товары и услуги.

Предельные тарифы и коэффициенты к действующим ценам и тарифам (с налогом на добавленную стоимость)	
Некоторые виды хлеба	3
Молоко, кефир, творог обезжиренный	3
Детское питание, включая пищевые концентраты	3
Соль поваренная пищевая	4
Сахар	3,5
Масло растительное	3
Водка и спирт питьевой	4,5
Спички	4
Лекарственные средства и изделия медицинского назначения	в среднем 4
Технические средства профилактики инвалидности и реабилитации инвалидов	4
Бензин	3
Дизельное топливо	2,8
Керосин осветительный	5
Топливо (уголь, торфяные и угольные брикеты, дрова, топливо печное бытовое и др.)	5
Газ сжиженный	3
Газ сетевой	5
Электрическая энергия, отпускаемая на коммунально-бытовые нужды для населения, проживающего: в сельских населенных пунктах	8 копеек за 1 квт. ч.
В городских населенных пунктах (кроме домов, оборудованных стационарными электроплитами и электроотопительными установками)	12 копеек за 1 квт. ч.
В городских населенных пунктах (в домах, оборудованных стационарными электроплитами и электроотопительными установками)	8 копеек за 1 квт. ч.
Услуги водопровода и канализации	в среднем 5
Тепловая энергия для центрального отопления и горячего водоснабжения	в среднем 3
Квартплата, включая плату за проживание в общежитиях	без изменения

Четвертая попытка

Указ президента Бориса Ельцина о создании единого Министерства безопасности и внутренних дел России журналисты уже успели окрестить четвертой попыткой объединить милицию и государственную безопасность.

Снар

Рахмановка... Что это за этот вопрос, что называется тут же пояснят: так называ да, занимавшую дворняжском переулке. Здесь иска ки. Не брезговали даже не прокормить.

Приказала та биржа до год моя родная «Правда» тариат в союзе с крестьян полной ликвидации безгра печатана однострочная, в етской журналистики и труда отправлен на завод ботный».

И вот теперь, в 1991-м, открываю дверь современной Московской биржи труда на Рождественке, 8. Вахтер сочувственно роняет: «Еще один страдалец». «Да есть у меня работа!» — испуганно отвечаю я. Собеседница расценила мои слова как вызов: «О, мил человек, от тюрьмы да от сумы...»

Обожгли те слова сердце, всколыхнули недавнее, былое. В августе, после лжепутча, «Правду» закрыли. Недели мы, журналисты, были не у дел. Страшные, безысходные дни, не приведи бог, думал я, атеист, вновь очутиться в череде отверженных изгоев!

А это уже реальность: советские безработные. В Москве с 1 февраля нынешнего года «встали на пособие десять тысяч двести человек. В поисках работы обрелись 55 тысяч, помощь в тр

Спасибо, друзья

С благодарностью продолжаем публиковать фамилии наших многочисленных друзей, чья материальная помощь помогает правдистам выстоять в очень тяжелое для нас время.

Итак, москвичи Н. М. Евти

Kaynak: Pravda, 5.12.1991, s. 2.